

Republika e Kosovës
Republika Kosova-Republic of Kosovo
Qeveria - Vlada - Government

**ZYRA E KRYEMINISTRIT/ OFFICE OF THE PRIME MINISTER/ URED
PREMIJERA**
**AGJENCIA PËR BARAZI GJINORE / AGENCIJA ZA RODNO RAVNOPRAVNOST /
AGENCY OF GENDER EQUALITY**

OPERATIVNO BUDŽETIRANJE I SMERNICE ZA PROEJKTOVANJE SKLONIŠTA NA KOSOVU

**german
cooperation**

DEUTSCHE ZUSAMMENARBEIT

Implemented by

giz Deutsche Gesellschaft
für Internationale
Zusammenarbeit (GIZ) GmbH

Miradije Hetemi
Prishtinë, 2016

Hysnije Kamberi Krasniqi
Prishtinë, 2019

Makfire Zuka
Viti, 2020

Arianita Zahiti
Vushtrri, 2017

Shkurte Veseli
Ferizaj, 2017

Armenda Aliu
Prizren, 2019

Dr. Igballe Llalloshi
Prishtinë, 2008

Flora Omuri
Ferizaj, 2016

Donjeta Pajaziti
Deçan, 2015

Antigona Morina
Rahovec, 2011

Sevdije Berisha
Pejë, 2017

Valbona Marku dhe Kiara Marku
Gjakovë, 2018

Sebahate Morina
Prishtinë, 2021

Marigona Osmani
Ferizaj, 2021

Zejnepe Bytyçi
Suharekë, 2015

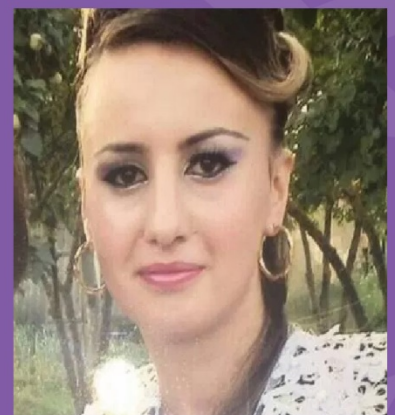
U Znak Sećanja na Žrtve Porodičnog Nasilja

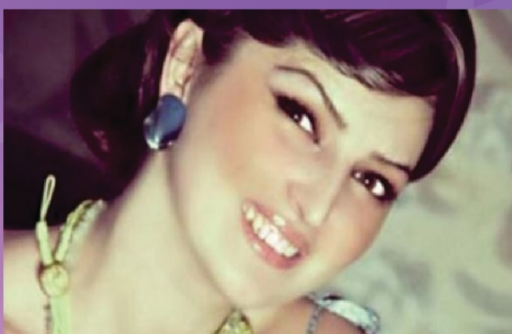
Remzije Krasniqi
Prishtinë, 2019

Sabile Mavrovqani
Kamenicë, 2020

Feride Prokshi
Skenderaj, 2017

Diana Kastrati
Prishtinë, 2011

Dafina Zhubi
Prishtinë, 2016

Autor:
BLERINDA IDRIZI
Međunarodni konsultant

Mišljenja izražena u ovom radu su odgovornost autora i ne odražavaju nužno zvaničnu politiku
Kosovske agencije za rodnu ravnopravnost i GIZ-a.
Tekst ovog dokumenta je prvobitno napisan na engleskom

Republika e Kosovës
Republika Kosova-Republic of Kosovo
Qeveria - Vlada - Government

ZYRA E KRYEMINISTRIT/ OFFICE OF THE PRIME MINISTER/ URED PREMIJERA
AGJENCIA PËR BARAZI GJINORE / AGENCIJA ZA RODNO RAVNOPRAVNOST /
AGENCY OF GENDER EQUALITY

RATIVNO BUDŽETIRANJE I SMERNICE ZA PROEJKTOVANJE SKLONIŠTA NA KOSOVU

**german
cooperation**

DEUTSCHE ZUSAMMENARBEIT

Implemented by

giz Deutsche Gesellschaft
für Internationale
Zusammenarbeit (GIZ) GmbH

Sadržaj

UVOD.....	7
METODOLOGIJA	11
POJMOVNIK.....	12
PRVI DEO	15
STANDARDI SKLONIŠTA PRUŽANJE USLUGA I PROCENA OPERATIVNIH TROŠKOVA	15
I. Standardi Saveta Evrope za pružanje usluga skloništa	17
II. Socijalna analiza troškova i koristi skloništa	21
III. Operativni budžet skloništa prema kategoriji rashoda	31
DRUGI DEO	41
SMERNICE ZA PROJEKTOVANJE SKLONIŠTA.....	41
ODELJAK I.....	45
1. Postavljanje vodećih načela	45
2. Modeli sigurnih kuća za žrtve	48
3. Profil žrtve i pristupačnost sigurnih kuća	50
ODELJAKI II	55
1. Pripremni rad	55
2. Proces projektovanja, planiranje i projektni tim	60
ODELJAK III.....	65
USKLAĐIVANJE VODEĆIH NAČELA I ZAHTEVA PROJEKTA.....	65
1. Sigurnost i bezbednost	65
2. Prostori za zdravlje, wellness i dobrodošlice	68
3. Projekat zasnovan na traumi.....	69
4. Projekat sa fokusom na decu	71
5. Fleksibilnost i minimiziranje sukoba	73
6. Otpornost i mere reagovanja	74
7. Pristupačnost	75
8. Model izgradnje	76
ODELJAK IV	83
1. Projekat lokacije.....	83
2. Programska područja	86
ANEKS	99
ANEKS. BIBLIOGRAFIJA	101

UVOD

UVOD

Ovaj dokument je osmišljen kao podrška i odgovor na napore Kosova za uspostavljanje specijalizovanih službi za podršku žrtvama nasilja nad ženama, prvenstveno skloništa, u skladu sa standardima Saveta Evrope, kako je utvrđeno u Konvenciji Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici - Istanbulska konvencija (CETS br. 210). Dokument ima za cilj podržati kosovsku mašineriju za rodnu ravnopravnost koju vodi Agencija za rodnu ravnopravnost pri Kancelariji premijera kako bi se osigurala potrebna ekspertiza i resursi za dalje održavanje napora kosovskih javnih institucija, mreže skloništa na Kosovu i drugih OCD -ova koje rade u oblasti nasilja u porodici i međunarodne zajednice koja radi na Kosovu u njihovom nastojanju za sveobuhvatnu ratifikaciju načela i odredbi Istanbulske konvencije u okviru kosovskog pravnog i razvojnog okvira i operativnih akcija institucija za sprovođenje. Stoga se dokument vodi i odražava načela Istanbulske konvencije fokusirajući se eksplicitno na cenu skloništa za žrtve nasilja u porodici i njihove standarde projektovanja zgrada.

Svrha ovog dokumenta nije proceniti trenutno stanje kosovskih skloništa za zaštitu žrtava nasilja u porodici, niti ima za cilj ocenu kvaliteta postojećih i nedostajućih usluga, niti ima za cilj utvrditi kvalitet smernica za funkcionisanje skloništa. Ovi dokumenti već postoje i u velikoj meri su podržali i doprineli radu na razvoju ovog dokumenta. Dokument ima za cilj proceniti troškove operacionalizacije načela Konvencije i postaviti standarde za funkcionisanje skloništa, zaštitu žrtava i njihovo osnaživanje u njihovoj potrazi za povratkom dostojanstva i uživanjem osnovnih prava.

Odredbe o skloništima u Istanbulskoj konvenciji utvrđuju minimalne standarde za ulogu skloništa i minimalnu osnovicu za pružanje usluga u svim državama članicama i pružaju aspiracione nivoe na kojima se može raditi. Oni pružaju temelj i sveobuhvatna načela na kojima bi trebalo zasnivati projektovanje, planiranje i sprovođenje rada skloništa i usluga podrške i postići konzistentnost kvaliteta u svim lokalnim službama.

Trenutno kosovska skloništa ne zadovoljavaju standarde utvrđene Istanbulskom konvencijom, pa su potrebna značajna ulaganja kako bi se oni uskladili sa tim standardima. Predstavljane procene troškova skloništa treba uglavnom čitati kao procene početnih troškova, uz nekoliko izuzetaka. Uglavnom su to jednokratna ulaganja u dugom periodu. To su investicije od izuzetnog značaja i sa dubokim efektima na zaštitu života i dostojanstva žrtava nasilja u porodici. Pomažu im u suočavanju sa širokim spektrom izazova (od fizičkih i emocionalnih posledica do finansijskih, pravnih i društvenih uticaja), osnažuju žrtve i promovišu ženska prava. Takođe, jednako je važno prepoznati ulogu skloništa u promovisanju ravnopravnosti žena i u govoru o sistemskim pitanjima diskriminacije, rasvetljavajući višedimenzionalna

iskustva žena kao žrtava nasilja u porodici i rodno zasnovanog nasilja i stanja žena u društvu koje izaziva nasilje nad njima.

Ne postoje standardi objekta i građevinski standardi za skloništa uopšte i skloništa za nasilje u porodici, posebno na Kosovu. Malo je zemalja postavilo takve mere. Ovaj dokument ima za cilj da predloži skup načela i smernica koje se odnose na projektovanje zgrada i uređenje prostora. Ove predložene smernice u velikoj meri se oslanjaju na novu literaturu o standardima izgradnje i projektovanje skloništa u nekoliko zemalja koje su već uspostavile građevinske propise i standarde za skloništa i usluge za žrtve nasilja u porodici, rodno zasnovanog nasilja, beskućnike itd. Drugo, dokument navodi nastojanje da se uspostavi veza između predstavljenih i prilagođenih standarda sa načelima Istanbulske konvencije i uspostavljenim standardima za skloništa.

Ovaj dokument je organizovan u dva glavna dela. Prvi deo prvog dela fokusira se na načela i standarde Saveta Evrope u pružanju usluga skloništa i značajan uticaj na tretman, podršku i osnaživanje žrtava nasilja u porodici i na osnovu pola.

Drugi odeljak nudi korak-po-korak pristup o tome kako se isplativost skloništa može izračunati fokusiranjem isključivo na ulogu zaštite skloništa od prebijanja, napada i potencijalnih povreda, što je i svrha postojanja skloništa. Takođe, u ovom odeljku predstavljeni su i analizirani izazovi za procenu socijalne koristi i skloništa, koji rasvetljavaju korake za popunjavanje praznine u podacima za dobijanje dozvola za vežbe analize isplativosti u budućnosti i usklađenost sa obaveznim odredbama Istanbulske konvencije o prikupljanju podataka.

Treći odeljak identifikuje početne i tekuće operativne troškove vođenja specijalističkih usluga, poput skloništa, u ranom procesu planiranja. Pažljivo i realno budžetiranje omogućava skloništim, finansijerima i korisnicima usluga i kreatorima politike da bolje artikulišu troškove i ostanu oprezni zbog potencijalnog podcenjivanja ili zanemarivanja potrebnih resursa za uspostavljanje i upravljanje infrastrukturom skloništa i srodnim uslugama. Osetljive, rodno orijentisane budžetske projekcije, zasnovane na načelima Konvencije, mogu poslužiti kao osnova za odluke skloništa da poboljšaju i diverzifikuju svoje usluge i ojačaju napore za prikupljanje sredstava.

Drugi deo dokumenta fokusira se na **smernice za projektovanje skloništa**. Standardi postavljeni Konvencijom COE -a i dokumentom COE -a Borba protiv nasilja nad ženama: minimalni standardi za usluge podrške (2008.) ne mogu se u potpunosti postići u sterilnom, betonskom krajoliku i nemaštovito zaštićenoj zgradi. Uloga i uticaj arhitekture snažno utiču i na društvo i na pojedinca, a dobro je poznat njen duboki uticaj na stanovnike. Sve, od izgleda do završne obrade materijala, može pridoneti zdravlju, raspoloženju i produktivnosti štićenika.

Ova pitanja i važnost profila žrtve i zaštite pristupačnosti i modela stanovanja stambenih objekata deo su prvog odeljka, naime, **standardi Konvencije COE, profil žrtve i tipologija zaštitnog stanovanja**.

Drugi deo dokumenta koncentriše se na **proces projektovanja i planiranja zgrade**. Izgradnja ili renoviranje objekata zahteva detaljni pripremni radni proces uz učešće više zainteresovanih strana. Ovaj detaljni prethodni rad smatra se neophodnim zbog misije skloništa koje opslužuje raznoliku grupu korisnika. Imaju i zajedničke i posebne potrebe, a dužina korišćenosti varira od nekoliko dana do nekoliko meseci do nekoliko godina i zahteva stalne specijalizovane usluge podrške. Odeljak poziva na integrisani pristup razvoju objekta. Naglašava korake koje projektni tim i svi akteri trebaju preduzeti u projektovanju zgrada koje postižu visoke performanse i uzimaju u obzir posebne društvene ciljeve, zadovoljavaju ekološka načela, ispunjavaju građevinske standarde i sve ih kombinuju u okviru dobro proračunatih budžetskih sredstava i određivanja rokova.

Usklađivanje vodećih načela i zahteva za projektovanje čini treći odeljak koji naglašava važnost pitanja sigurnosti i zaštite kao elemenata od značajne važnosti u projektovanju zgrade i njenim operativnim uređenjima. Žrtve i njihove izdržavane osobe trebaju steći osećaj sigurnosti i bezbednosti pri useljenju u zaštitne stambene objekte. Jednako je važno osigurati isto za osoblje koje svakodnevno vodi sklonište i pružati usluge žrtvama smeštenim i onima koji dolaze primati beneficije kroz programe podrške koje vodi sklonište. Nadalje, ovaj odeljak naglašava da je promovisanje dobrobiti bitan fokus skloništa, sigurnih kuća i programa podrške te da projektovanje zgrade može biti ključni promoter zdravlja i dobrobiti žrtava i njihove dece, i da bi projektovanje trebalo biti zasnovano na traumi, trebalo bi uzeti u obzir prisutnost i dobrobit dece i trebalo bi omogućiti fleksibilan prostor koji minimizira sukobe i povećava otpornost.

Četvrti deo, **elementi projektovanja i prostornih aranžmana**, skreće pažnju na projektovanje lokacije fokusirajući se na identifikaciju i odabir kvarta i njegovog geografskog položaja, spoljnog okruženja i spoljnog rekreacionog prostora. Takođe se fokusira na projektovanje programskog područja koji uključuje uređenje prostora i projektovanje zajedničkih soba i privatnih prostora za žrtve i njihove izdržavane osobe, usluge koje se nude i kancelarije za osoblje.

Terminologija kao što su sklonište, sigurna kuća i posebne usluge korišćena je naizmenično u celom dokumentu. Iako dele mnoge zajedničke elemente, oni ne uključuju nužno isto funkcionisanje, modalitete rada ili nude iste usluge. U dokumentu se, u pravilu, sklonište koristi u svom opštem značenju za označavanje bilo kojeg oblika ili vrste utočišta u kojem žrtve nasilja u porodici i na osnovu pola primaju zaštitu i pristupaju drugim uslugama. Nasuprot

tome, koriste se dve različite definicije o određenom kontekstu i za potpuno označavanje određenog načina rada i usluge. Njihove definicije mogu se pronaći u odeljku pojmovnika dokumenta.

METODOLOGIJA

Metodologija koja se koristila za razvoj zasnovana je na pisanom pregledu različitih istraživanja sprovedenih od strane kosovskih organizacija civilnog društva (OCD), međunarodnih organizacija u periodu od 2008. do 2020. godine, istraživanju dostupne literature na mreži i pregledu štampanih časopisa i knjiga.

Takođe, svim pružaocima usluga zaštite skloništa podeljen je upitnik kako bi se steklo opšte razumevanje dostupne fizičke infrastrukture, uređenja prostora i projektovanja te lokacije. Nadalje, sastanak sa predstavnicima Mreže skloništa na Kosovu održan je u junu 2021. godine. Na ovom sastanku razmatrana su pitanja i zabrinutosti prvenstveno o modalitetima finansiranja i operativnim troškovima u odnosu na obaveze i standarde Istanbulske konvencije. Osim toga, preispitani su prethodni nalazi istraživanja o uslugama skloništa i funkcionisanju koje su sproveli kosovski OCD -ovi i međunarodne organizacije kako bi se procenilo da li su se u poslednjoj deceniji dogodile značajne promene.

Ovaj dokument je razvijen u skladu sa načelima Istanbulske konvencije i smernicama o *kvalitetu skloništa za žrtve nasilja nad ženama i nasilja u porodici - usluge za žrtve na Kosovu*¹ razvijene uz podršku kancelarije Saveta Evrope u Prištini. Takođe, ovaj dokument je osmišljen i oblikovan pristupom usmerenim na žrtvu koji ima za cilj uspostaviti fizičku sigurnost i zaštitu i zadovoljiti potrebe "neposredne" žrtve, izbeći i sprečiti sekundarnu viktimizaciju tretirajući žrtve sa odgovarajućom osetljivošću i osnažujući ih da ostvaruju svoja ljudska bića i zakonska prava i pravo na pravne lekove izvan krivičnog konteksta.

¹ Savet Evrope (2021). Smernice o kvalitetu skloništa za žrtve nasilja nad ženama i nasilja u porodici. Poboljšanje usluga za žrtve na Kosovu*. Logar, R. & Qosaj-Mustafaj, A. Preuzeto sa: <https://rm.coe.int/shelter-guideline-eng/1680a24ced>

POJMOVNIK

Pristupačno projektovanje- Projektovanje sa ciljem postizanja potpune integracije i participacije za pojedince svih sposobnosti da pristupe svom okruženju bez obzira na pokretljivost, vid, sluh ili kognitivne smetnje. (Prilagođeno prema projektovanju i tehničkim smernicama skloništa grada Toronta.)²

Prevenција kriminala kroz projektovanje okoline (CPDTED) - je multidisciplinarni pristup odvracanju od kriminalnog ponašanja i nepriličnih aktivnosti kroz projektovanje okoline.³

Toaletna soba - Toalet u koji se ulazi iz spavaće sobe ili unutar privatne jedinice.

Inkluzivni pristup/ Inkluzivni pristup projektovanju - Pristup projektovanju koji uzima u obzir individualnost onih koji koriste sistem skloništa, izazove sa kojima se suočavaju, veze između nejednakosti i beskućništva i koji nastoji stvoriti afirmišuće prostore za podršku koji će pomoći u postizanju socijalne jednakosti i poboljšanju pristupa osnovnim uslugama koje sklonište pruža.⁴

Telefonska linija za pomoć - Besplatna telefonska linija koja pruža savete, informacije, podršku i krizno savetovanje.⁵

Privatni toalet - Toalet kome se pristupa iz hodnika namenjenog za korišćenje korisnika skloništa jedan po jedan.⁶

Privatna jedinica - Privatna jedinica je grupacija jednog ili više prostora za spavanje, toaleta i čajne kuhinje (ili kuhinje) unutar sigurnog perimetra namenjenog za isključivu upotrebu pojedinca ili porodice.⁷

Stambeno zbrinjavanje u drugoj fazi - Sigurno, povoljno stanovanje za kratkoročno stanovanje sa uslugama podrške. Nezavisno stanovanje obično u stanovima ili gradskim kućama, a trajanje boravka obično nije duže od 18 do 24 meseca.

Projektovanje na osnovu traume - Projektovanje koje prepoznaje da fizičko okruženje može imati fiziološki i emocionalni uticaj. Projektovanje na osnovu traume stvara podsticajno okruženje koje se odupire ponovnoj traumatizaciji ljudi. Cilj projektovanja zasnovanog na traumi je stvaranje okruženja koje promoviše osećaj smirenosti, sigurnosti, dostojanstva, osnaživanja i blagostanja za sve stanare. Ovi se rezultati mogu postići prilagođavanjem

² Hilditch Architect Inc. (2021). Projektovanje i tehničke smernice skloništa grada Toronta.

<https://www.toronto.ca/wp-content/uploads/2021/01/8cea-shelter-design-and-technical-guidelines.pdf>

³ Međunarodno udruženje za sprečavanje zločina putem udruženja za projektovanje okoline (2021). Veb stranica Udruženja CPTED. <https://www.cpted.net/>

⁴ Hilditch Architect Inc. (2021). Projektovanje i tehničke smernice skloništa grada Toronta.

<https://www.toronto.ca/wp-content/uploads/2021/01/8cea-shelter-design-and-technical-guidelines.pdf>

⁵ Savet Evrope (2008). Borba protiv nasilja nad ženama: minimalni standardi za usluge podrške. Kelley, L. & Dubois, L. [https://www.coe.int/t/dg2/equality/domesticviolencecampaign/Source/EG-VAW-CONF\(2007\)Study%20rev.en.pdf](https://www.coe.int/t/dg2/equality/domesticviolencecampaign/Source/EG-VAW-CONF(2007)Study%20rev.en.pdf)

⁶ Ibid.

⁷ Ibid.

prostornog rasporeda, promišljenim izborom nameštaja, vizualnim zanimanjem, svetlom i bojom, umetnošću i biofilnim projektovanjem.⁸

Sklonište/prihvatište - Sigurna kuća u kojoj mogu boraviti žene i njihova deca. Takve usluge takođe nude savete i podršku i trebale bi imati posebne usluge za decu.⁹

Projektovanje sa korisnikom u središtu - Ovaj izraz se shvata kao projektovanje u kojem korisnici zgrade nisu prisiljeni menjati svoje ponašanje i biće projektovanje koje odgovara i uzima u obzir primat njihovih potreba.¹⁰

2-delni toalet - Toalet koji sadrži toalet i umivaonik i tuš ili kadu.

3-delni toalet - Toalet koji sadrži toalet i umivaonik i tuš ili kadu.

⁸ Garcia, A.M. (2020). *Empatija u arhitekturi: Korišćenje projektovanja zasnovanog na traumi za podsticanje ozdravljenja*. *Published Environment for Health Architecture*. <https://e4harchitecture.com/empathy-in-architecture-using-trauma-informed-design-to-promote-healing/>

⁹ Savet Evrope (2008). *Borba protiv nasilja nad ženama: minimalni standardi za usluge podrške*. Kelley, L. & Dubois, L. [https://www.coe.int/t/dg2/equality/domesticviolencecampaign/Source/EG-VAW-CONF\(2007\)Study%20rev.en.pdf](https://www.coe.int/t/dg2/equality/domesticviolencecampaign/Source/EG-VAW-CONF(2007)Study%20rev.en.pdf)

¹⁰ Hilditch Architect Inc. (2021). *Projektovanje i tehničke smernice skloništa grada Toronta*. <https://www.toronto.ca/wp-content/uploads/2021/01/8cea-shelter-design-and-technical-guidelines.pdf>

PRVI DEO

STANDARDI SKLONIŠTA
PRUŽANJE USLUGA I
PROCENA OPERATIVNIH
TROŠKOVA

I. Standardi Saveta Evrope za pružanje usluga skloništa

U septembru 2019. Skupština Kosova je izmenila svoj Ustav i ugradila odredbe Konvencije Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici - Istanbulske konvencije (CETS br. 210). Uključivanje Istanbulske konvencije u Ustav zemlje bez rezerve uspostavlja nove obaveze za državne institucije Kosova. Ove nove obaveze zahtevaju različite poduhvate koji uključuju izmene i izradu novih pravnih okvira, redefinisane postojećih institucionalnih mandata i postavljanje novih. Nadalje, oni zahtevaju razvoj dobro ciljanih politika, poboljšanje kvaliteta i kvantiteta trenutnih usluga i dodavanje novih, dodelu odgovarajućih resursa i povećanu koordinaciju sa više aktera na svim nivoima.

Odredbe o skloništima u Istanbulskoj konvenciji utvrđuju minimalne standarde za ulogu skloništa i minimalnu osnovicu za pružanje usluga u svim državama članicama i pružaju aspiracione nivoe na kojima se može raditi. Oni pružaju temelj i sveobuhvatna načela na kojima bi trebalo zasnivati projektovanje, planiranje i sprovođenje rada skloništa i usluga podrške i postići konzistentnost kvaliteta u svim lokalnim službama.

Ovi minimalni standardi utvrđeni Istanbulskom konvencijom služe kao najniži zajednički nazivnik ili osnovni standardi koje bi sve države i službe trebale postići.¹¹ Ovi standardi služe kao merila za sve zainteresovane strane, kreatore politike i pružaoce usluga. Trebalo bi ponuditi sve proširene usluge i meriti njihovu dostupnost prema ovim postavljenim standardima. Uspešnost njihovih pružaoaca usluga takođe treba oceniti prema ovim standardima. Istovremeno, mnoge od ovih potrebnih usluga i uslužnih kapaciteta možda još uvek nisu dostupne ili je njihova dostupnost oskudna, a njihova isporuka i pristupačnost ne zadovoljavaju ove standarde. U tom smislu, oni su aspirativni jer predstavljaju nivoe i odredbe koje države nastoje postići i održavati u okviru svojih politika, praksi i resursa kako bi se povećao pristup, kvalitet i optimalni rezultati. Stoga, iako su aspirativni, oni nisu izborni, već su obavezni.

Minimalni standardi utvrđeni Istanbulskom konvencijom dobijeni su i oslanjaju se na širok raspon iskustava i praksi mnogih nevladinih organizacija, koje su se pokazale efikasnim u pružanju podrške žrtvama nakon nasilja. Standardi ne samo da se mogu prilagoditi u radu svih državnih i nedržavnih subjekata, već ih istovremeno treba integrisati u sve intervencije, operativne politike, osoblje skloništa i razvoj kapaciteta, projektovanje i isporuku usluga i

¹¹ Savet Evrope, Generalna direkcija za ljudska prava i pravne poslove (COE 2008). Borba protiv nasilja nad ženama: minimalni standardi za usluge podrške
[https://www.coe.int/t/dg2/equality/domesticviolencecampaign/Source/EG-VAW-CONF\(2007\)Study%20rev.en.pdf](https://www.coe.int/t/dg2/equality/domesticviolencecampaign/Source/EG-VAW-CONF(2007)Study%20rev.en.pdf)

projektovanje izgradnje skloništa , njegovo prostorno planiranje i obnavljanje. Treba ih posmatrati kao međusobno povezane i međusobno zavisne. Oni su postavljeni na sledeći način:

1. Raditi na osnovu rodnog razumevanja nasilja nad ženama

Primena ovog standarda zahteva da se svim uslugama žrtvama u kući i izvan skloništa pruži odgovarajuća podrška i usluge koje su usmerene na žrtve i individualno prilagođene. Primena ovih standarda znači da ih treba ponuditi uz priznanje da je nasilje nad ženama najrasprostranjeniji oblik zlostavljanja, univerzalni fenomen koji zahvata sve podele klase, rase, vere, uzrasta, etničke pripadnosti, kapaciteta i geografskog položaja i razumevanje da je nasilje nad ženama i uzrok i posledica ukorenjeno u nasleđenim društvenim nejednakostima, asimetričnim rodnim ulogama i neravnoteži moći. S gledišta ljudskih prava, priznaje se da su nasilje nad ženama uopšteno i nasilje u porodici eksplicitne strukturne prirode i proizlaze iz: a) normi i pojmova koji naglašavaju superiornost muškaraca u odnosu na inferiornost žena, b) pretpostavku da muškarci i žene nisu jednake vrednosti i c) da moć i nasilje nisu sami sebi cilj, već sredstva za očuvanje hegemonističkih privilegija muškosti. Priznaje da bi specijalističke usluge trebale pružati ženske nevladine organizacije, u sigurnim prostorima samo za žene, „koji su se pokazali kao najodgovorniji i najefikasniji u omogućavanju ženama da ostvare svoja prava na život bez nasilja i prevladaju njegove oslabljujuće posledice“.¹²

2. Sigurnost, bezbednost i ljudsko dostojanstvo

Sigurnost i bezbednost podjednako su važni za žrtve i osoblje specijalizovanih službi. Žene moraju verovati da su fizički i emocionalno sigurne i zaštićene dok traže utočište u skloništima i objektima za zaštitu. Trebale bi se osećati sigurno i zaštićeno dok primaju usluge u skloništima ili izvan njih i da se sa njima postupa dostojanstveno. Osoblje specijalizovanih službi trebalo bi da se oseća sigurno i zaštićeno dok obavlja svoj posao i pruža svoje usluge. Osoblje skloništa većinom su žene.

3. Specijalizovane usluge

Znanje i veštine osoblja i oblici pružanja usluga su specijalizovani, primereni i prilagođeni posebnim potrebama korisnika usluga i osoblja, koji mogu biti složeni. Prva briga advokata žrtava u njihovom radu sa žrtvama je njihova fizička sigurnost i krizna intervencija. Ovaj rad i usluge koje se nude žrtvama trebaju biti informisane temeljnim razumevanjem traume. Rad advokata biće efikasniji i odgovoriti na potrebe žrtava ako nasilje u porodici i nasilje nad ženama posmatraju u kontekstu traume.

¹² Ibid.

Od najveće je važnosti shvatiti da dve žrtve neće na isti način pokazati isti odgovor na traumatično iskustvo nasilja u porodici, uključujući ovde pojedine članove jedne porodice koji doživljavaju isti traumatični događaj. Njihov odgovor na traumu je različit. Specijalizovane usluge osmišljene i pružene putem pristupa koji je informisan traumom i negom na osnovu traume nisu posebne vrste usluga. Oni dele skup načela koji stavljaju traumu u središte rada sa žrtvama, kroz osetljivost i poštovanje, sa namerom podrške i svesno izbegavajući ponovnu traumatizaciju žrtava.

Karakteristike usluga na osnovu traume:

- Fokus na razumevanje cele individue i konteksta životnog iskustva
- Znanje o ulogama koje nasilje i viktimizacija imaju u životima žena
- Projektovanje radi minimiziranja mogućnosti viktimizacije i ponovne viktimizacije
- Gostoljubivost i privlačnost za preživjele
- Olakšavanje oporavka
- Olakšavanje rasta, otpornost i ozdravljenje
- Poštovanje izbora žene i kontrola njenog oporavka
- Formiranje odnosa zasnovanog na partnerstvu sa preživelim, minimizirajući neravnotežu moći između advokata i preživelog
- Naglašavanje prednosti žena
- Fokus na poverenju i sigurnosti
- Saradnja sa netradicionalnim i proširenim podrškama zajednice (poput verskih zajednica, prijatelja i porodice itd.)
- Pružanje kulturno kompetentnih i osetljivih usluga.

(Najbolje prakse i protokoli nege na osnovu traume i protokoli za programe nasilja u porodici u Ohaju)¹³

4. Raznolikost i pravičan pristup

Žrtve nasilja u porodici dolaze iz različitih sredina. Njihovi višestruki, složeni i konkurentni izazovi i potrebe zahtevaju raznolik i međusektorsko projektovanje usluga i orijentaciju prema pružanju usluga "koji uzimaju u obzir višestruke identitete i prioritete preživelih izvan viktimizacije i sigurnosti"¹⁴.

Specijalizovane usluge trebale bi se nuditi non-stop, 24 sata dnevno, 365 dana u godini, i trebale bi biti pravične i dostupne, besplatne za sve demografske kategorije i poreklo. Posebnu

¹³ Ferencik, D. S. i Ramirez-Hammond, R. Najbolje prakse i protokoli za negu u skladu sa traumom i protokoli za programe nasilja u porodici u Ohaju, koje finansira Mreža za nasilje u porodici Ohajo.

http://www.ncdsv.org/images/odvn_trauma-informedcarebestpracticesandprotocols.pdf

¹⁴ Kulkarni, Sh. (2017). Usluge međusektorskog nasilja nad intimnim partnerima (IPV) zasnovane na traumi: sužavanje jaza između pružanja usluga IPV-a i potreba preživelih. Journal of Family Violence 32(1)1-134

pažnju treba obratiti na periferna, prigradska, ruralna i udaljena područja, neformalna naselja, manjine i manjinu unutar manjina, putnike i azilante.

5. Zagovaranje i podrška

Usluge treba projektovati i pružati putem pristupa i mehanizama podrške zagovaranju kako bi se osiguralo da se pristupa i promoviše prava i potrebe žrtava i korisnika usluga. Aktivno se zagovaraju zahtevi za promenom sistema.

Podrška i zagovaranje trebaju obuhvatiti tradicionalna područja kao što su usluge skloništa, upravljanje traumama, socijalna zaštita i veb stranice, poput zagovaranja, obrazovanja i informisanja u ime žrtava. Zagovornici bi trebali obrazovati stručnjake u sistemima i institucijama za uklanjanje i dekonstrukciju barijera koje tradicionalno pojačavaju diskriminatornu i obespravljujuću praksu prema ženama.

6. Učešće i konsultacije

Specijalizovane usluge trebale bi biti fokusirane na žrtvu i korisnika. Sve usluge, u svim koracima, trebaju biti isporučene i ukorenjene u neposrednim potrebama i prioritetima, sklonostima i težnjama svake žrtve i korisnika usluge (sklonište, smeštaj, pravna pomoć, ekonomski pristup, razvoj zapošljavanja, obrazovanje i stručno osposobljavanje).

Usluge podrške žrtvama i korisnicima takođe su izazvane da podrže autentičan angažman advokata sa korisnicima usluga, da ulažu u organizacione kulture u kojima zagovornici mogu ostvariti svoju profesionalnu autonomiju neophodnu za saosećanje i poštovanje kako bi zadovoljili jedinstvene potrebe svih žrtava”¹⁵.

7. Osnaživanje

Prilagođene usluge osnaživanja informišu žrtve i korisnike usluga o njihovim pravima, jačaju njihovo samopoštovanje tretirajući ih sa poštovanjem, dostojanstvom i osećajnošću. Osnaživanje se zasniva na spoznaji da je nasilje u porodici i rodno zasnovano nasilje nad ženama problem socijalne nepravde, a ne deficit žena i da nisu žrtve po izboru, a kad im se pruži odgovarajuća podrška, resursi i mogućnosti, one će izabrati život bez nasilja za sebe i svoju decu.

8. Poverljivost

Pravo žrtava na poverljivost treba poštovati u svakom trenutku, te ih treba pravovremeno i blagovremeno obavestiti kad god je poverljivost ograničena ili se možda ne primenjuje, posebno kada su u pitanju deca.

9. Koordinisan i višeagencijski pristup

¹⁵ Ibid.

Nasilje u porodici, rodno zasnovano nasilje i nasilje nad ženama široko su rasprostranjeni fenomeni ukorenjeni u nepravednim društvenim strukturama “koje sam sistem krivičnog pravosuđa ne može otkriti”¹⁶. Jedini efikasan dizajn za borbu protiv nasilja u porodici je pristup odgovora među agencijama.

Pristup koordinisane agencije nastoji pružiti žrtvama sveobuhvatan pristup u centru za žrtve, u skladu sa svim agencijama u celoj zajednici, poput policije, pravnog sistema, pružalaca socijalnih usluga (advokata), vlade i zdravstvenog sistema, obrazovnih i stručnih programa . Ovakav pristup će smanjiti ili ukloniti nasilje iz njihovih života, žrtvama pružiti potrebna sredstva. Nasuprot tome, u nekoordinisanom sistemu, žrtvama je ostavljeno da same traže više usluga. Mnoge žrtve možda ne znaju za njihovo postojanje i dostupnost, uzrokujući nepotreban napor i teret za žrtve.

10. Pozivanje počinitelaca na odgovornost

Počinioci nasilja trebaju odgovarati bez obzira na to jesu li im pružene odgovarajuće usluge tretmana ili ne. Efikasna odgovornost je od vitalnog značaja za pozivanje počinitelaca na odgovornost kako bi se osiguralo priznavanje žrtava i za odvratanje od budućih zločina identifikovanjem rizika ranije.

11. Upravljanje i odgovornost

Osoblje specijalizovanih službi trebalo bi da bude potpuno obučeno i licencirano i da ima jednak pristup, stalnu obuku na radnom mestu i mogućnosti razvoja kapaciteta. Kriterijumi standarda kvaliteta za njihovo zapošljavanje, uloge i odgovornosti, kvalifikacije i performanse trebali bi biti postavljeni na nacionalnom nivou kako bi se osiguralo efikasno i efektivno pružanje usluga za sve korisnike usluga i standardizovani kvalitet usluga. Nadležna državna tela trebaju pomno pratiti performanse specijalizovanih usluga i ispitati njihov rad da li njihove pružene usluge pozitivno utiču na život žrtava i korisnika usluga.

II. Socijalna analiza troškova i koristi skloništa

Postoje mnogi odgovori politike kroz kojima se rešavaju složenosti nasilja u porodici, njihovi neposredni efekti i dugoročne posledice. Ove politike uključuju temeljne politike odgovora, kao što su skloništa za zbrinute žene i decu, savetovanje i usluge zagovaranja žrtava i dugoročni odgovori politike koji uključuju pravnu pomoć, smeštaj, socijalnu zaštitu, zaštitu identiteta, obuku životnih veština, obuku za posao i upućivanje na posao i zapošljavanje. Druge politike usmerene su na obuku policijskih službenika, sudija i tužilaca, medicinskog osoblja, pružaju usluge za tretman nasilnih počinitelaca i sprovode aktivnosti podizanja javne svesti i edukativne

¹⁶ Praxis International (2010). Nacrt za sigurnost 12. https://www.stopvaw.org/inter-agency_response

aktivnosti o nasilju u porodici koje imaju za cilj promenu društvenih normi i vrednosti koje tolerišu fenomene nasilja u porodici i nasilja nad ženama.

U poslednje dve decenije, Kosovo je sprovelo mnoge od gore navedenih politika u različitoj meri. Neke od ovih politika i aktivnosti koje se tiču aktivnosti tokom godina opsežno su ocenjene od strane organizacija civilnog društva ⁽¹⁷⁾, ⁽¹⁸⁾ međunarodnih organizacija ⁽¹⁹⁾, ⁽²⁰⁾ i u mnogim slučajevima oni su ocenjeni na zahtev kosovske vlade, odnosno ARR ²¹. Sve sprovedene evaluacije politika fokusirale su se uglavnom na direktne operativne troškove programa i politika koji se odražavaju u budžetu, ili su sproveli prvenstveno kvalitativnu analizu. Do danas nije sprovedena evaluacija efikasnosti preduzetih i sprovedenih politika i programa, pa čak i onih nekoliko sprovedenih, rigoroznih evaluacija politika imaju svoja ograničenja jer ne upoređuju koristi politike sa troškovima niti olakšavaju prevođenje uticaja politike u povraćaj javne investicije.

Procena efikasnosti takvih složenih socijalnih politika postaje još veća, pritiskom u sve izazovnijim fiskalnim uslovima i sve težim izborima koje donose kreatori politike o tome kako zadovoljiti najhitnije socijalne potrebe društva sa sve manjim resursima i u vreme neviđene pandemijske krize sa dugoročnim društveno-ekonomskim posledicama. Ispunjavanje obaveza i ispunjavanje standarda usluga koje proizlaze iz Istanbulske konvencije za rad skloništa uključuje velike novčane troškove finansiranja kako bi se ispunili standardi Konvencije. Ogromni početni troškovi, u kombinaciji sa nedostatkom dokaza o delotvornosti i „snažnom sklonošću ideološki utemeljenom kreiranju socijalne politike, ulaze u uvreženo mišljenje da je ogroman niz društvenih programa generalno rasipnički i da ne koristi pojedincima kojima namerava pomoći niti širem društvu.”²² Ovo je posebno istinito kada uključuje politike rane intervencije usmerene na određene grupe koje zahtevaju višestruke intervencije, interdisciplinarne prirode i one koje obuhvataju više sektora.

¹⁷ Kosovska mreža žena (2012). Po kojoj ceni? Budžetiranje za sprovođenje pravnog okvira protiv nasilja u porodici na Kosovu.

¹⁸ Kosovska mreža žena (2009). Više od “Reči na papiru”? Odgovor pružalaca pravosuđa na nasilje u porodici na Kosovu https://womensnetwork.org/resources_type/more-than-words-on-paper-the-response-of-justice-providers-to-domestic-violence-in-kosovo/

¹⁹ Fondacija za otvoreno društvo (2007). Nasilje nad ženama: Da li je Vladi KOSOVA stalo?? <https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/10/20130510152804806.pdf>

²⁰ Savet Evrope (2017). Mapiranje usluga podrške žrtvama nasilja nad ženama na Kosovu *. <https://rm.coe.int/mapping-support-services-for-victims-of-violence-against-women-in-koso/168072d125>

²¹ Kosovska mreža žena (2008). Bezbednost počinje kod kuće: Istraživanje za informisanje prve nacionalne strategije i akcionog plana protiv nasilja u porodici na Kosovu https://womensnetwork.org/resources_type/security-begins-at-home-research-to-inform-the-first-national-strategy-and-action-plan-against-domestic-violence-in-kosovo/

²² Wimer, D.L. & Vining, A.R. (2009) Ulaganje u siromašne. Procena koristi i troškova socijalne politike. Georgetown University Press. Washington D.C.

Verovatno ne bi svi socijalni programi trebali biti podvrgnuti testovima efikasnosti jer pružaju beneficije ne samo svojim direktnim primaocima, već i celom društvu. Oni nisu rasipnička politika potrošnje na socijalnu zaštitu kako se često gleda i pogrešno predstavlja. Socijalne politike u koje spadaju intervencije protiv nasilja u porodici i skloništa zahtevaju ne samo resurse, već i intervencije koje su jednako odgovorne, efikasne i delotvorne.

Merenje efikasnosti socijalne politike nije u suprotnosti sa ciljevima i intervencijama socijalne politike. U slučaju skloništa nije u suprotnosti u merenju koliko efikasno ispunjavaju svoje uloge i mandat u zaštiti žrtava nasilja u porodici i na osnovu pola. Koliko se efikasno primenjuju socijalne vrednosti jednakosti, ljudskog dostojanstva, zaštite života i sve vrednosti koje posebno proizlaze iz Istanbulske konvencije, te konvencije o ljudskim pravima generalno, treba sveobuhvatno meriti. Konačno, pokazalo se da su predložene politike koje mogu pokazati efikasnost i pravičnost politički privlačnim širokim koalicijama različitih ideologija²³.

Jedna od tehnika za procenu delotvornosti socijalne politike su socijalne analize troškova i koristi pomoću kojih se mogu identifikovati i monetizovati društveni troškovi i koristi programa skloništa. Međutim, zbog nedostatka tačnosti podataka i nedostatka podataka, sprovođenje socijalne analize troškova i koristi programa skloništa na Kosovu ne može se sprovesti. Stoga će sledeći odeljci dati opisni model prema kojem bi u budućnosti kosovski subjekti mogli sprovesti socijalnu analizu troškova i koristi kako bi izmerili efikasnost skloništa, predložili nove intervencije, izmenili ili promenili trenutne pristupe politici, usluge i raspodelu sredstava skloništa i maksimizirati koristi za žrtve nasilja u porodici i društvo uopšteno.

Treba napomenuti da primena socijalne analize troškova i koristi nije dobro istražena u smislu prebijenih žrtava, žena i dece. Jedan od primarnih razloga za to je širok raspon uticaja ovih politika sa različitim ishodima. U pravilu, socijalne analize isplativosti zahtevaju tačne projekcije budućih efekata. Međutim, potencijalne posledice mogu biti široke (efekti/ishodi ozdravljenja vezani za traumu, ponašanje, zaposlenje), dugoročni (koji utiču na ostatak života žrtava, tj. okončanje zlostavljanja²⁴ (uticaji i ishodi mogu se povećavati ili smanjivati s vremenom).

Takođe, mnogi relevantni uticaji intervencija socijalne politike nisu dobro monetizovani sa lako uočljivim tržišnim cenama i stoga zahtevaju cene u senci.²⁵ Na primer, teško je pronaći jediničnu cenu za smanjenje nasilja zbog informativnih usluga koje sklonište pruža žrtvama nasilja u porodici. Oni zahtevaju vreme i resurse za izvlačenje monetizovanih vrednosti za

²³ Ibid.

²⁴ Ibid.

²⁵ Ibid.

takav uticaj od nule, dok je u međuvremenu bez ovih cena u senci biti dodatih vrednosti- nemoguće sprovesti razumno sveobuhvatnu (socijalnu) analizu troškova i koristi.²⁶

Kao što je već napomenuto, programi i operacije skloništa pružaju dobrobiti i žrtvama i društvu u celini. Kosovska skloništa primaju sredstva od državnih institucija Kosova i međunarodnih donatorskih programa koji deluju na Kosovu. Stoga, njihove troškove i koristi treba posmatrati sa stanovišta dobiti ili koristi kosovskog društva, jer njihovi troškovi i koristi utiču na društvo.

Jedino je istraživanje pokazalo da pokušaji merenja koristi od socijalnih troškova programa skloništa sugerišu:

- a) prvo, za izračunavanje neto efikasnosti programa (ukupna socijalna davanja umanjena za ukupne socijalne troškove), kojim će se meriti ukupni neto ekonomski efekti domaćeg skloništa,
- b) drugo, za izračunavanje odnosa koristi i troškova, koji pokazuje koliko se ekonomske koristi ostvaruje od svakog dolara ulaganja u program.²⁷ Zauzvrat, odnos koristi i troškova izražava ekonomsku efikasnost koja je lako razumljiva i korisna u raspravama o politici.²⁸

Nakon što se utvrdi socijalna isplativost i način merenja, sledeći koraci odnose se na to kakav će biti ishod programa skloništa, kao odgovor politike treba meriti? Kao što je već navedeno u ovom dokumentu, intervencije socijalne politike, a u tom smislu i programi skloništa, proizvode širok raspon uticaja i ishoda, neposrednih i dugoročnih efekata. Za ovaj dokument rezultat koji se predlaže meriti je uloga zaštite skloništa od prebijanja, napada i potencijalnih povreda, što je ujedno i glavna svrha postojanja skloništa. Takođe, budući da je zaštita od napada, oštećenja i gubitka života osnovno načelo Istanbulske konvencije, kosovske institucije trebale bi početi s ovim predloženim ishodom koji je daleko jednostavniji, direktno povezan sa mandatom skloništa, a ne fokusiran na druge ishode koji su daleko složeniji za merenje iz različitih razloga, tj. zaduženo je više institucija, jedinični proračuni troškova zahtevaju složene proračune koje treba nastaviti rigoroznim istraživanjem i dobro definisanim metodologijama itd..

Što se tiče vremena, procenu troškova i koristi treba sprovesti u odnosu na jednogodišnji period rada skloništa, što se smatra dovoljnim.²⁹

²⁶ Ibid.

²⁷ Chanley, Sh. A., Chanley Jr., J.J. & Campbell, H.E. (2001) Pružanje utočišta: vrednost usluga skloništa za nasilje u porodici. Objavljeno u American Review of Public Administration, Vol. 31. br.4. decembra 2001

²⁸ Welsh, B.C., & Farrington, D.P. (2000) Monetarni troškovi i koristi od programa prevencije kriminala, u Tonry, M. (urednik), Kriminal i pravda: Pregled istraživanja, tom 25, Univerzitet Toronto Press, Čikago, 1999b. <https://www.journals.uchicago.edu/doi/abs/10.1086/652202>

²⁹ Chanley, Sh. A., Chanley Jr., J.J. & Campbell, H.E. (2001) Pružanje utočišta: vrednost usluga skloništa za nasilje u porodici. Objavljeno u American Review of Public Administration, tom 31. br.4. decembar 2001

Brojke koje treba koristiti za sprovođenje socijalne analize troškova i koristi prvenstveno bi trebale uključivati i biti zasnovane na brojkama procenjenim za godišnje troškove rada skloništa koje pruža usluge žrtvama nasilja u porodici. Međutim, statistika bi trebalo da se zasniva na onome što je trenutno dostupno na Kosovu, drugim rečima, na trenutnim troškovima skloništa. Brojke treba pronaći o procenjenim troškovima skloništa koje odražavaju načela i ispunjavaju standarde Istanbulske konvencije za skloništa, naime operativno i građevinsko projektovanje.

Trenutno nijedno sklonište na Kosovu u potpunosti ne zadovoljava te standarde. Brojke treba proceniti za uslugu skloništa koje nudi deset spavaćih soba sa kupatilima, sa ukupno 35 do 40 kreveta, kuhinjom i kafeterijom, sa jednim dečjim igralištem u zatvorenom, jednom učionicom i računarskom sobom, jednom prostorijom za obuku, medicinskom sobom, jednom savetodavnom sobom, četiri administrativne kancelarije, jednom medicinskom sobom, sanitarnim čvorom, dva kupatila za osoblje i jednom vešernicom. (Za više detalja o projektovanju zgrade pogledajte sadržaj drugog dela ovog dokumenta.)

Sklonište radi 24 sata dnevno, 7 dana u nedelji, 365 dana u godini i trebalo bi da zapošljava ... osoblje. Takođe, sklonište održava 24 sata besplatne telefonske linije, besplatne telefonske usluge odvojeno od službene telefonske linije skloništa. Sklonište nudi smeštaj, hranu, predmete za ličnu negu i odeću. Što se tiče usluga, sklonište nudi žrtvama usluge savetovanja i zastupanja, besplatnu pravnu pomoć i medicinsku pomoć i usluge obuke, usluge obrazovanja i pomoći u školovanju dece žrtava nasilja u porodici. Takođe, osoblje skloništa koordiniše sa drugim lokalnim subjektima, poput policije, sudova, doma zdravlja i centra za socijalni rad i stambene direkcije opštine kako bi se u skladu sa tim rešile potrebe žrtava. Nadalje, osoblje skloništa pruža obuku i zastupanje gore pomenutim subjektima kako bi poboljšali svoje kapacitete u rešavanju nasilja u porodici u skladu sa svojim mandatom i po potrebi izmenili svoje pristupe i odgovore. Na kraju, sklonište pruža aktivnosti podizanja svesti zajednice kojoj služi.

Vreme koje žrtve nasilja u porodici, žene i deca provode u skloništu, varira. Na osnovu podataka dobijenih iz devet operativnih skloništa na Kosovu, žrtve u poslednje tri godine provode između 24 sata do dve godine. Međutim, nisu sva skloništa na Kosovu radila isto toliko godina. Neki su radili duže vreme, a neki su osnovani i od nedavno rade. Brojke koje je potrebno upotrebiti za analizu socijalne i troškovne koristi trebale bi se zasnivati samo na jednom skloništu i za period od jedne godine, sa podacima iz skloništa koje nudi najveći broj kreveta, tretira najveći broj žrtava godišnje i pruža sve usluge ili najveći broj beneficija, kako to zahteva Istanbulska konvencija.

Značajan programski trošak za rad skloništa je stanovanje. Kao što je već spomenuto, sadašnje zgrade skloništa ne zadovoljavaju standarde Konvencije. Kosovski državni entiteti, u skladu sa obavezama iz Konvencije, treba da obezbede fizičku infrastrukturu za skloništa. Oni mogu dati građevinsko zemljište i troškove izgradnje, ili ako su zemljište i postojeći objekat već dostupni i fizički prostor to dozvoljava, država bi trebala osigurati samo troškove preuređenja i obnove postojeće zgrade, čija bi transformacija trebala zadovoljiti standarde Konvencija . U oba slučaja, troškove stanovanja treba izračunati odvojeno: prvo, ceni zemljišta, ako je kupljena ili iznajmljena, treba dodati troškove izgradnje ili preuređenja/obnove. Zatim bi se taj ukupni iznos trebao podeliti na procenjeni vek trajanja sredstava kako bi se izračunali troškovi amortizacije. Tako, na primer, ako se cena zemljišta i izgradnje procenjuje na 100.000 €, a vek upotrebe zgrade i zemljišta procenjuje se na 20 godina, tada će cena amortizacije iznositi 5.000 € godišnje. Ovaj iznos čini operativne troškove stanovanja. Nadalje, u literaturi se napominje kada su zemljište i zgrade dobro održavani amortizacija je manja. Ovu akumuliranu vrednost treba dodati procenjenim godišnjim troškovima stanovanja, a to će činiti socijalne troškove stanovanja koje pruža sklonište.³⁰ Međutim, budući da se svako sklonište nalazi u različitim geografskim područjima i zonama, vrednost apresijacije nepokretnosti (zemljišta i zgrada) može varirati, pa se takve razlike trebaju uzeti u obzir i na odgovarajući način izračunati kada se procenjuju troškovi socijalnog stanovanja za svako sklonište.

Drugi značajni operativni troškovi skloništa su plate i beneficije osoblja. Trenutno se osoblju skloništa na Kosovu isplaćuju plate ispod tržišnih vrednosti³¹ i mnogo niže plate i cene se primenjuju za specijalizovane usluge savetovanja, zastupanja, fizioterapije itd. te se ne mogu koristiti za merenje ukupnih socijalnih troškova osoblja i koristi skloništa. Iz perspektive troškova i koristi je viša tržišna plata ili cena koja bi se trebala koristiti za merenje ukupnih socijalnih troškova zapošljavanja u službama ili za materijale programa skloništa.³² U početku bi plate osoblja i cene usluga trebalo prilagoditi trenutnim tržišnim cenama; predlaže se njihovo prilagođavanje visini plata ekvivalentnih kategorija poslova u javnom sektoru. Predložena prilagođavanja odražavaju zahteve za procenu socijalnih troškova i bave se postojećom nejednakošću u platama i cenama između dva industrijska tržišta rada (nevladin u odnosu na javni sektor) koja zahtevaju iste kategorije zanimanja sa istim jednakim veštinama. Nadalje, bavi se fenomenom horizontalne segregacije zanimanja u industriji gde žene imaju najveće

³⁰ Chanley, Sh. A., Chanley Jr., J.J. & Campbell, H.E. (2001) Pružanje utočišta: vrednost usluga skloništa za nasilje u porodici. Objavljeno u *American Review of Public Administration*, tom 31. br.4. decembar 2001

³¹ Ovaj zaključak je donesen nakon pregleda podataka dobijenih iz dokumenata prijave za grant (odeljak za procenu budžetskih troškova) koja su kosovska skloništa dostavila Ministarstvu finansija i transfera radi pristupa finansijskoj pomoći skloništima za podršku uslugama i programima za žrtve nasilja.

³² Chanley, Sh. A., Chanley Jr., J.J. & Campbell, H.E. (2001) Pružanje utočišta: vrednost usluga skloništa za nasilje u porodici. Objavljeno u *American Review of Public Administration*, tom 31. br.4. decembar 2001

učešće i zastupljenost koja zahteva veliki radni angažman, gde su evidentne niske plate i nejednakosti u prihodima. Konačno, bavi se segregacijom osnivanja, gde žene zaposlene u firmama koje zapošljavaju samo žene u kategoriji zanimanja u proseku zarađuju manje od onih u firmama koje zapošljavaju oba pola.³³

Zatim, drugi bitni troškovi koji se uključuju u budžet za rad skloništa su a) doprinosi za penziju poslodavca i b) osiguranje od povreda i životno osiguranje za visokorizična zanimanja. Oba troškova nije potrebno prilagođavati socijalnim troškovima jer predstavljaju troškove operativnog budžeta, a novac se troši na redovnom tržištu. Nadalje, operativni budžet trebao bi uključivati sledeće troškove: a) komunalije i održavanje, b) opremu, c) materijal i usluge, d) reviziju, e) bankovne takse, f) sredstva za nepredviđene troškove (procenjuje se na 3 posto ukupnih troškova godišnjeg operativnog budžeta, g) obuku i putne troškove osoblja skloništa. Trenutno, troškove razvoja osoblja prihvatilišta pokrivaju uglavnom međunarodni donatori, a povremeno i kosovski budžet. Razvoj znanja, stavova i veština osoblja (i, gde je to relevantno, volontera) ključni su za uspostavljanje i održavanje kvalitetnih usluga i osiguranje primene protokola o sigurnosti i praksi.³⁴ Troškovi, kao što je ranije spomenuto, takođe ne moraju biti prilagođeni socijalnim troškovima, a novac se troši na redovnom tržištu. Međutim, treba napomenuti da troškovi obuke mogu zahtevati prilagođavanje socijalnih troškova ako dotični ishod predstavlja dugoročni uticaj ili ishod usluga skloništa u zajednici u kojoj deluju.

Još jedan budžetski trošak koji treba uključiti i prilagoditi socijalnim troškovima su specijalizovane usluge, poput medicinske, pravne ili bilo koje druge pomoći koju ne pokriva osoblje skloništa, a primenjuje se od slučaja do slučaja. Ako se plaćaju prema tržišnoj vrednosti, ove usluge će se izračunati po tržišnoj vrednosti i prilagoditi njihovim socijalnim troškovima primenom iste metode koja se primenjuje za plate osoblja skloništa.

Tokom radionice sa mrežom osoblja kosovskih skloništa i popunjenog upitnika, volontiranje nije navedeno kao usluga od koje skloništa trenutno imaju koristi. Međutim, volonterski rad ključan je za tekuće usluge i programe skloništa i doprinosi održavanju niskih troškova usluga i programa. Nadalje, volontiranje pomaže u diverzifikaciji resursa i programa koji bi se mogli kratkoročno i dugoročno pokazati korisnim za žrtve nasilja u porodici. Monetizaciju rada volontera treba najpre proceniti prema uslugama koje se nude zajedno sa platom za zaposlenje na tržištu rada. Tako, na primer, ako fizioterapeut volontira usluge fizioterapije u skloništu u ukupnom iznosu od 20 sati nedeljno, tada bi se ukupni iznos radnih sati trebao

³³ Unutar zanimanja, prosečna plata žena zaposlenih u firmama samo za žene biće manja od prosečne plate muškaraca zaposlenih u integrisanim firmama, dok će prosečna plata muškaraca zaposlenih u firmama samo za muškarce biti iznad prosečne plate muškaraca zaposlenih u integrisane firme. Za dalje čitanje pogledajte: Blau, F.D. (2012). Rod, nejednakost i plate, Oxford, Ujedinjeno Kraljevstvo. Oxford University Press.

³⁴ UNWOMEN (2006). Skloništa. Virtualni centar znanja za okončanje nasilja nad ženama i devojčicama. <https://www.endvawnow.org/en/articles/1384-staffing-and-management.html>

pomnožiti sa satnicom/honorarom fizioterapeuta na redovnom tržištu. Ovo prilagođavanje predstavljaće i stvarnu platu i socijalne troškove ponuđene volonterske usluge. Sve gore navedene procene tiču se operativnih troškova skloništa.

Treba napomenuti da žrtve nasilja u porodici nemaju koristi od **programa javne pomoći**. Najčešće, žrtve sa niskim prihodima i one sa ograničenim finansijskim sredstvima ili bez prihoda, predstavljaju vodeću grupu koja ima koristi od programa javne pomoći. Iznos programa javne pomoći Kosova ograničen je na *mesečni prihod* od 110 evra mesečno koji ne uključuje druge oblike javne pomoći kao što su medicinska nega, kuponi za hranu i odeću i smeštaj.³⁵ Funkcionalni programi javne pomoći koji uzimaju u obzir dobrobit i sigurnost žrtve, pružaju žrtvama sredstva za napuštanje nasilne veze. Nažalost, njegovo funkcionisanje i način sprovođenja ne pružaju žrtvi potrebna sredstva da stekne stepen nezavisnosti i da se ne vrati na mesto nasilja.

Troškovi zdravstvene zaštite ne bi trebali predstavljati troškove medicinske nege za lečenje povreda (o tome će biti reči u sledećim paragrafima ovog odeljka), već uključuju zdravstvena pitanja poput troškova posttraumatskih stresnih poremećaja, depresije, anksioznosti i drugih zdravstvenih pitanja koja nisu nužno povezana sa psihološkim zlostavljanjem u porodici i fizičkim povredama. Nema podataka o tome koliko država snosi zdravstvenu zaštitu u sklopu podrške žrtvama nasilja u porodici i njihovim izdržavanim osobama.

Nadalje, za nastavak proračuna troškova programa javne pomoći za žrtve nasilja u porodici potrebne su još dve procene: najniži i najveći procenat žena koje će verovatno napustiti svoje partnere uz pomoć programa skloništa.³⁶ Ove dve brojke pomoći će u merenju donje i gornje procene programa javne pomoći. Drugi faktori koje treba uzeti u obzir su procenat žena sa decom koje odluče da napuste nasilnika i koje imaju pravo na javnu pomoć u periodu od jedne godine. Brojke treba pomnožiti sa godišnjim troškom javne pomoći po osobi. Nažalost, zbog nedostatka podataka o najnižem i najvećem procentu žrtava koje odluče ostaviti svog zlostavljača na Kosovu, ove se procene ne mogu izračunati, a naknadno se ne može utvrditi niža i gornja procena troškova programske pomoći.

Ostali troškovi koje treba proceniti da bi se ustanovila socijalna isplativost skloništa su *troškovi pravosudnog sistema* i *troškovi produktivnosti*³⁷, troškovi pravosudnog sistema se ne mogu utvrditi. Sa vedrije strane, smatra se da će svaki povećani trošak biti više nego nadoknađen

³⁵ U većini slučajeva ovu mesečnu podršku prihodima uglavnom prikuplja žrtva, a ne žrtve nasilja u porodici. Centri za socijalni rad navode poteškoće u uspostavljanju različitih bankovnih računa za žrtve nasilja u porodici. Nedostatak radnji na strani centara ne samo da krši prava žrtava, već žrtvama uklanja mogućnost napuštanja nasilnog odnosa.

³⁶ Chanley, Sh. A., Chanley Jr., J.J. & Campbell, H.E. (2001) Pružanje utočišta: vrednost usluga skloništa za nasilje u porodici. Objavljeno u American Review of Public Administration, tom 31. br.4. decembar 2001

³⁷ Ibid.

smanjenjem troškova pravosudnog sistema zbog izbegavanja nasilja u porodici.³⁸ U međuvremenu, troškovi produktivnosti trebali bi uključivati gubitke troškova produktivnosti žrtava kada uđu u sklonište i troškove produktivnosti izgubljene plate žrtava, kao rezultat hapšenja ili sudskih postupaka koji su rezultat usluga skloništa. Opet, ti podaci trenutno nisu dostupni i nemoguće je utvrditi je li trošak produktivnosti doživeo gubitak ili nije. Korišćenje skloništa ne može proizvesti jednak gubitak produktivnosti i za žrtvu i za nasilnika. Jedno upozorenje koje treba imati na umu je kontekst zemlje i institucije i njihov uticaj na usluge skloništa i njihove ishode.

Poslednji blok izračuna odnosi se na **beneficije programa skloništa**, koje uključuju sledeće komponente: *izbegavanje povreda*, beneficije za mentalno zdravlje, troškovi pravosudnog sistema i *troškovi proizvoda*.

Kako bi se procenile *povrede izbegnute* kao posledica ključne uloge skloništa u pružanju sigurnog utočišta žrtvama nasilja u porodici, potrebno je sprovesti sledeće procene i navesti ih opisno jer dostupnost podataka za sva navedena područja ili nedostaje ili se iz metodoloških razloga ne može koristiti za ovaj postupak:

- podaci o ženama koje su ušle u sklonište nepovređene u odnosu na one koje su ušle u sklonište povređene,
- procenat ili broj žena koje su ušle u sklonište i zatražile pomoć skloništa kako bi prekinule nasilnu vezu,
- broj napada po ženi procenjuje se na godišnjoj osnovi, uključujući najmanji i najveći broj napada,
- izračunavanje broja napada koje su izbegle žene koje su ušle u sklonište i nameravale prekinuti nasilničku vezu,
- broj napada koji su doživele žrtve koje su potražile utočište i čiji je procenat zahtevao medicinsku negu u bolnici zbog težine napada,
- sprečen broj napada na decu koja su pratila svoje majke i bila smeštena u skloništu,
- kombinacija broja napada koji su izbegnuti za žene i decu,
- procena prosečnih troškova napada koji rezultiraju povredom (direktni zdravstveni troškovi + oportunitetni troškovi za izgubljenu produktivnost + troškovi boli i patnje koje su žrtve doživele),

³⁸ Ibid.

- primena ove brojke na najveći i najmanji broj izbegnutih napada pokazuje korist od ozbiljnih izbegnutih napada, i na kraju
- proračun za napade bez povreda treba proceniti i primeniti na najmanji i najveći broj izbegnutih napada bez povreda.

Budući da skloništa pružaju savetodavne usluge, očekuje se da će rezultati ovih usluga poboljšati emocionalno i psihološko zdravlje žena i dece. Ove usluge predstavljaju *koristi mentalnog zdravlja* savetovališta za žrtve nasilja u porodici koje se navode kao jedna od najkorisnijih usluga ⁽³⁹⁾,⁽⁴⁰⁾ koje skloništa pružaju žrtvama nasilja u porodici. Monetizacija *unutrašnje* vrednosti (veće blagostanje) i *instrumentalne* vrednosti (sposobnost vođenja svakodnevnog života zbog ulaganja) usluga mentalnog zdravlja koje pruža sklonište nije ravna putanja. Postoje različite metodologije i modeli. U ovom dokumentu se predlaže procena monetizacije vrednosti usluga mentalnog zdravlja kombinacijom dva modela navedena iz dva literaturna izvora ⁽⁴¹⁾, ⁽⁴²⁾koja, ukratko, postavljaju pitanje koju su cenu ljudi spremni platiti da bi im bilo bolje i trenutnu tržišnu cenu. Konkretno, monetizaciju savetodavnih usluga skloništa na Kosovu treba proceniti uzimajući u obzir tržišnu cenu privatnog psihološkog savetovanja od licenciranih savetnika. Tržišnu cenu savetovanja po satu treba pomnožiti sa ukupnim brojem sati savetovanja po žrtvi nedeljno. Osim toga, cena savetovanja skloništa za decu izračunava se na isti način. Ukupni dobijeni iznos čini troškove savetodavnih usluga.

Monetizacija *pravosudnog sistema koristi* smanjenim troškovima intervencija iz vladavine prava i pravosudnih institucija. U nedostatku podataka o procenjenim troškovima policijskih, sudskih i popravnih sistema, ove beneficije se trenutno ne mogu monetizovati. U principu, da su ove brojke dostupne, treba ih meriti sa ukupnim brojem izbegnutih napada u godini.⁴³

Konačno, izračun *beneficija produktivnosti* poslednja je komponenta za merenje socijalnih beneficija usluga skloništa. Vrednost socijalne upotrebe ove naknade treba uključiti u procenjenu vrednost izbegavanja tih napada.⁴⁴

Na kraju, kratkoročne troškove i koristi treba uporediti. Obično bi ukupne socijalne beneficije trebale premašiti ukupne socijalne troškove za nižu i gornju procenu ovih vrednosti, pokazujući

³⁹ Crabtree-Nelson, S. V. (2010) Kako savetovanje pomaže: detaljni pogled na savetovanje o nasilju u porodici. Loyola University Chicago. https://ecommons.luc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1262&context=luc_diss

⁴⁰ Sullivan, C. M., Warshaw, C., Rivera, E. A. (2013). Savetodavne usluge za osobe koje su preživele nasilje u porodici Pregled empirijskih dokaza. Nacionalni resursni centar za nasilje u porodici (NRCDV) <https://www.dvevidenceproject.org/wp-content/uploads/CounselingResearchSummary.pdf>

⁴¹ Svetska zdravstvena organizacija (WHO). (2021) SLUČAJ ULAGANJA U MENTALNO ZDRAVLJE: NAPOMENA. <https://apps.who.int/iris/rest/bitstreams/1336737/retrieve>

⁴² Chanley, Sh. A., Chanley Jr., J.J. & Campbell, H.E. (2001) Pružanje utočišta: vrednost usluga skloništa za nasilje u porodici. Objavljeno u American Review of Public Administration, Tom 31. br.4. decembar 2001

⁴³ Ibid.

⁴⁴ Ibid.

u oba slučaja da neto korist od izbora politike prelazi troškove. Stoga podršku skloništima treba smatrati snažnom političkom intervencijom.

Kao što je navedeno u ovom odeljku, zbog ograničenja podataka, procenu socijalnih troškova i koristi skloništa bilo je nemoguće sprovesti. Pokušaj razvoja opisnog modela o tome kako pokrenuti socijalnu analizu troškova i koristi ponovno naglašava izuzetnu važnost prikupljanja podataka i vitalnu potrebu za razvojem sveobuhvatnih metodologija za prikupljanje podataka i uspostavljanjem sistema za upravljanje informacijama međusobno povezanih i međusobno povezanih institucionalnih baza podataka, tj. dostupih i redovno ažuriranih.

Pitanje nedostajućih podataka predstavlja dobro polazište za nove napore u prikupljanju podataka. Ovi napori će pomoći u prevazilaženju izazova politike usluga i podstaći napore Kosova da se aktivno bavi nasiljem. Nadalje, razvije praktične političke intervencije koje podržavaju rad skloništa, osiguravaju raspodelu odgovarajućih resursa i povećavaju efikasnost i delotvornost njihovih usluga.

III. Operativni budžet skloništa prema kategoriji rashoda

Žrtvama nasilja u porodici potrebna je podrška kroz svaku fazu i korak koji preduzimaju kako bi prekinuli ciklus nasilja. Ovo je putovanje u većini slučajeva dugo, a ženama i deci je potrebna podrška u svakoj fazi ovog putovanja: od prijave zlostavljanja do pristupa sigurnosti i podršci, i suočavanja i oporavka od zlostavljanja. Poznato je da napuštanje nasilne veze ili situacije ili prijavljivanje iskustva zlostavljanja može potrajati dugo. Stoga je rad skloništa od vitalnog značaja za pružanje pomoći ženama i deci u kriznim periodima, kojima “trebaju različite vrste specijalističke podrške i usluga”, koje “treba dobro prilagoditi i koordinisati”⁴⁵, podržavajući ih oko razumevanja i prepoznavanja dinamike zlostavljanja, suočavanje i oporavak od iskustava nasilja.

U svojoj ulozi specijalizovanih organizacija, skloništa su i agenti društvenih promena i pružaoci usluga. Pružajući podršku žrtvama nasilja u porodici, neumorno rade na promeni stavova javnosti, podizanju profesionalne svesti, obrazovanju dece i mladih, pozivanju počinioca na odgovornost i sprečavanju nasilja u budućnosti.

Dok muškarci i žene doživljavaju nasilje u porodici i seksualno nasilje i štetne prakse, velika većina žrtava su žene, a počinitelji muškarci. Muškarci koji su bili žrtve nasilja imaju različite potrebe. Bez sumnje, valjalo bi uzeti u obzir njihove potrebe bez ugrožavanja posebnosti

⁴⁵ Savet Evrope (2021). Smernice za kvalitet skloništa za žrtve nasilja nad ženama i nasilja u porodici. Jačanje usluga za žrtve na Kosovu *. Logar, R. & Qosaj-Mustafaj, A. <https://rm.coe.int/shelter-guideline-eng/1680a24ced>

ženskih usluga. Međutim, obračuni budžeta predstavljeni u ovom odeljku odnose se na potrebe žena i dece.

Ne postoji formula za osmišljavanje i finansiranje programa usluga za skloništa protiv nasilja u porodici. Međutim, ključno je identifikovati početne i tekuće operativne troškove vođenja specijalističkih usluga, poput skloništa, na početku procesa planiranja. Pažljivo i realno budžetiranje omogućava skloništima, finansijerima i korisnicima usluga i kreatorima politike da bolje artikuliraju troškove i ostanu oprezni zbog potencijalnog podcenjivanja ili zanemarivanja potrebnih resursa potrebnih za uspostavljanje i upravljanje infrastrukturom skloništa i srodnim uslugama. Osetljive, rodno orijentisane budžetske projekcije, zasnovane na načelima Konvencije, mogu poslužiti kao osnova za odluku skloništa da poboljša i diverzifikuje svoje usluge i ojača napore za prikupljanje sredstava.

Dolje predstavljene projekcije budžeta obračunate su na osnovu pristupa početnih troškova, a mnoge od njih su jednokratni troškovi. Oni uključuju sledeće budžetske blokove:

- Osoblje i povezani troškovi (plate, beneficije i obuka i orijentacija),
- Materijali i zalihe potrebni za planiranje, pokretanje i vođenje skloništa,
- Nameštaj i oprema,
- Tehnologija i sigurnosna oprema.

Dolje predstavljene projekcije budžetiranja ne uključuju troškove razvoja objekata kao što su kupovina ili iznajmljivanje zemljišta ili zgrade, troškovi obnove i preuređenja. Ovo bi trebalo rešavati odvojeno uzimajući u obzir smernice predstavljene u drugom delu ovog dokumenta, u konsultaciji sa svim uključenim akterima i pozivajući se na načela i standarde Konvencije i pravni okvir Kosova u vezi sa organizacijama specijalizovanih usluga protiv domaćih izvora, finansiranje odgovornosti i odgovornosti državnih institucija Kosova u vezi sa akcijama podrške skloništima.

Predstavljene budžetske projekcije obračunate su na osnovu skloništa koje upravlja sa ukupno 35 do 40 kreveta. Takođe, tokom procesa projekcije budžeta tri glavna dokumenta poslužila su kao stubovi vodilje o standardima i kriterijumima kvaliteta za vođenje i upravljanje skloništima i referentni materijal koji skreće pažnju na nedostatke skloništa i odsutne usluge, a to su:

- *Borba protiv nasilja nad ženama: minimalni standardi za usluge podrške - izradio Savet Evrope*⁴⁶,

⁴⁶ Savet Evrope (2008). Borba protiv nasilja nad ženama: minimalni standardi za usluge podrške. Kelley, L. & Dubois, L. [https://www.coe.int/t/dg2/equality/domesticviolencecampaign/Source/EG-VAW-CONF\(2007\)Study%20rev.en.pdf](https://www.coe.int/t/dg2/equality/domesticviolencecampaign/Source/EG-VAW-CONF(2007)Study%20rev.en.pdf)

- *Smernice za kvalitet skloništa za žrtve nasilja nad ženama i nasilja u porodici. Jačanje usluga za žrtve na Kosovu* ⁴⁷,
- *Mapiranje usluga podrške za žrtve nasilja nad ženama na Kosovu* ⁴⁸.

Osim toga, informacije prikupljene tokom sastanka/radionice u junu 2021. godine sa predstavnikom mreže skloništa na Kosovu o potrebama skloništa zbog krize COVID-19 ili pre nje, uključene su i vodile proces projektovanja budžeta. Sve cene koje se koriste za procenu projekcija zasnovane su na sadašnjim prosečnim tržišnim cenama na Kosovu. Treba napomenuti da projekcije programskog budžetiranja nisu uključene u donje procene, jer bi ih sama skloništa trebala identifikovati kako bi se osigurao ciljani odgovor na potrebe žrtava nasilja u porodici i intervencije u zajednici koje su prihvatilišta preduzela, te izbegli intervencije koje odgovaraju svima. Poslednje i najvažnije, skloništa se trebaju finansirati za period od najmanje tri godine. Njihov budžet treba revidirati devet meseci pre početka nove fiskalne godine i prema potrebi ga prilagoditi. Finansiranje skloništa na duži vremenski period obezbeđuje efikasne, odzivne i neprekidne usluge za žrtve nasilja u porodici, a to bi trebao biti krajnji cilj državnih institucija Kosova kao nosilaca dužnosti.

A. OSOBLJE I SPECIJALIZOVANA POMOĆ

A.1 Plate

Efektivne usluge skloništa zahtevaju tim osoblja sa različitim ulogama i odgovornostima koje treba dobro definisati i njima dobro upravljati. Efikasno planiranje ljudskih resursa, dobro upravljanje odgovornostima osoblja i njihovo opterećenje ključni su za rad skloništa i pružanje kvalitetnih usluga žrtvama nasilja u porodici. S obzirom da skloništa na Kosovu pružaju usluge žrtvama 24 sata dnevno, trebale bi moći zaposliti odgovarajući broj osoblja koje je dobro obučeno, sa različitim obrazovanjem i može ponuditi specijalizirane usluge.

Svo osoblje skloništa trebalo bi da primi i olakša potrebe žena i dece nakon što stignu ili budu dovedene u sklonište. Svo osoblje skloništa mora biti dobro upoznato i obučeno o procedurama prijema, završetku početnog prijema papirologije i pružiti informacije i orijentaciju o uslugama koje nudi sklonište i njegove kolege. Osoblje bi trebalo biti obučeno o komunikacionim veštinama i pokazati saosećanje, empatiju i razumevanje tokom celog procesa pomoći žrtvama, posebno tokom procesa prihvata žrtava, kako bi se uspostavilo poverenje sa žrtvama. Predložene plate zasnovane su na postojećoj skali plata zaposlenih u

⁴⁷ Savet Evrope (2021). Smernice za kvalitet skloništa za žrtve nasilja nad ženama i nasilja u porodici. Jačanje usluga za žrtve na Kosovu *. Logar, R. & Qosaj-Mustafaj, A. <https://rm.coe.int/shelter-guideline-eng/1680a24ced>

⁴⁸ Savet Evrope (2017). Mapiranje usluga podrške žrtvama nasilja nad ženama na Kosovu *. <https://rm.coe.int/mapping-support-services-for-victims-of-violence-against-women-in-koso/168072d125>

javnim službama na Kosovu. Prilagođavanje plata u skloništima trenutnoj lestvici plata javne uprave osigurava da su plate zaposlenih u skloništima srazmerne njihovom opterećenju, ulogama i odgovornostima i da odražavaju njihovu složenost posla. Takođe, ovo prilagođavanje odražava već dugo postojeće pitanje da je naknada za zaposlene u skloništima stalno potcenjivana i ispod tržišnih plaća. Nadalje, s obzirom na to da su sve one koje rade u skloništima žene, ova prilagođavanja rešavaju rodne nejednakosti u sektoru nege i nejednakosti "segregacije unutar sektorske segregacije".

Opisi poslova, sa detaljnim opisom uloga, odgovornosti i kvalifikacija potrebnih za zaposlene u skloništima, trebalo bi da budu standardizovani i da predstavljaju jednu od mnogih komponenti zahteva za dodelu državne dozvole za skloništa. Takođe, svi zaposleni skloništa trebaju pre licenciranja proći temeljit, sveobuhvatan program obuke zasnovan na testovima. Očekuje se da će službenici skloništa raditi po rotirajućem rasporedu smena, pet dana nedeljno. Očekuje se da će drugi zaposleni skloništa raditi 24 sata vikendom ili radnim danom i biti nadoknađeni slobodnim danom. Ovo će održati niske troškove osoblja i osigurati da centar radi 24 sata dnevno bez prekida. Očekuje se da će spremačica raditi pet dana nedeljno, dok stražarsko mesto može biti podeljeno između dve osobe, a one će uvek raditi prema rasporedu za treću smenu. Tokom dana sklonište će biti čuvano putem kompletnog nadzornog sistema skloništa i alarmnog sistema povezanog direktno sa najbližom policijskom stanicom. Svo osoblje skloništa treba obučiti o sigurnosnim merama i imati uspostavljen sigurnosni protokol, koji uzima u obzir specifičan operativni kontekst svakog centra.

Tabela 1. Plate zaposlenih

Naziv/pozicija	Računanje	Troškovi
Izvršni direktor	€637.24/mesec x 12 meseci x 1 osoba	€ 7,646.88
Koordinator programa	€575.89/ mesec x 12 meseci x 1 osoba	€6,910.68
Administrativni menadžer	€455.05/ mesec x 12 meseci x 1 osoba	€ 5,460.6
Finansijski pomoćnik	€514.54/ mesec x 12 meseci x 1 osoba	€6,174.48
Upravnik skloništa	€393.7/ mesec x 12 meseci x 3 osoba	€ 14,173.2
Specijalista za zastupanje	€546.15/ mesec x 12 meseci x 1 osoba	€ 6,553.8
Savetnik	€546.15/ mesec x 12 meseci x 1 osoba	€ 6,553.8
Specijalista za brigu o deci	€546.15/ mesec x 12 meseci x 1 osoba	€ 6,553.8
Spremačica	€12/dan x 22 dana/ mesec x 1 osoba x 12 meseci	€ 3,168
Čuvar/čuvvari	€15/dana x 365 dana	€ 5,475
Ukupno		€67,156.04

Koordinator programa će biti zadužen za svakodnevni rad skloništa i osigurava njegov nesmetan rad i koordinira sve usluge koje pruža osoblje skloništa. Takođe, koordinator programa treba podržati izvršnog direktora u prikupljanju sredstava za sklonište. Administrativni menadžer bi trebao ponuditi administrativne usluge svom osoblju skloništa po potrebi. Ona će biti zadužena za upravljanje zalihama skloništa, upravljanje sitnom gotovinom i pobrinut će se da upravnici skloništa dobiju sve potrebne resurse tokom njihove smene kako bi pristiglim žrtvama i već sklonjenim pružili sve potrebne usluge. Gore navedeni opis trebao bi poslužiti kao smernica i nije konačan. Opis posla osoblja skloništa treba izraditi sa značajnim obzirima i za žrtve kao primaocce usluga i za osoblje skloništa kao tim sa izuzetnim opterećenjem i emocionalnim iscrpljenjem.

A.2 Koristi

Procena troškova osiguranja od nezgode na radu, polise osiguranja koja pruža beneficije zaposlenima u skloništima ili porodicama zaposlenih koji su povređeni ili poginuli u nesrećama na poslu, nije se mogla izračunati tokom pripreme ovog dokumenta. Svi kontaktirani pružaoci osiguranja, ukupno tri, zahtevali su detaljne informacije kako bi dali predloge ponuda. Međutim, državne institucije Kosova trebale bi shodno tome planirati i budžetirati finansijska sredstva za kupovinu osiguranja od nezgode na radu za zaposlene u skloništima, s obzirom na izloženost radnika visokom riziku na radnom mestu zaposlenih u skloništu.

A.3 Specijalizovana pomoć

Tabela 2. Specijalizovana pomoć

Vrsta specijalizovane pomoći	Računanje	Troškovi
Medicinska sestra	20hrs/nedelja x 56 nedelja x €2.58 (@454/mesečna plata)	€2,889.09
Pravna pomoć	20hrs/nedelja x 56 nedelja x €3.27/nedelja (@€575.89/ mesečna plata)	€3,664.75
Ukupno		€6,553.84

A.4 Obuka osoblja

Troškovi obuke osoblja pokrivaju i tiču se troškova obuke osoblja skloništa kako bi se osiguralo njihovo učešće u lokalnim i regionalnim obukama i događajima za izgradnju kapaciteta. Još uvek postoji obilje sredstava koja donatori izdvajaju za izgradnju kapaciteta za borbu protiv nasilja u porodici, direktno ili indirektno. Međutim, potrebno je godišnje staviti na raspolaganje resurse kako bi se omogućilo osoblju skloništa da učestvuje u takvim događajima u značajnijem broju ili da bi se osiguralo da se oni ne zaostaju zbog nedostatka sredstava. Predviđene troškove obuke ne treba mešati sa troškovima obuke za svo osoblje skloništa pre

izdavanja dozvole za rad. Kosovske vlasti zadužene za dodelu dozvola za socijalne usluge za specijalističke programe, poput skloništa, trebale bi osmisliti program obavezne obuke i orijentacije za osoblje skloništa i obračunavati ih odvojeno.

Tabela 3. Obuka osoblja

Stavka	Računanje	Troškovi
Hotel	€80(avg.)/noć x 3 noći x 3 osobe	€720
Dnevnic	€30(avg.) x 3 dana x 3 osobe	€270
Transport	€10/osoba x 3 osobe	€ 30
Podešavanje za transport	@50% x €10/osoba x 3 osobe	€ 15
Ukupno		€1,035

Ukupno za osoblje: €74,744.88

B. Kancelarijska podrška

B.1 Kancelarijska oprema i materijal

Tabela 4. Kancelarijska oprema, nameštaj i materijal

Kancelarijska oprema i materijal	Računanje	Troškovi
Računari	€900/jedinice x 14 jedinice	€12,600
Softver	€1,200	€1,200
Fotokopir	€12,000/jedinica x 1	€12,000
Štampač	€300 x 2 jedinice	€ 600
Projektor	€400/jedinica x 1 jedinica	€ 400
Vatrootporni sef	€200 x 1 jedinica	€ 200
Stolovi	€ 120 x 12 jedinice	€1,440
Kancelarijske stolice	€110 x 12 jedinice	€1,320
Police	€80/jedinica x 15 police	€1,200
Kancelarijski materijal	€60/mesec x 12 meseci	€ 720
Takse za održavanje i garanciju za opremu	€1,800/godišnje	€1,800
Osiguranje (požar i poplave)	€1,200/godišnje x 1 jedinica	€1,200
Sklopive stolice za sobu za obuku	€11/jedinica x 40 jedinice	€ 440
Stolovi za obuku	€110/jedinica x 8 jedinice	€ 880

Troškovi telefona	€120/mesec x 12 meseci	€1,440
Održavanje zgrada	€100 x 12 meseci	€1,200
Troškovi dezinfekcije i sanitacije	€600 x 2/polugodišnje	€1,200
Infracrveni grejač DR-122 grejač	€200/jedinica x 1 jedinica	€ 200
Rezervoar vode	€1,200/jedinica x 1jedinica	€1,200
Generator energije	€3,000 x 1 jedinica	€3,000
Video kamere i instaliranje opreme	€900	€ 900
Vozilo	€20,000 x 1jedinica	€20,000
Osiguranje vozila	€700/godišnje x 1 jedinica	€ 700
Gorivo	€200/mesečno x 12 meseci	€2,400
Održavanje vozila	€80/mesec x 12 meseci	€ 960
Registracija vozila	€250 x 1jedinica	€ 250
Internet usluga	€27/mesec x 12 meseci	€ 324
Dizajn veb stranice	€3,000/jedinica x 1 jedinica	€3,000
Održavanje veb stranice i kupovina domene	€80/mesec x 12 meseci	€960
Ukupno		€59,934

B.2 Komunalne usluge

Kako bi troškovi komunalija bili niski, a rad skloništa ekološki prihvatljiv, kosovski državni subjekti mogu razmotriti instaliranje jeftine energetske opreme koja se oslanja na tehnologiju obnovljive energije i nisko održavanje

Tabela 5. Komunalni troškovi

Komunalni troškovi skloništa	Računanje	Troškovi
Voda	€25/mese x 12 meseci	€ 300
Grejanje	€250/mesec x 7 meseci	€1,750
Struja	€70/mesec x 12 meseci	€ 840
Naknada za sakupljanje otpada i smeća	€3/mesec x 12 meseci	€ 36
Ukupno		€2,926

Potpuna kancelarijska podrška: €62,860

C. Podrška stanovanju

C.1. Stanovanje

Tabela 6. Troškovi stanovanja

Naziv pomoči	Računanje	Troškovi
Hrana	€8 osebe/dan x 10 osebe x 365 dana	€29,200
Kauč za lekarske preglede	€400 x 1 jedinica	€ 400
Medicinski pribor za jednokratnu upotrebu	€80/mesec x 12 meseci	€ 960
Sredstva za ličnu higijenu	€10/mesec x 1-osoba x 12 meseci x 16 osebe	€1,980
Sredstva za higijenu dece	€2,500/godišnje	€2,500
Ukupno		€41,840

C.2 Infrastruktura za stanovanje i podršku

Tabela 7. Cena opreme i nameštaja

Naziv opreme	Računanje	Troškovi
Kuhinjska oprema		
1. Mikrotalasna	€95/jedinica x 2 jedinice	€190
2. Toster	€30/jedinica x 2 jedinice	€120
3. Čajnik	€20/jedinica x 2 jedinice	€ 40
4. Blender	€70/jedinica x 2 jedinice	€140
5. Aparat za kafu	€20/jedinica x 2 jedinice	€ 40
6. Setovi šolja i tanjima	€90/jedinica x 3 jedinice	€270
7. Posuđe	€150	€150
Ukupno		€950
Kuhinjski nameštaj i trpezarija		
1. Kabineti	€3,000	€3,000
2. Stolice	€35/jedinica x 40 jedinice	€1,400
3. Trpezarijski stolovi	€80/jedinica x 10 jedinice	€800
4. Visoka stolica sa poslužavnikom (deca)	€40/jedinica x 4 jedinice	€160
5. Stolica za decu	€35 x 4 jedinice	€140

Ukupno		€5,500
Kuhinjski uređaji		
1. Frižider	€1,100/jedinica x 1 jedinica	€1,100
2. Šporet	€300/jedinica x 2 jedinice	€ 600
3. Ventilator	€100/jedinica x 2 jedinice	€ 200
4. Mašina za pranje suđa	€400/jedinica x 1 jedinica	€ 400
Ukupno		€2,300
Nameštaj za spavaće sobe i posteljina		
Kreveti (90 cm x 200 cm)	€90/jedinica x 35 jedinice	€3,150
Noćni ormarić	€40/jedinica x 20 jedinice	€ 800
Ormar	€130/jedinica x 12 jedinice	€1,560
Dušek	€250/jedinica x 35 jedinice	€8,750
Pokrivač (letnji)	€25/jedinica x 35 jedinice	€ 875
Pokrivač (zimski)	€50/jedinica x 35 jedinice	€1,750
Jorgan	€35/jedinica x 35 jedinice	€1,225
Pločica za krevet sa elastičnim pričvršćivanjem	€5/jedinica x 70 jedinice	€ 350
Zaštitna folija za dušek	€15/jedinica x 40 jedinice	€ 600
Jastučnica	€3/jedinica x 40 jedinice	€ 120
Jastuci	€7/jedinica x 40 jedinice	€ 210
Posteljina (leto)	€12/jedinica x 70 jedinice	€ 840
Set jastučnice + prekrivač za jorgan	€15/jedinica x 40 jedinice	€ 600
Ogledalo	€25/jedinice x 10 jedinice	€ 250
Dečji krevetić	€140/jedinica x 4 jedinice	€ 960
Komplet posteljine i ćebe za krevetiće za bebe	€50/jedinica x 8 jedinice	€ 200
Vešalice za veš	€100 (kupovina na veliko)	€ 100
Sklopivi krevet	€120/jedinica x 5 jedinice	€ 620
Ormarići za obuću	€50/jedinica x 5 jedinice	€ 250
Ukupno		€23,110
Dnevna soba i dečja kreativna soba		

Sofa (po meri)	€3000	€3,000
fotelja	€120/jedinica x 10 jedinice	€1,200
Televizor (55 inča)	€650/jedinica x 1 jedinica	€ 650
TV (43 inča) @ dečja soba	€400/jedinica x 1 jedinica	€ 400
Police i organizatori za dečju sobu	€500	€ 500
Dečiji sto	€60/jedinica x 8 jedinice	€ 240
Igračke i radni/kreativni materijali	€ 2,000	€2,000
Knjige	€ 1,000	€1,000
Kutije za skladištenje	€3/jedinica x 10 jedinice	€ 30
Stolice	€6/jedinica x 32 jedinice	€ 192
Ukupno		€9,212
Kupatilo i veš		
Peškiri (lice)	€3/jedinica x 80 jedinica	€ 300
Peškiri (telo)	€6/jedinica x 80 jedinica	€ 240
Vešalice za sušenje	€25/jedinica x 8 jedinica	€ 200
Daska za peglanje	€30/jedinica x 4 jedinica	€ 120
Pegla	€40/jedinica x 4 jedinica	€ 160
Veškorpa	€10/jedinica x 10 jedinica	€ 100
Kupka za bebe	€10/jedinica x 4 jedinica	€ 40
Kanta za veš	€3/jedinica x 10 jedinica	€ 30
Toaletna četka	€3/jedinica x 20 jedinica	€ 60
Držlač četkice za zube	€5/jedinica x 10 jedinica	€ 50
Organizator predmeta za kupanje	€10/jedinica x 10 jedinica	€ 100
Prašak za pranje rublja	€50/mesec x 12 meseci	€ 600
Ukupno		€2,000
Garnitura za sedenje		
Vrtni hlad, stolovi, stolice	€1,000	€1,000
Ukupno		€1,000

Ukupna podrška za stanovanje: €35,912

DRUGI DEO

**SMERNICE ZA
PROJEKTOVANJE
SKLONIŠTA**

An illustration of a hand holding a white ribbon. The hand is pink and is shown from the side, with fingers spread. The ribbon is white and loops around the hand, extending upwards and then curving to the right. The background is a solid orange color.

ODELJAK I

Standardi Konvencije
COE, profil žrtve i
tipologija sigurnih kuća

1. Vodeća načela
2. Modeli sigurnih kuća za žrtve
3. Profil žrtve i pristupačnost sigurnih kuća

ODELJAK I

1. Postavljanje vodećih načela

Program sigurnih kuća i podrške žrtvama služi krajnjem cilju pomoći ženama⁴⁹ – sa i bez izdržanih osoba⁵⁰ - koje su doživele nasilje ili su u opasnosti da ga dožive i kojima je omogućen jednak pristup sigurnim, zaštićenim, poverljivim i inkluzivnim uslugama.

U literaturi se navodi da je bitan način ispunjavanja obaveze zaštite žrtava osiguravanje neposrednog, danonoćnog pristupa sigurnom smeštaju za žene i njihovu decu i druge uzdržavane osobe.⁵¹ S godinama je sve veći broj studija i istraživačke literature o nasilju u porodici, nasilju nad ženama i rodno zasnovanom nasilju eksponencijalno naraslo. Nakon toga, istraživanje je uticalo na razvoj relevantnih teorijskih okvira koji proširuju razumevanje o tome ko je pogođen nasiljem. U današnje vreme se širi opšte razumevanje o tome na koga i kako utiče nasilje. Ove smernice pokušavaju odraziti ovo informisano razumevanje nasilja.

Žene dolaze iz svih sfera života, starosti, etničke pripadnosti, rase, seksualne orijentacije, obrazovanja, religije, socio-ekonomskog statusa i statusa državljanstva. I žene i deca imaju različite potrebe za podrškom koje su definisane njihovim fizičkim sposobnostima/invaliditetom, zdravstvenim potrebama, emocionalnim i mentalnim zdravstvenim problemima ili upotrebom supstanci.

S druge strane, pružaoci usluga, državni i nevladini razlikuju se po svojim resursima, orijentacijama na rad i organizacionim i individualnim profesionalnim kapacitetima. Takve razlike imaju jedinstvenu i kontekstualnu ulogu, i na kraju utiču na način na koji se podrška žrtvama nasilja u porodici pruža putem sigurne kuće i usluga podrške. Neki pružaoci usluga opslužuju sve žrtve i njihove uzdržavane osobe izložene riziku od svih vrsta nasilja, dok drugi radije nude ograničene ili specijalizovane usluge. Ipak, mora postojati stepen minimalnih standarda uređenja, organizacije fizičkog prostora stambenog prostora za žrtve i njihove uzdržavane članove koje bi svi trebali težiti postizanju. Uspostavljanje standarda kvaliteta zaštite stambenih aranžmana i organizacija njihovog fizičkog prostora direktno doprinose **ostvarivanju nekoliko osnovnih prava** žena i njihovih izdržanih osoba, da navedemo samo neke:

⁴⁹ Žene su nesrazmerno pogođene nasiljem u porodici i nasiljem nad ženama, i rodno zasnovanim nasiljem. Izraz 'žrtva' širi je i obuhvatniji termin koji uključuje samo žene kao žrtve nasilja. Međutim, smernice programa zaštite i podrške žrtve ne isključuju druge identitete/orijentacije zasnovane na polu, koji će imati jednak pristup sistemu sigurne kuće i programima podrške..

⁵⁰ Uzdržavana lica mogu biti deca, ali i stariji građani.

⁵¹ Savet Evrope (2008). Završni izveštaj o aktivnostima - Radna grupa Saveta Evrope za borbu protiv nasilja nad ženama, uključujući nasilje u porodici (EG -TFV). Preuzeto sa https://www.coe.int/t/dg2/equality/domesticviolencecampaign/Source/Final_Activity_Report.pdf

- pravo na život
- pravo da ne bude podvrgnut mučenju ili okrutnom, nečovečnom ili ponižavajućem postupanju ili kazni;
- pravo na jednaku zaštitu prema humanitarnim normama u vreme međunarodnog ili unutrašnjeg oružanog sukoba;
- pravo na slobodu i ličnu sigurnost;
- pravo na jednaku zaštitu pred zakonom;
- pravo na jednakost u porodici;
- pravo na najviši mogući standard fizičkog i mentalnog zdravlja.

Postoji i pravo na jednak tretman u zdravstvenoj zaštiti - pružanje besplatnih usluga po potrebi (član 12);

- pravo na pristup pravdi i
- povoljni uslovi rada.⁵²

Uspostavljanje standarda kvalitete zaštite u sigurnim kućama i organizacija njihovog fizičkog prostora dodatno doprinosi materijalizaciji člana 18. stav 3. Istanbulske konvencije koji zahteva da se usluge podrške zasnivaju na **rodnom razumevanju nasilja nad ženama i nasilja u porodici**, što nasilje čini i uzrokom i posledicom nejednakosti između žena i muškaraca i neravnoteže moći. Uređenje fizičkog prostora doprineće dekonstrukciji neravnoteže rodne moći i obespravljivanju učinaka nejednakih odnosa.

Prostorno uređenje sigurne kuće i njegovo funkcionisanje treba biti prostor koji odražava principe **osnaživanja i samoodređenja**. Trebali bi promovisati i ohrabrivati žrtve da povrate dostojanstvo, fizički i mentalni integritet, povrate ili razviju svoju sposobnost donošenja izbora i odluka.

Rodno razumevanje nasilja kao fenomena i njegovo adresiranje međusobno je povezano sa razumevanjem **različitosti i aspekata intersekcionalnosti roda**. Stoga će svako projektovanje prostornog uređenja osigurati prilagođavanje aspekata rodne raznolikosti i intersekcionalnosti žrtava. Funkcionisanje prostornog uređenja treba uzeti u obzir ove aspekte. Njegovi dizajnerski aranžmani trebali bi doprineti podržavanju i negovanju raznolikosti i među-preseka kao bitnih operativnih i funkcionalnih vrednosti zaštitnih stambenih objekata. .

⁵² Komitet Ujedinjenih nacija za uklanjanje svih oblika diskriminacije žena (1992). Opšta preporuka br. 19, 11. sednica 1992. stav 6-7.

https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CEDAW/Shared%20Documents/1_Global/INT_CEDAW_GEC_3731_E.pdf

Standardi kvaliteta prostornih aranžmana takođe imaju važnu ulogu u sigurnosnim aspektima i opet član 18, stav 3 Istanbulske konvencije zahteva da službe za podršku uzmu u obzir sigurnost žrtve. Lokacija zgrade, unutrašnji i spoljni prostorni aranžmani povezani sa sigurnosnim protokolom i svakodnevnim procedurama rada zaštitnog kućišta trebali bi osigurati fizičku sigurnost žrtava i korak po korak sve više doprineti sticanju i vraćanju osećaja sigurnosti žrtve koji je smanjen zbog prethodnog nasilja.

Žrtve nasilja u porodici i nasilja nad ženama trebale bi imati pristup odgovarajućim uslugama i na raspolaganju je niz mogućnosti podrške koje uzimaju u obzir posebne potrebe žena koje se suočavaju sa višestrukom diskriminacijom⁵³. Stoga bi prostorni dizajn i uređenje objekata sigurnih kuća trebalo biti učinjeno na način koji razmatra i dopušta primenu **integrisanog pristupa** u lečenju i funkcionisanju žrtve smeštene u sistemu zaštite stanovanja i implementaciji usluga podrške čiji je cilj osnaživanje i reintegracija žrtava. Primena integrisanog pristupa kao standarda kvalitete za sigurne kuće direktno je povezana sa zahtevom i primenom člana 18. stav 3. Istanbulske konvencije koji zahteva da se usluge podrške zasnivaju na integrisanom pristupu koji uzima u obzir odnos između žrtava, počinioci, dece i njihovog šireg društvenog okruženja.

Poverljivost i privatnost dva su druga ključna načela koja bi trebala voditi kvalitete standarda lokacije zaštitnih stambenih objekata i njihovog prostornog uređenja i projektovanja. Pružaoci usluga trebali bi poštovati i primeniti pravo korisnika usluga na poverljivost i privatnost, a sve žrtve korisnici usluga su obaveštene o situacijama u kojima ta poverljivost ili privatnost mogu biti ograničene. Položaj, prostorni raspored i projektovanje objekata sigurnih kuća trebaju odražavati i ova načela.

Objekte sigurnih kuća treba zamisliti kao lokaciju koja omogućava pravičan pristup i koja je **nediskriminatorna i besplatna**. Ne samo da bi fizička lokacija sigurnih kuća trebala biti lako dostupna, već bi i njezino funkcionisanje i dostupnost prostora i usluga trebali biti dostupni svima uprkos poreklu žrtve, orijentaciji, identitetu i statusu i geografskoj lokaciji.

Projektovanje i veličinu sigurnih kuća treba zamisliti na takav način da se omogući neometano preuzimanje holističkih usluga bez smetnji, što se smatra i najvažnijim načelom i dobrom praksom u radu na različitim oblicima nasilja nad ženama i nasilja u porodici.

Deca čine najveći broj stanovnika u sistemu sigurnih kuća. Stoga bi projektovanje i uređenje stambenog prostora sa zaštitom trebali dočekati decu i pružiti prostore i usluge **prilagođene**

⁵³ Speed, A., Callum, T. i Richardson, K. (2020) Ostanite kod kuće, ostanite sigurni, spasite živote? Analiza uticaja COVID-19 na sposobnost žrtava rodno zasnovanog nasilja da pristupe pravdi. Časopis za krivično pravo. Tom: 84 izdanje: 6, strana(strane): 539-572. <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0022018320948280>

deci kako bi pomogli deci da se vrate u normalnu životnu rutinu stvaranjem prostora u kojima mogu lako funkcionisati kao porodica i imati pristup prostoru u kojem se mogu igrati i učiti.

Dobro projektovanje i uređenje prostora uzima u obzir usklađivanje mnogih oprečnih pravila i načela koja bi funkcionisanje i upravljanje sistemom sigurnih kuća trebalo verno slediti. Tako bi, na primer, dizajn veb stranice trebao „uravnotežiti potrebu za većim (i., glasnijim ”) grupnim prostorima i onima za pojedinca ili dve osobe koje sede na klupu i čitaju, razgovaraju telefonom i druže se.”⁵⁴

2. Modeli sigurnih kuća za žrtve

Pregled literature o nasilju u porodici i nasilju nad ženama otkriva da različiti objekti nude usluge smeštaja ili smeštaja žrtvama nasilja u porodici i nasilja zasnovanog na ženama. Čini se da je širok raspon raznolikosti definisan veličinom zemlje, gustoćom naseljenosti, kontekstom zemlje, okvirima politika, ciljnim grupama koje opslužuju, kapacitetima pružaoca usluga i opsegom pružanja usluga i isporuke i resursima, da nabrojimo samo neke.⁵⁵ Treba napomenuti da ne postoje standardne definicije o tipovima objekata sigurne kuće, a zatim ni stroga kategorizacija. Međutim, na osnovu informacija dobijenih pregledom literature⁵⁶, oslanjajući se na zajedničke karakteristike opisanih vrsta skloništa, mogu se identifikovati sledeće kategorije objekata:

2.1 Sigurni/Hitni domovi

Sigurno ili sklonište za hitne slučajeve je objekt koji nudi kratkoročni predah i služi kao prva faza hitnog smeštaja, koji pruža siguran smeštaj i emocionalnu podršku ženama koje dobrovoljno ulaze sa ili bez dece i čiji se život smatra visokim rizikom.⁵⁷ Ove vrste skloništa rade sa osobljem koje radi 24 sata dnevno. Smeštaj obično traje od nekoliko dana do nekoliko meseci. Paralelno sa stambenim uslugama, ova skloništa mogu ponuditi dodatne usluge koje uključuju, ali nisu ograničene na prevoz žrtve i/ili njene dece do medicinskih centara radi rešavanja medicinskih potreba ako je potrebno, pružanje lične robe, savetovanje, upućivanje, zagovaranje i programi za podizanje svesti o zajednicama, pružaocima usluga itd., telefonska

⁵⁴ Izgradnja dostojanstva: strategije projektovanja skloništa za nasilje u porodici. [Dizajn sajta: narmonizacija \(wscadv.org\)](http://wscadv.org)

⁵⁵ Beattie, S. i Hutchins, H. 2015. Skloništa za zlostavljane žene u Kanadi, 2014. Juristat. Statistički podaci Kanade br. 85-002-X. <https://www150.statcan.gc.ca/n1/pub/85-002-x/2015001/article/14207-eng.htm#r1>

⁵⁶ Ovaj pokušaj kategorizacije snažno se oslanja na dva značajna izvora pregleda literature o skloništima, a to su:

Beattie, S. i Hutchins, H. 2015. Skloništa za zlostavljane žene u Kanadi & Gierman T. & Liska, A. (2011). Sklonište za žene i devojke u opasnosti ili koje su preživele nasilje.

⁵⁷ Beattie, S. i Hutchins, H. 2015. Skloništa za zlostavljane žene u Kanadi, 2014. Juristat. Statistički podaci Kanade br. 85-002-X. <https://www150.statcan.gc.ca/n1/pub/85-002-x/2015001/article/14207-eng.htm#r1>

podrška u kriznim situacijama, planiranje sigurnosti, programi za ugroženu decu i praćenje za bivše stanovnike.⁵⁸

Sigurna skloništa pružaju se na različite načine, a neki funkcionišu kao jedinstveni apartman, hotelska soba, privatno stanovanje, dok neki drugi pružaoci usluga preferiraju kombinaciju tipova objekata koji služe raznolikom i velikom broju potreba žrtava. Neki žrtvama nude nezavisan život, neki nude kombinaciju značajnog uživanja u privatnosti i zajedničkog života kroz učestvovanje u aktivnostima i deljenje zajedničkih područja.

2.2 Prelazno stanovanje

Privremena skloništa za stanovanje pružaju privremeni smeštaj koji varira od nekoliko sedmica do godinu dana kako bi se zadovoljile individualne okolnosti i potrebe žrtve. Oni pružaju usluge 24 sata dnevno i rade 24 sata dnevno. Ove vrste skloništa razlikuju se po sastavu i tipu objekata, ali nude značajne uslove stanovanja poput doma, sa odvojenim spavaćim sobama i pogodnim jedinicama za personalizaciju prostora. Oni takođe nude zajedničke prostore za pripremu hrane, obedovanje, pranje rublja, zajednički dnevni boravak i usluge podrške.

U ove vrste objekata obično se smeštaju žrtve i/ili njihove uzdržavane osobe koje se suočavaju s niskim ili nikakvim rizikom od strane zlostavljača i koje su u procesu obnavljanja nezavisnosti i čekaju preseljenje na kratkoročni smeštaj. Gde je moguće, jedinice mogu imati pojačane sigurnosne mere, kao što su zaključana vrata i prozori, alarmni sistemi ili sistemi za odgovor; i objekti mogu pružati anonimne i poverljive usluge (kao što je stalna emocionalna podrška stanovnicima, uključujući ženske i dečje grupe).⁵⁹

2.3 Stanovanje u drugoj fazi

Stanovanje u drugoj fazi je sigurno, kratkotrajno i nudi nezavisan stambeni prostor. Boravak traje do 18 do 24 meseca, ali se može produžiti na osnovu individualnih okolnosti žrtava. Najčešće ovakve vrste objekata nude žrtvama mogućnost da imaju svoju stambenu jedinicu, a većina žrtava je na putu osamostaljivanja. Osoblje je na raspolaganju za pružanje emocionalne podrške, planiranje sigurnosti i upućivanje. Takođe, prisustvo osoblja u zajedničkoj zgradi dostupno je kada skloništa nude druge usluge stanovnicima i celom komšiluku kroz programe informisanja ili pružajući vrstu usluga "sve na jednom mestu".

⁵⁸ Gierman T. & Liska, A. (2011). Skloništa za žene i devojke u opasnosti ili koje su preživele nasilje. str 9-10.
<https://www.endvawnow.org/uploads/modules/pdf/1363538451.pdf>

⁵⁹ Ibid.

2.4 Dugoročno stanovanje

Objekti za dugoročno stanovanje su sigurni i nezavisni stanovi za dugoročno stanovanje, bez ograničenja u trajanju koje žena može da živi u ovoj vrsti objekata. Obično su to jeftini i samostalni objekti koje koriste žrtve koje su imale ili stekle određeni stepen ekonomske nezavisnosti i na putu su da postanu potpuno nezavisne. Pojačanu sigurnost i sigurnosne elemente možda je potrebno rešiti. Ovim objektima upravljaju subjekti skloništa i deo su programa i usluga žrtve. Pristup ovoj vrsti objekta trebao bi uzeti u obzir status rizika žrtava. Pretpostavimo da je status rizika nizak ili beznačajan u vreme procene, ali se smatra promenljivim zbog nasilja ili tekućeg brakorazvodnog postupka u to vreme. U tom slučaju, ova vrsta objekta može biti prikladna jer istovremeno nudi nezavisnost i podršku žrtvi u još jednoj značajnoj fazi osnaživanja žrtve. Usluge podrške kao savetodavna i terapijska podrška, pravna pomoć, finansijska i ekonomska pomoć i ekonomske mogućnosti (naukovanje, obuka, vanredno školovanje itd.).

3. Profil žrtve i pristupačnost sigurnih kuća

Nasilje je duboko lično iskustvo, iskustvo prožeto višestrukim slojevima. Oni se duboko ukrštaju sa identitetima drugih žrtava, kao što su etnička pripadnost, klasa, religija, rasa i seksualna orijentacija, pod uticajem kontekstualnih i okolnih faktora kao što su pravni status, starost, zdravlje, fizički i kognitivni kapaciteti, geografski položaj, jezički, obrazovni nivo, veze u zajednici. Ovi elementi definišu njihove potrebe, vrstu usluga i način na koji ih trebaju primati. Korisnici usluga su:

- Samohrane žene
- Žene sa decom
- Trudnice
- Adolescenti i devojčice
- Adolescentne trudnice
- Žene iz manjinskih zajednica
- Žene koje pripadaju strogim verskim zajednicama
- Žene iz ruralnih zajednica
- Žene sa različitim nivoima fizičkih sposobnosti, fizičkim invaliditetom ili problemima u kretanju, kognitivnim smetnjama
- Starije osobe koje pate od hroničnih zdravstvenih stanja povezanih sa starenjem, poput dijabetesa, bubrežne insuficijencije, progresivnih poremećaja nervnog sistema (demencija, Parkinsonova bolest, Alchajmerova bolest itd.)
- LGBTQI osobe

- Tražioci azila, izbeglice, žrtve trgovine ljudima
- Žene koje zloupotrebljavaju supstance.

Ova lista potencijalnih korisnika usluga ne pretenduje da iscrpi svaki mogući profil svih potencijalnih žrtava koje bi mogle pokucati na vrata skloništa. Profil žrtava koje traže utočište i podršku kroz programe zaštite stanovanja i podrške oblikuje vrstu i raspon usluga koje nudi te uređenje prostora i smeštaj. Stambeni objekti za zaštitu često bi trebali uravnotežiti principe inkluzivnosti i poštovanja seksualne orijentacije pojedinaca iz LGBTQI zajednice i pokazati obzir prema željama drugih žrtava (razumite: sloboda izbora) da se ne mešaju sa LGBTQI pojedincima.

Takođe, LGBTQI pojedinci koji borave u centru mogu biti u pratnji svoje dece. U oba slučaja skloništa će planirati i obezbediti privatne prostore za one koji nemaju osećaj zajedničkog korišćenja zajedničkih prostora za LGBTQI osobe ili ako ova druga grupa preferira privatnost umesto socijalizacije. Bez obzira na pristup koji upravnici ustanove odluče koristiti za rešavanje sukobljenih principa i interesa, ključ za zapamtiti je da je krajnji cilj pružanja skloništa zaštita života, povratak dostojanstva i osnaživanje svake žrtve.

Žrtve sa kućnim ljubimcima i životinjama

Konačno, prilikom projektovanja i upravljanja prostorom, objekti za zaštitu moraju uzeti u obzir da životinje, posebno psi, mogu pratiti žrtve koje pate od oštećenja vida. Mnoge žrtve odlučuju dovesti svoje životinje sa sobom u ove objekte jer se boje da će njihovi kućni ljubimci patiti od nasilnika. Istraživanja pokazuju da kada preživele nasilje u porodici pokušaju pobeći iz svojih nasilnih domova, ne samo da su suočene s izazovom pronalaska skloništa za sebe i svoju decu, već i za svoje kućne ljubimce. Kako mnoga skloništa nemaju sredstva za smeštaj kućnih ljubimaca, mnogi preživeli suočavaju se s teškom odlukom da svoje ljubimce ostave iza sebe ili ostanu u nasilnom okruženju.

Nažalost, mnogi preživeli ostaju u nasilnim domovima iz straha da ne izlože svoje životinje stalnom zlostavljanju ako ih ostave.⁶⁰ Pružanje smeštaja kućnim ljubimcima žrtava pomaže u rešavanju trauma i emocionalnih tegoba u vreme krize⁶¹ (Jalongo, 2004; Melson, 2001) i to može pomoći žrtvama da se osećaju kao kod kuće. Za projektovanje zgrade prilagođene životinjama treba uzeti u obzir građevinske materijale, poput uklanjanja tepiha kao podnice i

⁶⁰ Nasilje u porodici i kućni ljubimci (2021). <https://redrover.org/resource/domestic-violence-and-pets/>

⁶¹ Jalongo, M. R. (2004). Deca sveta i njihove životinje pratioci: Razvojni i obrazovni značaj veze dete/kućni ljubimac.

Melson, G. F. (2001). Zašto su divlje stvari: Životinje u životima dece. Cambridge, MA: Harvard University Press.

osiguravanja jedinica ili soba prilagođenih kućnim ljubimcima, zaštićenog spoljnog prostora, uz razmatranja medicinske nege kućnih ljubimaca i životinja, statusa vakcinacije, itd.

ODELJAK II

Proces Projektovanja i Planiranja Zgrada

1. Pripremni rad
2. Proces projektovanja,
tim za planiranje i projekt

ODELJAKI II

1. Pripremni rad

Izgradnja nove zgrade ili obnova stare zgrade složeni su i skupi procesi sa dugotrajnim posledicama. Izgradnja ili renoviranje objekata koji opslužuju grupu stanovnika koja je raznolika i ima zajedničke i posebne potrebe, a dužina boravka varira od nekoliko dana do nekoliko meseci, do nekoliko godina i kojima su potrebne stalne specijalizovane usluge podrške, -dubinski pripremni proces rada uz učešće više zainteresovanih strana. Najvažnije je da svi ovi elementi trebaju biti uzeti u obzir pre početka građevinskih radova. Ovaj odeljak izdvaja nekoliko bitnih koraka koje je potrebno poduzeti tokom procesa.

1.1 Konsultacije zainteresovanih strana

- Kao deo pripremnog rada, proces konsultacija sa različitim akterima ostaje od najveće važnosti. Razumevanje i uzimanje stavova, potreba i vizija zainteresovanih strana i ispunjavanje principa i zahteva Istanbulske konvencije za zaštitu i osnaživanje žrtava nasilja u porodici složen je proces koji se ponekad može činiti zastrašujućim. Izgradnja je skup poduhvat i često se izgradnja odvijala bez obzira na njihove korisnike usluga ili stanovnike. Stoga uključivanje zainteresovane strane u razvoj projektovanja objekata i njihovo izvođenje pomaže u oblikovanju procesa i, na kraju, njegovog konačnog proizvoda koji je u skladu s planovima korisnika, težnjama i potrebama. Takođe, izbegava se i projektovanje i planovi koji ne odgovaraju standardima objekata i rezultiraju skupom revizijom planova.
- Donja lista predloženih zainteresovanih strana ima za cilj da obuhvati pitanja i aspekte kao što su rodno zasnovano nasilje, pristup zasnovan na žrtvi, intersekcionalnost, usluga fokusirane na korisnika, institucionalni mandat/i nosilaca dužnosti, pružaoци usluga, zagovaranje zasnovano na pravima, i praćenje nevladinih organizacija. Lista postavlja minimalne standarde za zainteresovane strane uključene u proces planiranja. Međutim, uključene zainteresovane strane mogu se prilagoditi u skladu sa kontekstom:
 - Uslužne organizacije koje pružaju siguran smeštaj i programe podrške za nasilje u porodici, nasilje nad ženama i žrtve rodno zasnovanog nasilja i javno obrazovanje,
 - Žrtve nasilja u porodici,
 - Bivši stanovnici objekata za stanovanje i programe podrške,
 - Odeljenja za socijalnu zaštitu i resorno/nadležno ministarstvo ,
 - Agencija za rodnu ravnopravnost,
 - Policija,

- Odeljenje za zoniranje i urbanizam,
- Organizacija za ženska prava,
- Organizacija za prava deteta,
- Organizacija za prava osoba s invaliditetom,
- Organizacija za prava manjina,
- LGBTI organizacije.

Grafikon 1.

1.2 Procena potreba

Tokom procesa konsultacija sa zainteresovanim stranama, trebalo bi sprovesti procenu potreba. Njegovi nalazi trebali bi se odraziti na nacrt nove zgrade ili plan rekonstrukcije postojećeg objekta, uključujući i izgled objekta. Proces ocenjivanja trebao bi osigurati da sledeća vitalna pitanja budu obuhvaćena tokom konsultacija sa zainteresovanim stranama:

- veličinu objekta,
- sigurnost i zaštita (tip objekta sa visokim ili niskim stepenom zaštite),
- potrebe žrtava i njihovih izdržavanih osoba,
- predviđene ciljne grupe žrtava da dobiju pristup objektu,
- vrstu usluga koje se trenutno nude, za koje se očekuje/predviđa da će biti ponuđene,
- vrstu zaštitnog stambenog objekta, i na kraju,
- dužina boravka žrtava u ustanovi.

Osim ovih, u ovoj fazi treba istražiti sledeća pitanja koja se tiču sledećeg:

- operativne politike,
- operativni budžeti,
- efikasnost korišćenja zgrada i prostora, i
- prostori za spavanje i zajednički prostori i cirkulacija između privatnih i zajedničkih prostorija.

1.3 Lokacija, lokacija, lokacija

U literaturi o stambenim objektima za zaštitu žrtava nasilja u porodici naglašeno je da je ključno identifikovati odgovarajuću lokaciju skloništa kako bi se osiguralo da objekt može pružiti maksimalnu zaštitu ženama i njihovoj deci. Najbolje je držati mesto skloništa u tajnosti, iako to možda nije izvodljivo u svim okruženjima (npr. male ili ruralne zajednice).⁶² Prilikom identifikovanja nove lokacije za novu zgradu ili evaluacije postojeće zgrade, treba uzeti u obzir okolnu zajednicu i kako ona može podržati žrtve u njihovoj potrazi za dostojanstvom i osnaživanjem. U literaturi se napominje da sledeća razmatranja mogu pomoći u utvrđivanju da li je određena lokacija prikladna za sklonište.

Tako, na primer, lokacija objekta mora biti blizu usluga koje bi mogle biti potrebne ženama i devojkama i svim žrtvama nasilja u porodici uopšteno, dobro osvetljene ulice i uličice, i sigurna. Ove usluge uključuju:

- Zdravstvene usluge,
- Pristupačan javni prevoz,
- Policijska stanica,
- Obrazovne institucije, poput vrtića i škola,
- Tržnice i komercijalne usluge.

Objekat će omogućiti i imati neometan pristup osnovnim uslugama kao što su:

- voda
- struja
- komunikacije i grejanje
- pristup fiksnom ili mobilnom telefonu u hitnim slučajevima i dugme za alarm.

⁶²Gierman, T. Liska, A. & Reimer, J. Kanadska mreža ženskih skloništa i tranzicionih kuća. Sklonište za žene i devojke u opasnosti ili koje su preživele nasilje. Str. 41.

<https://www.endvawnow.org/uploads/modules/pdf/1363538451.pdf>

Tim za planiranje i projektovanje, zajedno sa zainteresovanim stranama, trebao bi planirati prostor i dodeliti resurse za rezervoare za vodu i generatore energije, posebno u područjima gde javne usluge nisu potpuno pouzdane.

U literaturi se preporučuje da se objekt integriše u zajednicu i da se žene približe mogućnostima da se uključe u lokalne aktivnosti (gde je to sigurno) i imaju osećaj socijalne uključenosti. Nadalje, objekat bi trebao imati pristup drugim zajednicama i rekreacionim mogućnostima dostupnim putem javnih ili različitih pristupačnih načina prevoza (npr. između ruralnih i urbanih područja) kako bi se olakšalo putovanje i mobilnost žena).⁶³

1.4 Izgradnja, obnova, pregradnja - put napred

Izgradnja, obnova i pregradnja zaštitnih stambenih objekata za žrtve nasilja u porodici obaveza je nosioca dužnosti i plemenite misije. Ipak, kao i svaka druga obaveza ili plemenita misija koja se izvršava, često postaje zastrašujući zadatak. Pre svega, predviđanje nasilja u porodici, ženama i rodu nije egzaktna nauka niti je predvidljiv fenomen. Nažalost, usluge i smeštaj za planiranje žrtava odvijaju se u kontekstu nakon nasilja. Ipak, ovaj izazov ne bi trebao stajati na putu plemenite misije pružanja stanova žrtvama i zaštite njihovog života i dostojanstva.

Potreba za više smeštajnog skloništa može se pojaviti brzo i nepredvidivo. Stoga je vrlo važno da se najbolje mogućnosti izgradnje razmotre u bliskoj vezi i posmatraju dostupnost sredstava, lokacija, vremenski period izgradnje, funkcionalnost i operativne usluge skloništa, lokacija i broj stanovnika koji će se opsluživati i spoljni korisnici usluga. Kako bi se ispunilo sve gore navedeno, veb stranica “ **Izgradnja dostojanstva - strategija dizajna skloništa za nasilje u porodici**”⁶⁴ predlaže da se razmotre sledeće moguće opcije:

- Preuređenje postojeće zgrade kako bi bolje odgovarala broju žrtava i njihovom profilu,
- Obnova postojeće zgrade kroz velika renoviranja i nove izgradnje, ili
- Nova zgrada.

Osim broja žrtava koje će boraviti u objektu, željene vrste zaštitnog stambenog objekta, lokacije itd., treba uzeti u obzir i druge elemente koji će poslužiti kao konačna odluka za željenu opciju. Sledeće funkcije koje mogu uticati na postavke opcija navedene su u nastavku. Ipak, oni ni u kom slučaju ne predstavljaju iscrpljujući popis koji se može izmenjivati ili proširivati prema potrebama i procesu:

⁶³ Ibid, str. 41.

⁶⁴ Izgradnja dostojanstva. Strategija dizajna skloništa za nasilje u porodici (2021).
<https://buildingdignity.wscadv.org/resources/case-studies/>

- ✓ **Poverljivost** – pitanje koje se mora postaviti odnosiće se na to hoće li predloženi objekat biti poverljiv ili ne.
- ✓ **Stope kriminala na tom području** - da li će se žene i devojke verovatno susresti sa pojedincima ili grupama koje bi mogle predstavljati rizik za njih.
- ✓ **Opasni materijali i zagađenje zemljišta** – Stare zgrade i ranije korišćeno zemljište često sadrže opasne materijale ili su zagađene. Pre izgradnje ili obnove potrebno je angažovati stručnjake koji će proceniti stepen zagađenja ili vrstu opasnih materijala koji se koriste. Stare zgrade često sadrže olovo i azbest, dok ranije industrijski korišćeno zemljište ili odlagališta sadrže olovo i druge hemikalije koje mogu smrtonosno uticati na zdravlje budućih stanovnika. Dekontaminacija zemljišta i uklanjanje opasnih materijala sa starih zgrada je i radna i dugotrajna aktivnost koja povećava troškove izgradnje i preuređenja.
- ✓ **Ekološka procena lokacije** – Sveobuhvatan pregled bilo kakve ekološke i fizičke opasnosti na odabranoj lokaciji trebao bi se sprovesti o pitanjima potencijalnih poplava, požara, strmih padina, blizine močvarnih staništa, vodenih puteva, nalazište goriva itd., koji bi trebao biti dovršen tokom faze projektovanja i sondiranja, treba predložiti mere za ublažavanje neophodne za upravljanje ovim rizicima.
- ✓ **Dostupnost prostora** – Veličina postojeće zgrade, njenog prednjeg i zadnjeg dvorišta ili okolnog zemljišta trebala bi biti dovoljno prostrana da primi sve potrebne promene i planove novog objekta. Posebnu pažnju treba posvetiti dostupnosti parking prostora i potrebnom iznosu i da li novi planovi objekata zadovoljavaju zahteve zoniranja opština, a ako ne, koje promene i opcije treba razmotriti.
- ✓ **Pitanja vlasništva nad nekretninama** - Pitanja vlasništva bilo doniranog zemljišta ili postojećih zgrada treba rešavati i rešiti pre početka projektovanja, planiranja i izgradnje.
- ✓ **Efikasnost zgrade** - Tokom procesa procene, pitanja energetske efikasnosti, upotrebe vode, sanitarnih i higijenskih problema, upotrebe i trajnosti odgovarajućih materijala za unutrašnjost trebaju se temeljno rešiti kako bi se izbegli zastoji u procesu.
- ✓ **Zajedničke lokacije, prostori i usluge** - Često je korisno raditi kroz zajedničke usluge i razmotriti zajedničko deljenje zaštitnih stambenih objekata. Ovaj pristup nudi ekonomske koristi, pravovremeno i integrisano pružene usluge, bolje upravljanje dužnostima osoblja, da nabrojimo samo neke. U tu svrhu, planeri, pružaoci usluga, državne institucije i donatori mogu razmotriti spajanje vrsta objekata prema potrebama žrtava, misiji i ciljnim grupama pružaoca usluga, prirodno dostupnih usluga, veličini lokacije itd.

2. Proces projektovanja, planiranje i projektni tim

Predviđeno je da projektni tim i sve zainteresovane strane pristupe razvoju objekta putem integrisanog pristupa. Oni bi trebali nastojati nacrtati građevinski projekat koji postiže visoke performanse uzimajući u obzir specifične društvene ciljeve, ekološka načela, građevinske standarde i sve ih kombinuje u okviru dobro izračunatih budžetskih sredstava i zakazivanja rokova.

Integrirani pristup zahteva integrisani projekat koji znači konceptualizaciju pristupa „projekta cele zgrade“ umesto skupljanja zasebnih komponenti (lokacija, struktura, sistemi i upotreba) kako bi se osiguralo da svi članovi i sistemi rade u skladu, nadopunjujući se uzajamno. Ovaj integrisani pristup ukorenjen je u društveno odgovornoj arhitekturi koja uključuje ljude, projektuje za ljude i daje im osećaj pripadnosti, uključenosti, sigurnosti i osnaživanja.

Treba pristupiti integrisanom pristupu projektovanja za sve tri kategorije izgradnje objekata: preuređenje, obnovu i novu zgradu, i kroz svih pet faza procesa izgradnje: **pred-projektovanje, šematski projekat, evaluacija i razvoj projekta, izgradnja i post-izgradnja.**

2.1 Proces projektovanja i planiranje

Pred-projektovanje

U ovoj fazi tim za projekat i planiranje trebao bi osigurati da tim kroz procenu potreba i konsultacije sa zainteresovanim stranama razume potrebe, brige i njihovu viziju i prevodi ih u jasne ciljeve i zacrta u detaljan plan rada.

Šematski projekat

U fazi Šematskog projekta, projektni timovi ispituju mogućnosti i inovativna rešenja koja odražavaju potrebe i viziju zainteresovanih strana za novi objekt, optimizuju mogućnosti projekta i isporučuju funkcionalne i operativne aspekte skloništa, uz detaljan budžet sa procenom troškova. Evaluacija opcija treba biti što je moguće holističnija i zasnovana na životnom ciklusu, uzimajući u obzir pojedinosti mogućnosti, posebno strategije pasivnog projekta i ograničenja jedinstvena za projekat.⁶⁵ U ovoj fazi treba istražiti i identifikaciju rizika i faktora koji umanjuju rizik.

Evaluacija i razvoj projekta

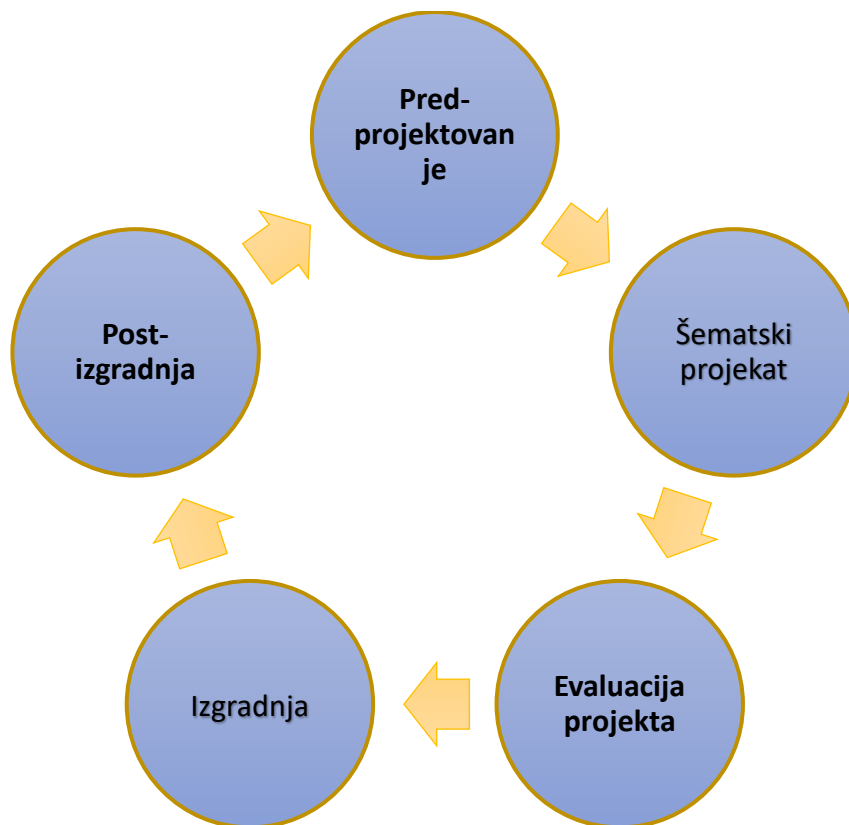
Tokom ove faze, projektni tim će predstaviti šematski projekat zainteresovanim stranama i izabrati optimalnu opciju, finalizirati projekat i pregledati budžet za izgradnju. Konačni projekat trebao bi biti predstavljen zainteresovanim stranama i organima na odobrenje.

⁶⁵ [BC Housing Design Guidelines & Construction Standards](#) (maj 2019).

Izgradnja

Građevinska dokumentacija treba uključivati uputstva za izgradnju koje odražavaju viziju i zabrinutost zainteresovanih strana. Članovi projektnog tima i grupa zainteresovanih strana, redovnim praćenjem i konsultacijama, osiguraće da rad građevinskog tima ostane u nadležnosti predloženog projekta. Ako se bilo koja promena smatra potrebnom, predložene izmene ne utiču na funkcionalnost i operativne aspekte novog objekta.

Grafikon 2. Od potreba projektovanja do izgradnje - Pet faza izgradnje skloništa⁶⁶

Post-izgradnja

Članovi grupe zainteresovanih strana, projektni i građevinski tim osiguravaju da se svi potencijalni nedostaci otklone pre procesa primopredaje. Sva dokumentacija se predaje sa dovoljnim napomenama sa objašnjenjima i odgovarajućim uputstvima timu za upravljanje skloništem i osoblju za održavanje. Ako je potrebno, osoblje za održavanje treba osposobiti za osetljiva ili kritična pitanja, prvenstveno vezana za nove građevinske materijale i nove tehnologije. Svi timovi uključeni u izgradnju objekta snose odgovornost za ove aktivnosti.

⁶⁶ Usvojeno iz BC smernica za stanovanje i građevinskih standarda, (2019).
<https://www.bchousing.org/publications/BCH-Design-Guidelines-Construction-Standards.pdf>

2.2 Projektni tim

Zaštitni stambeni objekat trebao bi biti održiv, efikasan, prilagođen svim potrebama, bez prepreka i dostupan, siguran, bez trauma i da neguje nezavisnost. Stoga će sastav projektnog tima biti interdisciplinarni i rodno reprezentativan. Dovođenje najboljih arhitekata u tim neće doneti nužno najbolji izvođački projekat. Pre svega, projektni tim biće spreman saslušati i biti otvoren prema potrebama žrtava, uslugama i programima podrške koji će se sprovesti kroz zaštitne stambene objekte i načine rada osoblja objekta.

Uzimajući u obzir da rod tek treba da postane sveobuhvatan deo univerzitetskog studijskog programa za arhitekturu i urbanizam. Mnogim arhitektima nedostaje rodno razumevanje i rodna perspektiva u arhitektonsko projektovanje. Pre sastanka sa zainteresovanim stranama, sesija orijentacije ili upoznavanja projektnog tima sa fenomenom nasilja u porodici i rodno zasnovanim nasiljem razmotriće se i sprovesti kako bi se pokrila barem najosnovnija pitanja. Pitanja, nedoumice i stereotipi će se rešavati u najvećoj mogućoj meri. Stručnjak za rodno zasnovano nasilje biće deo projektnog tima i poslužiće kao izvor informacija kako bi se osiguralo da projekat objekta metodički zadovoljava potrebe žrtava nasilja u porodici i da su načela Istanbulske konvencije ugrađeni u predloženi projekat objekta.

An illustration of a hand holding a white ribbon. The hand is pink and white, with fingers spread, holding a white ribbon that loops and curves across the top of the page. The background is a solid orange color.

ODELJAK III

Usklađivanje vodećih načela i projektnih zahteva

1. Sigurnost i bezbednost
2. Prostori za zdravlje, wellness i dobrodošlice
3. Projekat zasnovan na traumati
4. Projekat sa fokusom na decu
5. Fleksibilnost i minimiziranje sukoba
6. Otpornost i mere reagovanja
7. Model izgradnje

ODELJAK III

USKLAĐIVANJE VODEĆIH NAČELA I ZAHTEVA PROJEKTA

Životno okruženje utiče na naš individualni razvoj i evoluciju. Podjednako je validno da prostori mogu doprineti jačanju našeg osećaja samopoštovanja, samoodređenja i zadovoljstva, jer je istina da: „čoveka možete ubiti stanom kao sekirom - potrebno je samo malo više vremena.”⁶⁷

Loše osmišljen arhitektonski projekat i raspored prostora, zajedno sa izborom građevinskog materijala i spoljnom i unutrašnjom završnom obradom, mogu izazvati stres i psihosomatske simptome i stvoriti fizičku nelagodu i iscrpljenost.

Iako se ti efekti možda neće pojaviti odmah, svest o posledicama loše osmišljenog arhitektonskog projekta na njegove stanovnike trebala bi podstaći radnje koje poništavaju takve efekte. Skloništa treba izgraditi sa arhitekturom koja može ubrzati procese ozdravljenja, ojačati vitalnost i samopouzdanje, emocionalne i kognitivne veštine, društveno interaktivne i komunikativne veštine. Imajući ovo na umu, „prostor i okruženje u skloništu trebali bi pomoći ženama da prevaziđu svoje iskustvo krize i prevladaju traumatične posledice nasilja.”⁶⁸

Usklađivanje između temelja standarda koji čine vodeća načela uspostavljanja i rada zaštitnih stanova i programa podrške i načela projekta trebalo bi oblikovati zahteve i razmatranja projekta.

1. Sigurnost i bezbednost

Stvaranje sigurnosti, bezbednosti i blagostanja preko je potrebno za žrtve koje traže privremeno utočište u skloništim. Sigurnost i zaštita trebaju biti elementi od velikog značaja u projektovanju zgrade i njenim operativnim aranžmanima. Žrtve i njihove uzdržavane osobe trebaju imati mogućnost sticanja osećaja sigurnosti i bezbednosti pri useljenju u zaštitne stambene objekte. Jednako je važno osigurati isto za osoblje koje svakodnevno vodi sklonište i pružati usluge žrtvama smeštenim i onima koji dolaze primati beneficije kroz programe podrške koje vodi sklonište.

Projektovanje zgrade sa sigurnošću i zaštitom kao primarnim ciljem postojanja skloništa osigurava direktno ostvarivanje nekoliko osnovnih prava žena i njihovih uzdržavanih osoba, da spomenemo samo neke:

⁶⁷ Wechsberg, J. (1958, decembar). Pismo iz Berlina. *The New Yorker*. str. 168.

<https://www.newyorker.com/magazine/1958/12/13/letter-fr0m-berlin>

⁶⁸ Gierman, T. Liska, A. & Reimer, J. Kanadska mreža ženskih skloništa i tranzicionih kuća. Sklonište za žene i devojke u opasnosti ili koje su preživele nasilje. Str. 43.

<https://www.endvawnow.org/uploads/modules/pdf/1363538451.pdf>

- pravo na život;
- pravo da ne budu podvrgnuti mučenju ili okrutnom, nečovečnom ili ponižavajućem postupanju ili kazni;
- pravo na jednaku zaštitu prema humanitarnim normama u vreme međunarodnog ili unutrašnjeg oružanog sukoba;
- pravo na slobodu i ličnu sigurnost;
- pravo na jednaku zaštitu po zakonu;
- pravo na jednakost u porodici;
- pravo na najviši mogući standard fizičkog i mentalnog zdravlja.

Odgovarajuća sigurnost i bezbednost planiranja lokacije, izgradnje i uređenja prostora mogu se arhivirati primenom načela sprečavanja zločina kroz projektovanje okoline (CPTED), multidisciplinarnog pristupa sprečavanja zločina koji koristi urbanističko i arhitektonsko projektovanje i upravljanje izgrađenim i prirodnim sredinama⁶⁹. Strategije CPTED-a utiču na odluke koje prethode krivičnim delima i smetnjama odgovarajućim dizajnom, praktičnom upotrebom i održavanjem izgrađenog, društvenog i administrativnog okruženja. Shvativši da postoji direktna veza između fizičkog okruženja, ponašanja ljudi, produktivnog korišćenja prostora i sprečavanja zločina/gubitaka, CPTED je izgrađen na sledećim načelima:

1. Teritorijalnost
2. Prirodni nadzor
3. Kontrola pristupa
4. Podrška za aktivnosti
5. Održavanje.⁷⁰

Ova strateška načela u projektovanju zgrada imaju za cilj smanjiti ili ukloniti mogućnosti okoline koje izazivaju preuzimanje rizika ili kriminalno ponašanje i promovišu pozitivnu i neustrašivu interakciju sa prostorom od strane legitimnih korisnika putem modela prevencije, a ne reaktivnog. Usvojena tabela kontrolne liste učinka CPTED-a i srodna načela mogu se pronaći u odeljku Aneksa ovog dokumenta. Može se koristiti za olakšavanje izgradnje skloništa u svim fazama. U međuvremenu su neke osnovne preporuke za povećanje sigurnosti sledeće:

⁶⁹ Međunarodno udruženje za sprečavanje zločina putem projekata zaštite životne sredine (2021). Veb stranica Udruženja CPTED. <https://www.cpted.net/>

⁷⁰BC HOUSING Smernice za projektovanje i građevinski standardi (2019). <https://www.bchousing.org/publications/BCH-Design-Guidelines-Construction-Standards.pdf>

- **Jasni vidici i vidljivost** između i unutar prostora koje zauzimaju zaposleni i korisnici skloništa, osim u područjima koja su namenjena za privatnost;
- **Prostori koji minimiziraju ili deeskaliraju sukobe** gde se najčešće mogu pojaviti interakcije između osoblja i korisnika skloništa:
- **Alternativne rute za beg** u slučajevima kada dođe do sukoba, kao što je drugi izlaz iz prostora
- **Sistemi koji omogućavaju brzu pomoć** kada je za rešavanje sukoba potrebna dodatna podrška;
- **Osiguran glavni ulaz sa zvučnom vezom** pre nego što se dozvoli gostima ili novim stanovnicima da uđu u prelazno područje i može se elektronski kontrolisati sa recepcije/prijemne kancelarije;⁷¹
- **Izbegavati ključeve i sistem za nadzor osoblja sve vreme.**⁷² Žrtve stanovnici⁷³ mogu imati priveske, kartice za čitač kartica ili jednostavno pristup pomoću numeričke tastature (u zavisnosti od želja operatera) koji će omogućiti ulaz u zgradu, pristup njihovim sobama i zajedničkim prostorijama;
- **Omoгуćiti unutrašnji sistem video nadzora** koji odgovara sigurnosnim zahtevima operatera. Opcije sigurnosnog sistema uključuju sisteme za digitalnu kontrolu pristupa (DAC), otkrivanje upada i video nadzor (tj. CCTV). Opseg lokacija kamera unutar zgrade zavisice od potreba i zahteva operatera, uzimajući u obzir privatnost žena i dece;
- **Osigurati da nema nepreglednih tačaka na spoljašnjosti zgrade** i da su kamere u skladu sa tim postavljene;
- **Projekat će omogućiti jednostavnost nadzora** i osigurati dobre vizuelne linije za nadzor osoblja koji uključuju spoljne prostore, ulaze, cirkulaciju, okupljanje ili programe;
- **Maksimalno zastakljivanje** kancelarija za osoblje, kancelarija za podršku programima i vrata zajedničkih prostorija, kao što su TV sobe, višenamenske prostorije, igraonice za decu, prostorije za pranje veša radi bolje vidljivosti.⁷⁴

⁷¹ Prilagođeno prema: Hildich Architect Inc. (2021). Projekat i tehničke smernice skloništa grada Toronta. <https://www.toronto.ca/wp-content/uploads/2021/01/8cea-shelter-design-and-technical-guidelines.pdf>

⁷² Ključevi se mogu izgubiti, a ako izgubljeni ključ može značiti promenu svih brava, izgubljeni privezak ili kartica ključa mogu se jednostavno izbrisati iz sistema.

⁷³ Žrtve-stanovnici odnose se na žrtve koje žive u sigurnom, tranzicijskom i drugom stambenom smeštaju.

⁷⁴ Prilagođeno prema BC HOUSING Smernice za projektovanje i građevinski standardi (2019). <https://www.bchousing.org/publications/BCH-Design-Guidelines-Construction-Standards.pdf>

2. Prostori za zdravlje, wellness i dobrodošlice

Stambeni objekti za zaštitu nisu samo prostori u kojima žrtve traže privremeno utočište. To su mesta na kojima žrtve pokušavaju pobeći od traume, zlostavljanja i nasilja, pronaći sigurnost i dobiti podršku, empatiju i utehu. Promovisanje dobrobiti bitan je fokus skloništa, zaštitnih stanova i programa podrške. Projekat zgrada može biti ključni promoter zdravlja i dobrobiti žrtava i njihove dece.

- **Podrška za optimalan san**. Projekat zgrade ključan je za dobar san i stvara mirna mesta koja pružaju osećaj lične sigurnosti i privatnosti. Dobar projekat zgrade trebao bi žrtvama dati kontrolu nad okolinom, temperaturama, svetlom i akustikom.
- **Održavanje porodica zajedno** obezbeđivanjem proširivih mesta za smeštaj i velikih i malih porodica.
- **Restorativni prostor**. Projekat zgrade trebao bi pružiti restorativne prostore u kojima žrtve mogu imati koristi i dobiti olakšanje od negativnih simptoma anksioznosti, boli, stresnih poremećaja i depresije i imati priliku za odmor i meditaciju.
- **Odvajanje prostora**. Spavaće sobe treba odvojiti od zajedničkih prostorija i kancelarija osoblja.
- **Sobe za savetovanje** trebaju biti zaštićene od buke i trebale bi biti projektovane tako da minimiziraju prenos zvuka u susedne prostore.
- **Unutrašnje završne obrade**. Izbor boja za zidove, nameštaj i podove trebao bi biti ugodan i smirujući za ljude koji pate od različitih oštećenja.
- **Izloženost lekovitoj moći prirode**. Biofilni projekat koji pruža direktan kontakt sa prirodom može poboljšati dobrobit. Pristup vodi, prirodnom svetlu i biljkama, bilo unutar prostora ili u susednom spoljnom prostoru i sekundarni pogled na prirodu, takođe može poboljšati zdravlje i dobrobit.⁷⁵ Deca takođe mogu imati koristi od kontakta sa prirodom, jer je sve evidentnije da nam izloženost prirodi pomaže da budemo bolja, brižnija i saosećajnija ljudska bića.⁷⁶
- **Pristup prirodnom dnevnom svetlu** ima terapeutske efekte, a terapija prirodnim i veštačkim svetlom efikasno smanjuje vrste depresije.
- **Pristup lekovima** trebao bi biti omogućen žrtvama u svakom trenutku u kojem im se moraju dati zaključana skladišta u njihovoj sobi kako bi ih držali na sigurnoj udaljenosti od dece, i ne samo od dece. (žrtvama nasilja u porodici koje zloupotrebljavaju supstance i onima koje imaju suicidalne misli treba dati potpunu nezavisnost u upravljanju lekovima).

⁷⁵ Stephen R. Kellert and Elizabeth F. Calabrese, (2015) " Praksa biofilnog projekta ", <https://www.biophilic-design.com>

⁷⁶ Beatley, T. (2016) Priručnik za biofilno gradsko planiranje i projektovanje. IslandPress.

Bitno je da žrtve osećaju da nisu institucionalizovane tokom svog boravka u skloništu.

3. Projekat zasnovan na traumi

Potrebe i situacije žrtava nasilja u porodici zahtevaju celovite usluge koje odgovaraju. Projekat fizičkog okruženja igra vitalnu ulogu u uspešnom pružanju ovih holističkih usluga. Žrtve koje borave u zaštitnom smeštaju nisu samo puke žrtve, već i traumatizovane osobe, sa trajnim štetnim posledicama po njihovo funkcionisanje: mentalno, fizičko, emocionalno i blagostanje. Ponuđene usluge trebale bi predstavljati pristup nege zasnovan na traumi⁷⁷, a tako i projekat fizičkog okruženja skloništa.

ŠTA JE NEGA ZASNOVANA NA TRAUMI?

PROGRAM, ORGANIZACIJA ILI SISTEM KOJI JE ZASNOVAN NA TRAUMI SHVATA RAŠIRENI UTICAJ TRAUME I RAZUME MOGUĆE PUTEVE ZA OPORAVAK; PREPOZNAJE ZNAKOVE I SIMPTOME KOD KLIJENATA, PORODICE, OSOBLJA I DRUGIH UKLJUČENIH U SISTEM; I REAGUJE U POTPUNOSTI INTEGRIŠUĆI ZNANJE O TRAUMI U POLITIKE, PROCEDURE, PRAKSE I NASTOJI SE AKTIVNO ODUPRETI PONOJVNOJ TRAUMATIZACIJI.

Projekat zasnovan na traumi je koncept kroz koji arhitekti i dizajneri interijera rade na integrisanju načela nege zasnovane na traumi u svoju praksu i istražuju ideju izgrađenog okruženja koja uključuje načela nege zasnovane na traumi.

- **Prostorni raspored** ima dubok uticaj na individualnu percepciju prostora, raspoloženje i ponašanje. Jednostavan linearni i lagan prostor za upravljanje smiruje i zajedno sa prostornom dostupnošću povećava osećaj sigurnosti i umanjuje percepciju gužve i prepreka koje izazivaju traumu.
- **Naglasak na ličnom prostoru.** Tretiranje prostora kao ličnog i omogućavanje stanovnicima da preurede stolicu ili druge male komade nameštaja pojačava njihov osećaj kontrole i nezavisnosti.
- **Vizuelni interes.** Simetrija, pravilnost u rasporedu objekata i odgovarajuće slikanje objekata u skladu sa bojama i kontrastom. Slike kaleidoskopa i fotografije drveća, vode, pejzaža u smirujućim i meditativnim bojama. Vizuelnu složenost treba održavati jednostavnom, bez gužve da ne poveća stres i anksioznost.
- **Osvetljenje.** Sve sobe trebaju imati prozore koji omogućavaju pojavljivanje prirodnog svetla. Osvetljenje ne bi trebalo zujati, brujati ili treperiti jer može izazvati traumatske reakcije, samopovređujuće ponašanja i radnje. Treba izbegavati jaka fluorescentna

⁷⁷ Definicija uključena u okvir preuzeta je iz: Uprave za zloupotrebu supstanci i mentalno zdravlje, SAMHSA-in koncept traume i smernice za pristup zasnovan na traumi (Rockville, MD: Uprava za zloupotrebu supstanci i mentalno zdravlje, 2014), <https://store.samhsa.gov/system/files/sma14-4884.pdf>

svetla. Osvetljenje bi trebalo biti slojevito, indirektno i kontrolisano kroz zatamnivanje, prekidače za svetlo, prilagođena područja i velike površine kroz različite prekidače za svetlo. Noću, stanovnicima skloništa treba omogućiti da kontrolišu svetla u svojim spavaćim sobama preko kreveta ili glavnih sobnih lampi, dok hodnici, zajedničke toaletne prostorije, stepeništa trebaju imati noćna svetla i svetla za slučaj opasnosti.

- **Umetnost.** Stvoriti vizuelni interes, vizuelnu distrakciju koja ublažava stres, poboljšava raspoloženje i pruža udobnost. Pejzažne slike koje prikazuju mirne, vesele i umirujuće boje povećavaju pozitivnost i udobnost. Slike koje prenose simbolički značaj ili odražavaju bolne ljudske trenutke najbolje je izbegavati jer izazivaju negativna osećanja.
- **Boja.** Hladne boje (poput **plave**, **zelene**, **ljubičaste**, itd.) deluju smirujuće u spavaćoj sobi, toaletu i zajedničkim prostorijama. Izbegavajte tople boje (poput **crvene**, **narandžaste**, **žute**, itd.) koje mogu izazvati negativne emocije. Izbegavajte oštre bele zidove u područjima koja nemaju prozore. Ukrasite ih umetnostima i vizualnim smetnjama koje razbijaju strogost belih zidova u skućenim prostorima.
- **Nameštaj.** Uložite u lagani nameštaj koji se može pomerati kako bi se stanovnicima omogućilo da se izraze, izgrade i ispričaju svoje samoodređenje, povrate nezavisnost i donose slobodne odluke. Izbegavajte nameštaj sa oštrim rubovima i dajte prednost onima sa zaobljenim rubovima, uglovima i oblicima, što dečje nezgode svodi na minimum i umanjuje percepciju blokova i prepreka. Nameštaj bi trebao biti izdržljiv i jednostavan za čišćenje.
- **Sedenje.** Trebalo bi organizovati povećanje socijalizacije kako bi se žrtvama pomoglo u povezivanju, izgradnji društvene mreže i interakciji sa novim pojedincima kao deo njihove tranzicije u društvo.

Šta je Projekat zasnovan na traumi?

- Razumevanje kako fizičko okruženje utiče na individualni osećaj identiteta, vrednosti, dostojanstva i osnaživanja.
- Prepoznavanje da fizičko okruženje ima uticaj na stav, raspoloženje i ponašanje i da postoji snažna veza između našeg fiziološkog stanja, našeg emocionalnog stanja i fizičkog okruženja.
- Reagovanje osmišljavanjem i održavanjem okruženja podrške i isceljivanja za stanovnike ili klijente koji su doživeli traumu da se odupru ponovnoj traumatizaciji.

(2014 Uprava za zloupotrebu supstanci i mentalno zdravlje, SAMHSA-in koncept traume i smernice za pristup zasnovan na traumi)

4. Projekat sa fokusom na decu

Žrtve koje odluče ući u zaštitno stanovanje često su u pratnji svoje dece, svedoka i žrtava nasilja i zlostavljanja. Prostor prilagođeni deci pomažu deci da se vrate u normalu osećajući se dobrodošlo, utešeno i podržano. Nažalost, neka deca mogu boraviti u skloništima duže vreme. Za ovu decu ovo su ujedno i godine obrazovanja. Okruženje skloništa će imati značajan uticaj na njihovo formiranje. Podrška koja se pruža u ovim prostorima ključna je za razvoj i rast dece koja provode prve godine svog života u skloništu.

- **Raznolikost.** Dečje potrebe značajno se razlikuju jer mogu imati od 0 do 16 godina i svima će trebati prostori namenjeni njima za nezavisan rast i samokontrolu. Njihovu starost, demografiju, fizičke potrebe i spoznajne sposobnosti, pored intersekcionalnosti, treba uzeti u obzir prilikom projektovanja skloništa. U ovim prostorima treba razlikovati podršku za decu predškolskog uzrasta (mlađu od pet godina) i decu školskog uzrasta (5-15 godina).
- **Područja dečjeg programa i spoljni prostori** trebaju biti dizajnirani i izgrađeni od materijala i završnih obrada koje mogu izdržati uticaj dečje igre i pridoneti osećaju prostora za decu uključivanjem boja, oblika i uzoraka za pomoć u učenju i interakciji. Sigurnosne mere u vezi sa građevinskim materijalom i drugi aranžmani trebaju biti uključeni u dizajn kako bi se izbegle nesreće i štete po decu. Dizajnirati zone i pripadajući nameštaj sa fleksibilnošću koja omogućava zaposlenima priliku da preurede i modifikuju prostor i obezbede preporučenu površinu od 2,8 m² po detetu..⁷⁸ Osigurati inkluzivan prostor za igru, pružiti fleksibilnost u korišćenju i podsticati učenje kroz aktivnosti.
- **Sigurnosne mere zaštite dece** trebaju voditi proces projektovanja u svako doba i za sva područja. Sav nameštaj trebao bi biti zaobljenih ili podstavljenih uglova i bez štetnih karakteristika projekta. Neki nameštaj, poput polica za knjige, trebao bi biti pričvršćen na zid ili pod kako bi se izbegle opasne nesreće, a donji ormarići moraju biti uvek osigurani. Njihova završna obrada trebala bi biti od slobodnih opasnih materijala. Sve utičnice trebaju imati poklopce. Roletne za prozore trebaju biti bežične, a užad kao dizajnersku karakteristiku treba izbegavati. Uređaji protiv opekotina trebaju biti instalirani u toaletu kako bi se regulisala temperatura vode. Pribor za jelo uvek treba držati izvan domašaja. Sredstva za čišćenje trebaju se držati na gornjim policama.
- **Projekat za neprekidnu pažnju i nadzor.** Roditelji i osoblje u skloništu trebaju imati mogućnost da stalno dolaze i nadziru decu, a da to nije potrebno na istom mestu.

⁷⁸ Hildich Architect Inc. (2021). Projekat i tehničke smernice skloništa grada Toronta.
<https://www.toronto.ca/wp-content/uploads/2021/01/8cea-shelter-design-and-technical-guidelines.pdf>

Planovi otvorenog prostora i zastakljena vrata ili na zidovima omogućavaju majkama i osoblju neprekidan uvid u to gde su i šta rade njihova deca dok pripremaju hranu, peru veš, sastaju se itd. Između zajedničkih prostora treba osigurati vidljive trake sa maksimalnom vidljivošću kao što su TV soba, igraonica za decu, spoljni igralište i vrt, kuhinja, prostor za pranje veša, prostor za kućne ljubimce i sobe za savetovanje. Ne bi trebalo biti direktnih vidika niti pristupa ovom prostoru sa ulaza od ulice ili lokacije. Pažljivo razmislite kako biste osigurali da unutar prostora nema mrtvih uglova.

- **Toaleti.** Toaleti bi trebali biti dizajnirani za podršku roditeljima sa decom svih uzrasta i potreba.
 - ✚ **Dostupnost toaleta.** Toaleti treba da budu dostupni u porodičnim jedinicama, pored igraonice, trpezarije, TV sobe i biblioteke. Kupatila bi trebalo da sadrže elastične, neklizajuće podne obloge sa zaštitom zida i podnim odvodima. Stanice za pranje veša mogu se instalirati u/ili u blizini trpezarije ili igraonice/igrališta kada u skloništu boravi više dece. Dizajn toaleta za decu sa fizičkim oštećenjima treba staviti na raspolaganje i držati odvojeno od onog namenjenog odraslim osobama sa fizičkim oštećenjima.
 - ✚ **Oprema za visinu deteta.** U toaletima koje će koristiti mala deca, razmislite o visinama za decu ili o prostoru za stepenište kako bi deca imala pristup svim prostorima. Za štandove je poželjno odlučiti se za pojedinačna vrata bez ključeva ili brava. U tim slučajevima koristite reze koje se lako otvaraju spolja, pokazujući da li je kabina slobodna ili zauzeta. Osim toga, oblik slavine je primarni faktor, jer ručka ili poluga slavine moraju biti jednostavni za upotrebu za decu čija motorička koordinacija još nije u potpunosti razvijena. Projektanti mogu čak i izbeći sisteme za podešavanje temperature vode kako ne bi dodali dodatne poteškoće u ovoj fazi učenja samoposluživanja.
 - ✚ **Kupatila.** Postoje tri vrste korisnika dečjih toaleta: odojčad, mala deca i starija deca. Svaki od njih ima različite potrebe jer se nalaze u određenim periodima razvoja. Za bebe je važno osigurati prostore sa toplim kupkama i slavinama kako bi ih negovatelji mogli udobno kupati. Postavljena soba takođe bi trebala biti opremljena za odevanje dece i promenu pelena. Za decu od 1 do 3 godine, postavljanje podignutih pregrada visokih oko 40 centimetara može olakšati

pomoć negovatelja tokom kupanja. Za starije od pet godina (koji se obično sami kupaju) pod bi trebao biti potpuno neklizajući i, kad je to moguće, potporne šipke treba postaviti na dohvata ruke deteta.

5. Fleksibilnost i minimiziranje sukoba

Zaštitni stambeni objekti trebali bi biti projektovani sa maksimalnom fleksibilnošću upotrebe i konfiguracije, stoga bi troškovi takvih potencijalnih promena bili niski. Fleksibilnost u upotrebi bi trebala uključivati:

- **Prostor za rast** koji znači da tamo gde to dopuštaju budžet i lokacija može se konfigurisati prazan prostora u područjima gde se očekuje rast programa odmah ili uskoro.
- **Projekat višenamenske prostorije** trebao bi predvideti promene u korišćenju, dok bi prostore za jednu namenu trebalo oceniti za dugovečnost. Prilagodljivost budućim promenama programa ili opsluživanju stanovništva najbolje se ostvaruje uspostavljanjem veza susednih područja koja omogućavaju kombinovanje ili deljenje prostorija uz minimalne troškove putem međusobno povezanih vrata, uklonjivih zidova itd.
- **Strukturni sistemi i građevinske usluge:**
 - ✚ **Vodoinstalaterske i električne usluge** trebaju biti postavljene ispod betonskih ploča umesto unutar betonskih ploča i trebale bi biti projektovane tako da omogućuju spajanje prostora u veliku spavaću sobu ili stanove.
 - ✚ **Umesto zidova razmislite o uobičajenoj koloni stubova** jer kolona stubova pruža bolju fleksibilnost u postavljanju unutrašnjih pregrada.⁷⁹

Efikasnost fleksibilnosti izgrađenog projekta ne bi trebala biti povezana samo sa materijalima, tehnološkim inovacijama i metodama sprovođenja. Kulturne stvari i odnos ljudi sa njihovim staništem obogatili bi i povećali fleksibilnost projekta i povoljno produbili posledice modifikacije prostora za njegove stanovnike⁸⁰ i smanjili potencijalne sukobe. Osim pravila i smernica neophodnih za upravljanje svakodnevnom operacijom skloništa, dizajn, pristup i dostupnost komunalnih usluga, područja i usluga doprinose minimiziranju sukoba i ugodnom okruženju:

- **Odvojiti područja sa visokom aktivnošću i bučna područja** od mirnih prostora kao što su prostori za spavanje, prostorije za savetovanje itd. Prostori sa opremom za

⁷⁹ Ibid.

⁸⁰ De Paris Ritter, S. and Lopes L.N. C. Problem fleksibilnosti stanovanja: Pregled najnovijih ograničenja i rešenja. Objavljeno u *Frontiers of Architectural Design*, Volume 7, Issue 1, mart 2018, strane 80-91. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2095263517300742>

stvaranje buke, poput mehaničkih i električnih prostorija, trebaju biti projektovani za odvajanje.

- **Obezbediti veliki broj toaleta.** Svaka spavaća jedinica treba da ima svoje kupatilo. Kada je takva dostupnost nemoguća, tada će se osigurati dovoljan broj kupatila. Posebnu pažnju treba posvetiti dizajnerskim rešenjima koja se bave pitanjima pristupačnosti i raznolikosti stanovnika (stariji, deca, pojedinci sa teškim ili telesnim oštećenjima).
- **Obezbediti ormare i prostore za skladištenje** stanovnicima gde mogu čuvati svoje dragocenosti ili dokumente. Takođe, kada su prostori za spavanje mali ili zajednički, prostor za odlaganje u koji se mogu spremiti koferi pomaže pri problemima pretrpanosti.
- **Zajednička kuhinja i skladište hrane** trebali bi ponuditi dovoljno prostora stanovnicima za pripremu obroka i skladištenje hrane. Takođe, potrebno je osigurati zasebna mesta za skladištenje hrane za osobe sa alergijama na hranu. Nalepnice za označavanje trebaju biti pri ruci za označavanje hrane i izbeći potencijalni sukob zbog nedostatka hrane i ograničenja u ishrani. Projekat bi trebao rešavati pitanja pristupačnosti kuhinjske opreme i spremišta pribora za pojedince u invalidskim kolicima.
- **Mogućnosti za smeštaj pojedinaca sa ometajućim ponašanjem**, npr., kroz udeo jednokrevetnih soba i sedećih prostorija izvan spavaćih soba.⁸¹
- **Pranje veša bez stresa.** Prostorije za pranje veša treba opremiti mašinama za pranje i sušenje veša koje uzimaju u obzir maksimalan broj stanovnika u skloništu. Prostorije za pranje veša treba da budu prilagođene deci i pristupačne osobama u invalidskim kolicima.

6. Otpornost i mere reagovanja

Kao i drugi stambeni objekti, čak se i skloništa mogu suočiti sa hitnim slučajevima povezanim sa prirodnim katastrofama i neispravnošću tehnologije. Projektovanje sa načelom otpornosti na umu „smanjuje uticaj na rad skloništa zbog nepredviđenih događaja i okolnosti.”⁸² Za razliku od ostalih korisnika stambenih i poslovnih zgrada koji se mogu preseliti ili imaju izuzetnije sposobnosti da se nose sa štetnim posledicama, postoji nekoliko takvih opcija za ljude koje

⁸¹ BC Smernice za projektovanje i građevinski standardi (2019). <https://www.bchousing.org/publications/BCH-Design-Guidelines-Construction-Standards.pdf>

⁸² Hildich Architect Inc. (2021). Projekat i tehničke smernice skloništa grada Toronta. <https://www.toronto.ca/wp-content/uploads/2021/01/8cea-shelter-design-and-technical-guidelines.pdf>

opslužuje sistem skloništa, pa otuda i želja da se skloništima pruži veća otpornost nego tipičnim poslovnim ili stambenim zgradama.⁸³

Ove mere otpornosti uključuju, ali nisu ograničene na:

- Oprema se kupuje od ovlašćenih lokalnih službi koje mogu osigurati brzu zamenu ili rešenje situacije,
- Mehanička oprema treba biti smeštena na područjima do kojih se ne može doći zbog potencijalnih poplava,
- Rezervni sistemi i zamenska oprema trebaju proći rutinsku proveru, ispitivanje i proveru inventara kako bi se osigurala njihova otpornost i pouzdanost opreme u svakom trenutku,
- IT prostorije i električne prostorije trebaju biti odvojene od vodovodnog sistema,
- Električne prostorije nikada ne smeju biti smeštene ispod zemlje,
- Rezervoari vode na lokaciji trebaju biti priključeni na sistem za hladnu vodu za domaćinstvo na glavnom zaglavlju i redovno ih čistiti,
- Prenosni agregati za napajanje na lokaciji moraju biti obezbeđeni na način koji omogućava objektu da nastavi sa svojim funkcijama tokom dužeg nestanka struje. Agregat bi trebao omogućiti do 66% aktivnosti skloništa tokom nestanka struje.
- Osigurati da ima dovoljno neprekidnog napajanja za održavanje sigurnosti, kontrolu pristupa, IT i telefoniju da mogu nastaviti sa radom sve dok se ne aktivira kapacitet stvaranja sigurnosne kopije.⁸⁴

7. Pristupačnost

Pristup stepenicama	Unutar nove građevine može biti očito da su taktilne trake upozorenja i kontrastne podloge otporne na klizanje potrebne na stepenicama, međutim, to je takođe potrebno pri obnovi postojećih zgrada.
Prostorije za treninge	Omogućiti odgovarajući prostor za prilagođavanje pristupačnosti osobama koje koriste uređaje za mobilnost.
Pristupačna kuhinja	Gde god privatna jedinica sadrži pristupačan krevet, i čajna kuhinja ili kuhinja moraju biti pristupačne.
Pristupačni toaleti	Broj pristupačnih toaleta treba biti proporcionalan broju kreveta koji su dostupni, na primer ako je dostupno 10% kreveta, onda bi trebalo biti dostupno i 10% toaleta; gde god se nalaze pristupačni kreveti, toaleti koji su im najbliže trebaju biti dostupni; gde pristupačan krevet pruža prostor za manevrisanje pokretnom uređaju sa krugom okretanja od 2500 mm, ovaj krevet će se opsluživati univerzalnim toaletom i tušem.

⁸³ Ibid.

⁸⁴ Prilagođeno prema: Hildich Architect Inc. (2021). Projekat i tehničke smernice skloništa grada Toronta. <https://www.toronto.ca/wp-content/uploads/2021/01/8cea-shelter-design-and-technical-guidelines.pdf>

Pristupačne privatne jedinice	Svi pristupačni uređaji i nameštaj unutar pristupačnog dometa i skladišnih jedinica ekvivalentni su po zapremini nedostupnim skladišnim jedinicama.
Pristupačna trpezarija	Sedenje u trpezariji sa pristupačnošću od 10%, što će uključivati razmatranje prostora za sedenje za stolom i/ili pristupačnog pulta bez ili sa stolicama manje nego što se može prilagoditi uređajima za kretanje, širinama prolaza i cirkulacionim rutama između stolova, i cirkulacionim rutama po prostoriji.
Pristupačna kuhinja	Broj pristupačne kuhinjske opreme i nameštaja trebao bi biti proporcionalan broju kreveta koji su dostupni, na primer ako je dostupno 10% kreveta, onda 10% kuhinjske opreme i nameštaja treba da bude dostupno.
Pristupačan životni prostor i hodnici	Velikodušni putevi kretanja za smeštaj korisnika skloništa na nizu uređaja za pristupačnost,
Ulazna soba	Pristupačna ulazna prostorija koja omogućava pristup uređajima
Pristupačan prostor za čišćenje invalidskih kolica	Ovo je prostorija za pristup osoblju samo za čišćenje uređaja za mobilnost korisnika skloništa. Prostorija treba da podržava aktivnosti čišćenja i dezinfekcije, uključujući: ▪ navlačenje i uklanjanje LZO (rukavice) ▪ pranje ruku ▪ rukovanje hemikalijama za čišćenje i dezinfekciju.
Pristupačan pejzaž	Svo uređenje okoline koja je namenjena putevima kretanja treba projektovati tako da bude pristupačno.

8. Model izgradnje

Postoji velika potreba za sigurnim i pristupačnim stanom za žrtve nasilja u porodici koji može pružiti odgovarajuću podršku i usluge koje se mogu pozabaviti osnovnim stvarima žrtava nakon nasilja za izgradnju njihovog samopouzdanja, nezavisnosti i osnaživanja. Dobro je dokumentovano da su žene bez pristupa stambenom zbrinjavanju i uslugama podrške, bežeći od nasilne veze i nasilja opasnog po život, često prisiljene ili se vratiti u svoju nasilničku vezu ili živeti u nekvalitetnim uslovima.

Prepoznajući stambene potrebe žrtava nasilja u porodici i rodno zasnovanog nasilja, mnogi pružaoci usluga u porodici nameravaju ponuditi kratkoročne do dugoročne programe zaštite i pružanja zaštite žrtvama i njihovoj deci. Kao što je drugde navedeno u ovom dokumentu, trenutni modeli korišćenja zaštitnih stanova i programa podrške spadali su u četiri kategorije. Trenutni modeli upotrebe zaštitnih stanova i programa podrške spadali su u četiri kategorije: **sigurne/hitne kuće, prelazno stanovanje, druga faza stanovanja i stalno stanovanje.**

Postavke za svaki od ovih modela se razlikuju. Njihovo postavljanje usko je povezano sa misijom pružalaca usluga i voljom države da proširi usluge i poveća resurse stručnih kapaciteta za rešavanje potreba žrtava i podršku informativnim programima u zajednici za borbu protiv rodno zasnovanog nasilja i nasilja u porodici.

Takođe, od presudne važnosti za donošenje odluke o izgradnji drugih važnih komponenti, poput analize potreba, funkcionalnog programa, intervencije u izgradnji tipa intervencije (novo naspram preuređenja), veličine i dostupnosti prostora i vrste življenja (komunalne naspram privatne nasuprot samostalne jedinice).

Treba naglasiti da se u današnje vreme prednost daje modelima objekata koji pružaju i kombinuju mogućnosti privatnosti prostora sa interakcijom u zajedničkom prostoru i aktivnostima socijalizacije. Zajednički prostori nude mogućnosti za socijalizaciju i umrežavanje, isceljivanje i solidarnost. Nasuprot tome, privatni životni prostori i samostalne jedinice žrtvama pružaju izbore i mogućnosti donošenja odluka, izgrađuju njihovu nezavisnost i podstiču samoodređenje. U tabeli u nastavku navedene su osnovne karakteristike, organizacioni elementi i usluge koje pruža svaki od ovih modela zaštitnog stanovanja. Ove karakteristike zajedno sa rezultatima procene potreba i komunikacijom sa zainteresovanim stranama, i raspoloživim resursima mogu pomoći u oblikovanju funkcionisanja i rada stambenih objekata na različite načine.

Tako se, na primer, **sigurnim domovima** može upravljati isto kao i sigurnim, visoko zaštićenim i poverljivim objektom koji bi, osim pristupa privatnom smeštaju, trebao pružati i druge usluge poput savetovanja, čuvanja dece, medicinske i pravne podrške itd., zajednički prostori kao što su kuhinja i trpezarija/kafiterija, soba za meditaciju, zatvoreno i zaštićeno spoljno igralište i prostor za odmor, računarska soba i učionica za decu, prostorija za pranje veša itd. Međutim, isti objekt zgrade može poslužiti i kao **sigurno i prelazno stanovanje**. U tom slučaju, građevinski objekt trebao bi imati zasebne ulaze za zaštićeno stambeno područje i prelazno stambeno područje kako bi se žrtvama i njihovim uzdržavanim licima koji borave u sigurnim stambenim jedinicama pružila maksimalna sigurnost.

Takođe, pružaoci usluga, s obzirom na relativno kratak period u kojem žrtve borave u objektima za sigurno stanovanje, mogu izabrati da samostalno vode sigurne stambene usluge i smeštaj i odluče spojiti prelazno stanovanje sa stanovanjem druge faze. Na ovaj način maksimiziraju korišćenje usluga koje pruža relativno veliki objekt koji nudi višenamenske usluge i aktivnosti. Bez obzira na objekte u kojima se nalazi i **prelazno i stambeno zbrinjavanje u drugoj fazi**, njihove privatne i samostalne jedinice trebale bi biti projektovane i renovirane u skladu sa postavljenim standardima za oba modela.

Konačno, **dugoročni stanovi** mogu biti redovni stanovi smešteni u stambenim zgradama kojima pristupaju žrtve i njihove uzdržavane osobe, na osnovu veličine porodice, stambenih potreba i prihoda. Stanovima mogu upravljati pružaoci usluga ili opštine. Sav smeštaj, bez obzira na model stanovanja, trebao bi biti dostupan celo vreme žrtvama sa telesnim oštećenjima i zdravstvenim poteškoćama.

Tabela

Karakteristike i usluge Vrsta stanovanja	Sigurno/hitno stanovanje	Prelazno stanovanje	Stambeno zbrinjavanje u drugoj fazi	Stalno stanovanje
Sigurnost	Visoka u svakom trenutku	Visoka u svakom trenutku	Srednja (kako bi se pratile redovne preporuke za procenu rizika)	Srednja do niska
Poverljivost	Visoka u svakom trenutku	Visoka do srednja (kako bi se pratile redovne preporuke za procenu rizika)	Visoka do srednja (kako bi se pratile redovne preporuke za procenu rizika)	Srednje do prava na privatnost
Kontrola	Žrtve imaju kontrolu nad vlastitim prostorom, a osoblje ima celokupnu kontrolu nad objektom	Žrtve imaju kontrolu nad svojim jedinicama i privatnim prostorom, a osoblje ima celokupnu kontrolu nad objektom	Žrtve imaju kontrolu nad svojim jedinicama i privatnim prostorom i imaju pristup u svakom trenutku drugim zajedničkim prostorijama.	Žrtve imaju kontrolu nad svojim jedinicama.
Dostupnost	Uvek dostupni u kratkom roku i 24 sata dnevno	Dostupno u kratkom vremenskom periodu.	Dostupnost i pristupačnost trebaju pratiti preporuke za procenu rizika.	Dostupnost bi trebala slediti preporuke procene rizika i stambene potrebe žrtava.
Pristup smeštaju	Jedinice sa toaletom, prostorom za sedenje i prostorom za spavanje.	Jedinice sa toaletom, prostorom za sedenje i	Samostalne jedinice poput studija, jedne, dve ili tri spavaće	Samostalne jedinice poput studija, jedne, dve ili tri spavaće sobe sa

	Samostalne jedinice (kuhinja, toalet, spavaća soba, dnevni boravak) za velike porodice ili za one sa muškim detetom/decom starijom od 14 godina.	prostorom za spavanje. Samostalne jedinice (kuhinja, toalet, spavaća soba, dnevni boravak) za velike porodice ili za one sa muškim detetom/decom starijom od 14 godina.	sobe sa kuhinjom, kupatilom, dnevnom boravkom.	kuhinjom, kupatilom, dnevnim boravkom.
Pristup prevozu	Sigurno parkiranje, osmatrano kamerama, stalno osvetljeno. Nalazi se na razumnoj udaljenosti od javnog prevoza i drugih javnih usluga.	Sigurno parkiranje, osmatrano kamerama, stalno osvetljeno. Nalazi se na razumnoj udaljenosti od javnog prevoza i drugih javnih usluga.	Sigurno parkiranje, osmatrano kamerama, stalno osvetljeno. Nalazi se na razumnoj udaljenosti od javnog prevoza i drugih javnih usluga.	Sigurno parkiranje, osmatrano kamerama, stalno osvetljeno. Nalazi se na razumnoj udaljenosti od javnog prevoza i drugih javnih usluga.
Pogodna područja	Prostorije za pranje veša, višenamenska soba, jedna trodelna invalidska kolica dostupna za zajedničko kupatilo, fiksni telefoni, zajedničke trpezarije.	Prostorije za pranje veša, višenamenska soba, jedna trodelna invalidska kolica dostupna za zajedničko kupatilo, fiksni telefoni, zajedničke trpezarije.	Prostorije za pranje veša, višenamenska soba, jedna trodelna invalidska kolica dostupna za zajedničko kupatilo, fiksni telefoni, zajedničke trpezarije.	Vidi tekst pod stalnim smeštajem.
Tip građevinskog objekta	Raštrkani model ili deo višenamenskih usluga i programskih objekata sa odvojenim i sigurnim smeštajem	Kombinacija višenamenskog prostora sa sigurnim ili drugim stepenom stanovanja i programom podrške.	Kombinacija višenamenskog prostora sa sigurnim ili drugim stepenom stanovanja i programom podrške.	Stambeni deo drugih stambenih zgrada, u naseljima niskog rizika.

An illustration of a hand with five fingers spread, holding a white ribbon that loops and curves across the top of the page. The hand is rendered in shades of orange and pink, with a white outline. The ribbon is a solid white color.

ODELJAK IV

Elementi projekta i
prostorni aranžmani

1. Projekat lokacije
2. Programska područja

ODELJAK IV

1. Projekat lokacije

Projekat zaštitnih stambenih objekata predstavljaće jedinstvene izazove na osnovu namene objekta, konteksta, zahteva i resursa. Ovaj odeljak predstavlja neke bitne standarde i preporuke za projekat lokacije koji pokrivaju sledeća pitanja: sklonište u kontekstu susedstva, ulazi u zgradu, pristup lokaciji, spoljni prostori i pejzaž, kao i parkiranje.

1.1 Zaštitno stanovanje i susedski kontekst

Treba razmotriti odabir lokacije za zaštitni stambeni objekt i način na koji se on stapa sa okolnim susedstvom. Pre svega, odabrano naselje za postavljanje zaštitnog stambenog prostora treba biti bez kriminala ili niske, nenasilne stope kriminala. Drugo, projekat lokacije trebao bi se pozabaviti potrebom prihvatanja zajednice kako bi se skloništima, korisnicima, osoblju i posetiocima pružilo dostojanstveno iskustvo sa poštovanjem.⁸⁵ Načela prevencije zločina putem zaštite okoline (CPTED) trebali bi voditi projektne radove kako bi se osigurala sigurnost, samopouzdanje i osnaživanje korisnika skloništa i odvratile namere i nasilne radnje potencijalnih prekršioaca. Sledeći **osnovni elementi** preporučuju se za kritične komponente zaštitnog stambenog prostora i susedstva:

- **Teritorijalno obeležavanje:**
 - Upotreba ograda, uličnog zida i linija za popločavanje za označavanje i odvajanje javnog i privatnog prostora,
 - Upotreba uzoraka za izradu mesta i spoljna umetnička dela koja korisnike skloništa čine pripadnicima, a ne udaljavaju ih.⁸⁶
- **Vidici:**
 - Proveriti vidike koje imanja susedi u privatnost korisnika skloništa i korisnika skloništa u imanja suseda,
 - Unutrašnji zajednički prostori, kao što su prostori za okupljanje korisnika skloništa i prostori za zajednicu, mogli bi se postaviti uz lice zgrada kako bi oživelili rub ulice i stvorili prag između javnog eksterijera i privatnog enterijera,⁸⁷
 - Prostori koji se obično smatraju javnim, poput čekaonica i salona, ne bi trebali biti vidljivi spolja kada se koriste za *alternativne programe* i zahtevaju privatnost korisnika skloništa,

⁸⁵ Prilagođeno prema: Hildich Architect Inc. (2021). Projekat i tehničke smernice skloništa grada Toronta. <https://www.toronto.ca/wp-content/uploads/2021/01/8cea-shelter-design-and-technical-guidelines.pdf>

⁸⁶ Ibid.

⁸⁷ Ibid.

- Ne smeju se koristiti elementi koji blokiraju pogled suseda u skloništa lišavajući korisnike skloništa pogleda na spoljašnost, poput smrznutog stakla.⁸⁸
- **Arhitektonsko projektovanje eksterijera:**
 - Arhitektonsko projektovanje eksterijera trebalo bi biti kompatibilno i uklopiti se sa arhitektonskim projektovanjem kvarta. Treba izbegavati projektovanja zgrada koji čine sklonište jednostavnim i loše projektovanim ili ostavljaju utisak jednostavne utilitarne institucije.

1.2 Ulazi u zgradu

Osnovni elementi projektovanja predloženi za ulaz u zgradu primenjuju se podjednako bez obzira na to da li su ulaz u zgradu i ulaz na lokaciju različite komponente i gde ulaz u zgradu služi i kao ulaz na lokaciju. Ulaz u zgradu kritičan je prag za korisnika skloništa koji ulazi u zgradu i trebao bi biti uključiv, pristupačan, dobrodošao i primamljiv. Trebalo bi izbegavati skrivena eksterna udubljenja i slepe tačke i podržavati osoblje koje nadzire prednji deo zgrade kad god je to moguće kako se ne bi odvojili od onoga što se događa izvan zgrade.⁸⁹

- **Korisnici skloništa.**
 - Pristup pešacima mora ostati najznačajniji preporučeni način prevoza uz ulazak u automobil i izlazak iz njega za korisnike skloništa.
 - Trebalo bi primeniti odgovarajuće projektovanje lokacije kako bi se prilagodila oba načina prevoza.
 - Pristup pešacima mora ostati najznačajniji preporučeni način prevoza uz ulazak u automobil i izlazak iz njega za korisnike skloništa. Trebalo bi primeniti odgovarajuće projektovanje lokacije kako bi se prilagodila oba načina prevoza.
- **Uslužni ulaz.**
 - Za utovar i isporuku treba osigurati poseban uslužni ulaz.
- **Ulazne i kružne staze.** Pristup pešacima mora ostati najznačajniji preporučeni način prevoza uz ulazak u automobil i izlazak iz njega za korisnike skloništa. Trebalo bi primeniti odgovarajuće projektovanje lokacije kako bi se prilagodila oba načina prevoza.
 - **Pristup pešacima** trebao bi biti vidljiv sa ulice i sa različitim označenim ulaznim tačkama za vozila. Svi oni trebaju biti dostupni i trebaju voditi do glavnog javnog ulaza. Upotrebite odgovarajuću oznaku kako biste obavestili stanovnike zgrade o odgovarajućem ulazu prema njihovim potrebama kada zgrada služi kao višenamenski objekat i kada je potrebno odvajanje ulaza.

⁸⁸ Ibid.

⁸⁹ Ibid.

- **Ulazak i izlazak putnika iz automobila.** Zona za ulazak i izlazak putnika iz automobila trebala bi se nalaziti pored glavnog ulaza, a područje bi trebalo biti isključivo određeno i korišćeno u svakom trenutku bez ograničenja za vozila hitne pomoći, vozila na točkovima i automobile i taksije koji se koriste kao prevozno sredstvo za žrtve ili za pružanje usluga njima. Pristup drugim vozilima trebao bi biti omogućen u određena područja prema uslugama koje pružaju.
- **Oznake za pronalaženje puteva i označavanje.** Odgovarajuće, dosledno projektovanje oznaka za pronalaženje puteva i označavanje trebalo bi postojati u svakom trenutku. Sve oznake za pronalaženje puteva i označavanje trebaju biti neometane, vidljive nakon mraka sa dodatnim osvetljenjem ako je potrebno, i brzo uočene i zapažene sa predviđene udaljenosti. Projektovanje eksternog označavanja trebalo bi biti u skladu sa projektovanjem interijera.

1.3 Otvoreni prostori objekta

Otvoreni prostori objekta, bilo dečje igralište, vrtovi ili prostori za kućne ljubimce, trebali bi biti projektovani kao prostori koji pružaju korisnicima skloništa ljudsku interakciju i mogućnosti obnove, pružajući im priliku da uživaju u blagodatima direktnog pristupa prirodi i pozitivnom uticaju prirode i terapijske koristi imaju na ukupnu emocionalnu dobrobit korisnika skloništa. Neki od osnovnih elemenata koji bi trebali voditi projektovanje otvorenih prostora navedeni su u nastavku:

- Dostupno za sve uzraste i sposobnosti.
- Pristup za ulaz i izlaz trebao bi biti samo kroz zgradu i pristup i bez pristupa sa ulice.
- Treba izbegavati pristup vidikovcu iz susedstva, parkirališta i deponija smeća pored ovih područja.
- Treba osigurati mesta za pušenje i područja koja su obuhvaćena suncem/padavinama.
- Uređenje životne sredine (drveće, predmeti itd.) ne bi trebalo ometati direktne vidike iz svih uglova, niti bi trebalo služiti kao mrtva tačka za potencijalne prekršitelje.
- Materijali za sadnju i uređenje životne sredine trebaju biti laki za održavanje, dugotrajni i ne smeju uzrokovati štetu, tj. netoksična sadnja, izdržljivi, neklizajući građevinski materijali itd.

1.4 Parkiranje

Projektovanje parkirališta treba biti u skladu sa administrativnim standardima i pravilima lokalne uprave. Veličina parkirališta trebala bi uzeti u obzir kategoriju zaštite stambenog prostora, potrebe stanovnika i korisnike programa, a trebalo bi biti dostupno i na vrlo kratkoj pešačkoj udaljenosti od ulaza u sklonište.

2. Programska područja

Ovaj odeljak identifikuje programska područja zaštitnog stambenog objekta i osnovne elemente koji bi trebali voditi projektovanje svakog programskog područja. Programsko područje sastoji se od sledećih stambenih prostora za sklonište/zaštitu: **ulaz i prostor za prijem, prostorije namenjene zajedničkoj upotrebi, privatne i samostalne jedinice, administrativne prostorije i usluge upravljanja objektima.**

2.1 Centar za dobrodošlicu

Područje centra za dobrodošlicu treba odražavati protok ljudi za koje se očekuje da će koristiti objekat na osnovu usluga i programa koje stambeni prostor namenjen za zaštitu namerava da pruži. Najbolju konfiguraciju za prijem treba odrediti od slučaja do slučaja, uzimajući u obzir najbolje ishode za korisnike i osoblje skloništa. Prostor bi trebao biti dovoljno prostran za prijem korisnika skloništa, uključujući i one sa poteškoćama u kretanju ili sa dečjim kolicima, pri čemu se izbegava gužva. Takođe, mesto treba održavati bez nereda, sigurno, čisto, dostojanstveno i mirno. Trebao bi osigurati prave, pristupačne rute sa nesmetanim vidikovima i rutama.

Ulaz bi trebao imati samo jedan izlaz i pristupačno mesto za ponovni izlaz za sve korisnike i posetioce skloništa. Osoblje bi trebalo nadzirati prostorije putem nadzornih kamera 24 sata dnevno. Osoblje će imati mogućnost kontrole ulaznih vrata i vrata skloništa u kojem se nalaze sigurne, privatne jedinice. Pristupačna punila za pitku vodu i najmanje četiri stolice, učvršćene na mestu, od izdržljivog materijala i koji se može brisati, trebaju biti postavljena u prijemnom prostoru.

U prijemnom prostoru trebao bi biti smešten **prostor za održavanje higijene** gde su dostupne sledeće usluge objekta:

- Prostor za čišćenje invalidskih kolica
- Pristupačna toaletna soba i tuš kabina
- Prostor za razvrstavanje prtljaga korisnika skloništa
- Grejna prostorija.

Ovo je prostor u kojem bi se korisnici skloništa dobrovoljno, uz pomoć osoblja, trebali pobrinuti za higijenske potrebe pre ulaska u ostali deo skloništa i pre smeštaja u privatnim ili samostalnim jedinicama. Korišćenjem prostora za održavanje higijene, objekat se čuva od higijenskih i sanitarnih problema, kao što su kontaminacija vašaka, stenica itd. Prostor za održavanje higijene ne bi trebao stvarati osećaj "institucionalizacije", poput popravnih objekata. Toalet i tuš kabina bi trebali biti trodelni i pristupačni.

Kao deo rutine za vlasnike kućnih ljubimaca koji borave u skloništu, treba osigurati smeštaj za čišćenje kućnih ljubimaca u blizini mesta ulaska u sklonište. Prostor za čišćenje kućnih ljubimaca takođe bi se trebao nalaziti u području centra dobrodošlice. Međutim, prostor za čišćenje kućnih ljubimaca je opcionalna usluga objekta i prvenstveno zavisi od toga da li sklonište prihvata kućne ljubimce ili ne.

Opciono, u ovoj zoni dobrodošlice može se nalaziti i prostorija **prijemne sobe**. Prijemna soba pruža privatni prostor za jednog člana osoblja i jednog ili dva predstojeća korisnika skloništa za sastanke i raspravu o ličnim podacima u sklopu procesa prihvata. U blizini **prijemne sobe** vizuelno povezano mesto za igru dece tokom ulaska je najbolja praksa pod nadzorom člana osoblja. U svim skloništimu potrebna je najmanje jedna soba; međutim, broj soba treba odrediti pružalac usluga skloništa.

2.2 Prostorije namenjene zajedničkoj upotrebi

Prostorije namenjene zajedničkoj upotrebi su prostori kroz koje stanari skloništa zadovoljavaju njihove potrebe i podržavaju ih da povrate svoje dostojanstvo, steknu samopouzdanje i nezavisnost. Ove prostorije ne treba mešati sa onim koje se mogu otvoriti korisnicima izvan skloništa čiji život ili dobrobit nisu ugroženi. Prostorije namenjene zajedničkoj upotrebi mogu uključivati sledeće prostore:

Prostorije namenjene zajedničkoj upotrebi mogu uključivati sledeće prostore grupisane u četiri kategorije: **prostori za svakodnevni život**, **Dnevni životni prostori za porodična skloništa**, **Prostori za upravljanje slučajevima**, **ugodni vanjski prostori** i **specijalizovani programski prostori**. Budući da se priroda ponuđenih usluga programiranja i podrške može razlikovati u zavisnosti od kategorija skloništa i ciljnih žrtava koje se opslužuju, rezultirajuće prostorne zahteve treba utvrditi u dogovoru sa pružaocem usluga.

2.2.1 Prostori za svakodnevni život

Ti se prostori sastoje od različitih prostora ili prostorija kroz koje se pružaju usluge. Aktivnosti se odvijaju u korist korisnika skloništa zajedno, ili sa osobljem skloništa, ili pojedinačno.

- ✚ **Prostor za okupljanje** je prostor u kojem se korisnici skloništa mogu opustiti i družiti. Taj prostor mogu koristiti pojedinci ili za veća zakazana okupljanja, kao što su grupne aktivnosti, grupna okupljanja itd. Ovaj prostor pruža mogućnost korisnicima skloništa da se međusobno povežu, osećaju podršku, opuste i neobavezno se angažuju sa osobljem. Prostor bi trebao biti udobno opremljen nameštajem koji se lako čisti, laganim nameštajem, koji se lako premešta, sa više individualizovanih prostorija, pristupačnim, bez pretrpanosti i nišom za malu decu. Prostori za okupljanje trebaju biti udobni, dobro osvetljeni i, kad je to moguće, imati pogled na prirodu. Prilikom

određivanja rasporeda nameštaja treba uzeti u obzir prostor za manevrisanje pojedinaca sa poteškoćama u kretanju i pristupačnost invalidskih kolica.

✚ **Prostor za ručavanje/soba.** Dizajn prostora za ručavanje/sobe trebao bi povećati dostojanstvo i udobnost korisnika skloništa. Institucionalni prostor treba izbegavati i ovaj prostor treba iskoristiti kao priliku za stvaranje sigurnog, mirnog i dobrodošlog okruženja za povezivanje i interakciju. Prostor za ručavanje bi trebao biti u blizini:

- ❖ **zajedničke kuhinje korisnika skloništa sa prostorom za ručavanje**, kao centralnom tačkom zajedničke ishrane;
- ❖ **ugodnog vanjskog prostora** u koji se može smestiti prostor za ručavanje na otvorenom za vreme povoljnog vremena; i
- ❖ **zajedničkih toaleta.**

Prostor za ručavanje bi trebao biti veličine tako da primi najmanje 75% stanara u jednom okupljanju, a za opsežnije programe možda će biti potrebno više mesta. Način organizovanja trpezarije takođe zavisi od vrste zaštitnog prostora. Zajednički prostor za ručavanje biće osmišljen na takav način da se razmatraju elementi kao što su protok gužve, lak pristup hrani i priboru, i odlaganje otpada. Raspored bi trebao omogućiti dovoljnu širinu prolaza za slobodnu, neograničenu cirkulaciju, tako da korisnici skloništa mogu dolaziti i odlaziti bez guranja u uskim prolazima.

Stolovi i stolice trebaju biti pokretni kako bi najbolje odgovarali potrebama korisnika skloništa i omogućili im da konfiguriraju prostor za ručavanje. Pokretni stolovi i stolice umesto fiksnih stolova i stolica manje su institucionalni i korisnicima skloništa daju veći osećaj kontrole. Treba uzeti u obzir kriterijum specifičan za ciljnu grupu kako bi se prostor za ručavanje odgovarajuće dimenzionirao po skloništim, kao što su broj dece, njihov uzrast i potrebna podrška visokim stolicama u porodičnim skloništim. Takođe, treba uzeti u obzir starost i mobilnost korisnika skloništa koji koriste prostor za ručavanje, razumevajući da stariji korisnici skloništa ili oni sa potrebama pristupačnosti mogu imati posebna ograničenja u pristupu hrani putem servera.

✚ **Zajedničke kuhinje za korisnike skloništa** pružaju korisnicima skloništa, kada se nalaze u skloništim bez programa obroka, fleksibilnost i kontrolu nad njihovom ishranom. Zajedničke kuhinje pružaju priliku za druženje, razmenu i učenje novih veština. Zajedničke kuhinje treba da se nalaze u sklopu trpezarije ili pored iste. Veličina zajedničkih kuhinja u svakom skloništu treba biti utvrđena kroz razgovor sa pružaocem usluga i na osnovu broja korisnika skloništa i programa koje vodi zaštitni stambeni objekat. Takođe, zajednička kuhinja obično bi trebala biti usluga za sigurne domove i privremeni smeštaj. Svaka kuhinja bi trebala uključivati sledeće uređaje i opremu:

- ❖ sudoperu sa dve pregrade sa ventilom za mešanje

- ❖ mikrotalasnu pećnicu
- ❖ frižider/i za zajedničku upotrebu ili individualni frižideri u svakoj sobi korisnika skloništa
- ❖ poseban zamrzivač za zajedničku upotrebu
- ❖ ploču za kuvanje ili štednjak sa aspiratorom
- ❖ pećnicu
- ❖ stalno slobodnu radnu površinu
- ❖ prostor radne površine koji pruža prazan prostor pored svakog uređaja ili pribora
- ❖ Skladišni prostor sa policama za namirnice koje se ne kvare
- ❖ prostor za kante za otpad
- ❖ stanicu za ispiranje očiju
- ❖ uređaje za zaštitu dece za skladištenje ispod radne površine i sprave (samo porodična skloništa).⁹⁰

Za program zaštite stanovanja i podrške, koji će se finansirati za rad komercijalne kuhinje i usluge za pružanje obroka za korisnike skloništa, preporučuje se da se komercijalni dizajner kuhinje angažuje na početku procesa projektovanja radi savetovanja o maloprodajnom kuhinjskom prostoru i drugim zahtevima sistema . Komercijalna kuhinja treba da odgovara skali broja obroka po glavi i broju obroka dnevno. Pitanja sigurnosti trebaju rešavati profesionalci, a u skladu sa postavljenim standardima nadležna tela za izdavanje dozvola. 20% svih uređaja i kuhinjskog nameštaja trebalo bi biti dostupno korisnicima invalidskih kolica.

 Vešernice su namenjene za samostalnu upotrebu od strane korisnika skloništa kao rutinska aktivnost. U izuzetnim slučajevima može biti potrebna pomoć osoblja. Sve standardne vešernice biće projektovane tako da budu pristupačne za invalidska kolica i idealno smeštene uz zajednički ugodni prostor. Vešernice se ne smeju nalaziti u osamljenim delovima zgrade i trebaju biti u glavnom prostoru u kojem cirkulišu korisnici skloništa, a moraju biti vidljive iz hodnika kroz zastakljene zaslone kroz koje roditelji mogu nadzirati svoju decu i dok se igraju u igraonici. U nastavku su navedeni neki od najosnovnijih elemenata vešernica:

- ❖ Osvetljenje u vešernicama trebalo bi da pokrene detektor pokreta ili senzor zauzetosti, i trebale bi biti opremljene dobrim ventilacionim sistemom i smeštene blizu vanjske strane zgrade.
- ❖ U prostoriji bi trebao biti postavljen podni odvod tako da voda koja se izliva ističe u njega.

⁹⁰ Preuzeto sa: Hildich Architect Inc. (2021). Dizajn i tehničke smernice skloništa grada Toronta i Smernice za projektovanje stambenih jedinica BC i građevinski standardi.

- ❖ Raspored raspoloživosti vešernica trebao bi biti organizovan prema rasporedu korisnika skloništa kako bi se izbegli potencijalni sukobi oko upotrebe vešernica.
- ❖ Praonica za pranje veša od nerđajućeg čelika, police za sigurno postavljanje deterdženata van dohvata dece, radna površina sa značajnim prostorom za presavijanje odeće trebala bi se postaviti u vešernici.
- ❖ Vešernica bi trebala imati komercijalnu mašinu za pranje i sušenje veša za pranje posteljine i teškog rublja, i jednu komercijalnu mašinu za pranje i sušenje za 15 kreveta i dve za svakih 15 i više do 35/40 kreveta.
- ❖ Porodičnu mašinu za pranje i sušenje veša trebalo bi koristiti za ličnu upotrebu korisnika skloništa i trebalo bi da bude jedna mašina za pranje i sušenje veša za 15 korisnika.

✚ **Privatni i restorativni prostori.** Ovi prostori trebali bi služiti kao fleksibilni/multifunkcionalni prostori koji se mogu koristiti za pojedinačne svrhe kao miran prostor, mala privatna okupljanja i mogu obavljati mnoge funkcije, kao što su:

- ❖ Porodični prostor za posete: odvojeni prostor olakšaće lične interakcije sa porodicom i voljenima, što je bitan aspekt emocionalne dobrobiti, prolaska kroz traumu i normalizacije nekog dela njihovog života.
- ❖ Tihi prostor: miran, restorativni prostor za meditaciju ili viševerški prostor za povlačenje radi molitve i meditacije.
- ❖ Prostor za učenje/čitanje: prostor za čitanje ili učenje van zajedničkih prostorija korisnika skloništa, posebno ako postoje individualne potrebe tinejdžera za učenjem i koji može adekvatno učiti u prostoriji za učenje od strane dece.
- ❖ Alternativni prostor za sastanke: prostor za male sastanke ili okupljanja korisnika skloništa kada drugi prostori nisu dostupni.

Ovi prostori ne bi trebali biti locirani u blizini aktivne cirkulacije i prostora sa velikim brojem stanara, i trebali bi biti relativno izolovani. Najbolje su smešteni uz spoljašnji zid kako bi pružali pogled na otvoreno, prirodno svetlo i akustičnu privatnost iz uporednih programa. Prostorne pregrade mogu poslužiti kao pokretni zidovi za prilagođavanje prostora koji se koristi potrebama korisnika i svrsi aktivnosti. Postaviće se udoban i lagan nameštaj, a prostor će biti dostupan svima.

✚ **Zdravstvena i medicinska podrška.** Smeštena u prizemlju objekta, soba za zdravstvenu i medicinsku podršku mora biti opremljena krevetom za pregled, ormarićem za lekove koji se zaključava, umivaonikom, dispenzerom za papirne ubruse i ormarom za spise. Pored sobe za zdravstvenu i medicinsku podršku trebao bi biti smešten dvodelni toalet, a njihova vrata ne bi smela biti u glavnom hodniku. Ovaj prostor treba biti najmanje 14 m².

✚ **Toaleti u dnevnom boravku.** Pristupni dvodelni toaleti trebaju biti smešteni do trpezarije, a drugi dvodelni toaleti bi trebala biti smešteni pored sobe za zdravstvenu i medicinsku podršku. Pribor, poput držača za toaletni papir, sapuna, toaletnih maramica, šipki za ručnike i vešalice za odeću, trebao bi biti na prikladnom mestu i lako dostupan svim stanarima. Svi toaleti trebaju imati brave za privatnost, ali ih osoblje i stručnjaci za hitne slučajeve mogu otključati u hitnim slučajevima. Vrata toaleta trebaju se otvoriti prema van, u slučaju da osoba izgubi savest i padne u nesvest, a padom može blokirati vrata. Takođe, dugme za paniku treba da se instalira u zajedničke toalete. Svi toaleti trebaju uključivati elastične, neklizajuće podove i podne odvode.

2.2.2. Porodični prostori za dnevni boravak

U tim prostorima deci je osigurano sigurno okruženje u kojem se ugodno druže sa okruženjem i mogu se igrati, učiti i rasti, a roditelji ih nadziru. Ovi prostori nisu zamena za brigu o deci ili obrazovanje/školoavanje dece. Treba razlikovati podršku za predškolsku decu (0-5) i decu školskog uzrasta (5-15 godina).

✚ **Dečije igralište.** Veličina igrališta treba biti prilagođena veličini objekta i potencijalnom broju dece koju planira smestiti. Igrališta bi trebala biti blizu različitih prostorija kojima bi njihova majka mogla lako pristupiti i sa direktnim pogledom. Osigurajte da prostor nema opasnosti od spoticanja i da je dovoljno velik za slobodnu aktivnu igru. Ako postoje prozori kojima se može upravljati, njihove kontrole trebaju biti izvan dohvata dece. Staklo treba kaliti i laminirati u zajedničkim prostorijama skloništa.⁹¹ Uključuju metode organizacije i skladištenja osmišljene tako da nema prepreka za nadzor dece i deca se mogu igrati slobodno i kretati se, imajući na umu sigurnost dece.

✚ **Prostor za decu školskog uzrasta.** Prostor mora biti namenjen deci od 5 do 15 godina jer imaju različite potrebe od dece mlađe od 5 godina za obavljanje domaćih zadataka. Treba pažljivo razmotriti akustički dizajn koji podržava druge aktivnosti koje se podudaraju unutar prostora. Prostor za decu školskog uzrasta može biti i radni sto u privatnom porodičnom delu ili samostalna jedinica ili stolovi za učenje u mirnom delu objekta. Dizajn ovog prostora i njegova dostupnost zavise od veličine i modela prostora za zaštitu. Privremeni smeštaj i stanovanje druge faze mogu biti najprikladniji za ponudu takvog prostora. Bez obzira na to, o uređenju i dizajnu treba se posavetovati sa pružaocem usluga. Bez obzira na odluke o dostupnosti ili načinu korišćenja ovog prostora, računari se moraju staviti na raspolaganje brzom internet uslugom.

⁹¹ Ibid.

✚ **Dečiji toalet.** Dečiji toalet i prostor za presvlačenje namenjen deci, daleko od pristupa javnosti, trebaju biti prisutni unutar ili u blizini ovog prostora. Prilikom projektovanja toaleta za decu treba uzeti u obzir sledeće:

- ❖ pribor i nameštaj za decu trebaju biti pripremljeni tako da odgovaraju detetovim razmerima i dečjim talentima i motoričkim funkcijama;
- ❖ toaleti veličine deteta trebaju uključivati 1 ili 2 wc šolje; deca bi trebala da peru ruke pod nadzorom; i
- ❖ Osigurajte ogledalo iza umivaonika u nivou dečjih očiju.

2.2.3. Prostori za upravljanje slučajevima

Ovo su prostori u kojima osoblje pružalaca usluga ili osoblje iz drugih agencija ili organizacija koje pružaju usluge podržavaju korisnike skloništa da prekinu ciklus obespravljanja njihove žrtve i podržavaju ih u potrazi za dostojanstvom i nezavisnošću. Usluge koje se nude korisnicima skloništa najčešće, ali ne ograničavajući se na njih, uključuju: neformalno savetovanje, vođenje slučaja, preporuke, grupnu terapiju itd. Druge usluge mogu se ponuditi od slučaja do slučaja ili specijalizovane usluge koje pruža pružalac usluga ili na osnovu posebnih potreba posebno ciljane grupe.

Ovi prostori bi trebali da zadovolje potrebe privatnosti i omoguće fleksibilnost za različite vrste sastanaka. Osoblje ili pružaoci usluga mogu pružiti niz usluga savetovanja i upravljanja slučajevima, uključujući:

- ❖ usluge stambenog smeštaja;
- ❖ usluge socijalne zaštite;
- ❖ usluge zapošljavanja;
- ❖ socijalne usluge;
- ❖ pravne preporuke i savete;
- ❖ informacije o uslugama razvoja životnih veština;
- ❖ usluge poreske klinike;
- ❖ bankarske usluge;
- ❖ usluge mogu biti dostupne i kroz partnerstva sa drugim agencijama i organizacijama specifičnim za potrebe sektora;
- ❖ posebne kulturne ili lične potrebe za korisnike skloništa koji možda doživljavaju diskriminaciju u okviru uopštenijeg skloništa.

Savetovališta i prostorije za vođenje slučaja ne smeju biti manje od 14,0 m² i moraju biti u skladu sa sledećim:

- ❖ moraju biti odgovarajuće veličine i prilagođene broju korisnika skloništa koji se opslužuju u to vreme (jedan pojedinac naspram jedne porodice)

- ❖ mora biti na raspolaganju susedni odgovarajući prostor u koji se mogu smestiti mala deca i u zavisnosti od njihovog uzrasta mogu se staviti pod nadzor osoblja ili se mogu ostaviti da se sama bave malim aktivnostima, dok je roditelj angažovan sa osobljem ili pružaocem usluga;
- ❖ moraju da budu akustički privatne kako bi se omogućila poverljivost korisnika skloništa;
- ❖ treba da omoguće bočni ili polulaki pogled na prostor za podršku (o tome treba razgovarati sa operaterom)
- ❖ moraju biti pristupačne.

Soba za grupne sastanke je određeni prostor u kojem pružaoci usluga pružaju savete, preporuke i upravljanje slučajevima za korisnike skloništa putem grupnog pristupa. Ovaj prostor bi trebao da:

- ❖ obezbedi pristupačnu privatnu prostoriju za konsultacije od 17,0 m² sa drugim izlazom;
- ❖ uključi nekoliko stolica oko niskog stola za korisnike skloništa i profesionalce iz organizacija ili agencija pružalaca usluga;
- ❖ bude fleksibilne prirode, dopuštajući upotrebu drugih programa, jer zahtevi za ovaj prostor ne isključuju drugu upotrebu.

Spoljašnji ugodni prostori pružaju korisnicima i osoblju skloništa i posetiocima određen spoljašnji prostor za rekreaciju, okupljanje i druge programe. Detalji o ovome nalaze se u odeljku Lokacija.

Specijalizovani programski prostor je mesto gde se sprovode različiti programi za podršku korisnicima skloništa i potrebama članova zajednice. Veličina sobe odražava broj programa, a broj korisnika učestvuje u tim programima. Obično su ti prostori otvoreni i za korisnike skloništa i za članove zajednice. Mešovitim grupama dozvoljeno je učešće korisnika skloništa kada se utvrdi da za njih ne postoji opasnost ili moguća pretnja. Najčešće se specijalizovani programi odvijaju za privremeni smeštaj ili stanovanje u drugoj fazi. Veličina i projektovanje ovog prostora trebali bi se odrediti u bliskim konsultacijama sa pružaocem usluga.

2.3 Prostorija za spavanje

Prostorija za spavanje je najvažniji program zaštite stanovanja i podrške žrtvama nasilja u porodici, žrtvama rodno zasnovanog nasilja i ženama koje su žrtve nasilja. Siguran, čist i zdrav smeštaj za spavanje daje žrtvama i njihovoj deci neposredan osećaj sigurnosti, udobnosti i blagostanja. Projektovanje spavaćih soba od izuzetne je važnosti u pružanju mogućnosti žrtvama da kontrolišu vlastiti prostor i privatnost, daje im uskraćenu autonomiju nad svojim telom i njihovim težnjama i odlučivanjem. U literaturi se ne savetuje zajednički smeštaj za spavanje i kreveti na sprat i preporučuje se da se smeštaj za spavanje obezbedi kroz više

soba sa krevetima za jednu osobu, a ne sa krevetima na sprat, navodeći sledeće prednosti:
(⁹²)(⁹³)

- smeštaj je dostojanstveniji jer prepoznaje vrednost pojedinaca i izbegava percepciju skladišta,
- privatni prostor za spavanje omogućava ženama mogućnost interakcije sa drugima po njihovom izboru,
- potencijal za sukob se smanjuje osiguravanjem odgovarajućeg prostora, kontrolom nad njim i potpunim uživanjem u privatnosti,
- mogućnost i privatnost za rešavanje posledica traume i pokretanje procesa oporavka,
- ponovo uspostavlja interakciju i komunikaciju između žrtve i njene dece,
- osobe sa poteškoćama u kretanju imaju lakši pristup krevetima i između kreveta.

2.3.1 Opšta pravila projektovanja

Prostorija za spavanje može odgovarati mnogim potrebama, a njihov dizajn oblikovan je prema modelu zaštitnog stambenog objekta pod kojim se nalaze. Bez obzira na razlike i elemente razlikovanja koje mogu pokazati, neki se osnovni aspekti projektovanja primenjuju jednako, uključujući sledeće:

- Prostorije za spavanje trebaju biti vizuelno odvojene od ulaza u jedinicu.
- Kreveti se ne smeju nalaziti ispod prozora.
- Omogućite pristup sa obe strane podnožja svih kreveta.
- Izbegnite mogući sukob između postavljanja kreveta sa ormarom za odeću.
- Svaki prostor za spavanje treba imati prozore koji omogućavaju prirodnu ventilaciju i dnevno osvetljenje.
- Za veće porodice koje zahtevaju veće ili više spavaćih soba, projektovanje za međusobno povezane jedinice, sa vratima koja se mogu zaključati između dve jedinice koje se mogu otvoriti i proširiti u jednu veću jedinicu, ako je potrebno.
- Omogućite kontrolu temperature koja pruža udobnost i štedi električnu energiju.
- Za spavaće sobe prilagođene kućnim ljubimcima pobrinite se da ima dovoljno mesta za kutije za kućne ljubimce i materijale koji se lako čiste (poput podova)⁹⁴.

⁹² Gierman, T. Liska, A. & Reimer, J. Kanadska mreža ženskih skloništa i privremenih smeštaja. Sklonište za žene i devojke koje su izložene riziku ili koje su preživele nasilje.

<https://www.endvawnow.org/uploads/modules/pdf/1363538451.pdf>

⁹³ Correia, A. & Melbin, A. (2005) Usluge privremenog smeštaja za žrtve nasilja u porodici.

<https://safehousingpartnerships.org/sites/default/files/2017-01/TransHousingServices.pdf>

⁹⁴ Propisi o boravku kućnih ljubimaca u skloništu i smeštaju kućnih ljubimaca trebaju biti u skladu sa regulatornim okvirom i podzakonskim aktima pružaoca usluga zaštitnog stambenog objekta, a projektovanje se treba sprovesti u dogovoru sa pružaocem usluga.

- Toalet u spavaćoj sobi skloništa trebao bi biti najbolji deo svake smeštajne jedinice za spavanje. U ovom slučaju, toalet bi trebao biti projektovan kao trodelna toaletna soba, (za dodatne osnovne elemente dizajna umivaonika, videti odeljak 2.2.1).
- Ako se toaleti ne mogu uključiti u svaku jedinicu za spavanje, tada bi se umivaonici trebali postaviti u svaku jedinicu.
- Minimalni standardi za zajedničke toalete su:
 - ❖ Jedan umivaonik na četiri kreveta,
 - ❖ Jedna tuš kabina na četiri kreveta,
 - ❖ Jedna WC šolja na četiri kreveta.

Pristupačnost i uključivost:

- Najmanje jedna prostorija za spavanje mora biti dostupna sa pristupačnim krevetom sa prostorom za manevrisanje za pokretni uređaj od 2500 mm.
- Najmanje jednokrevetni smeštajni prostor za spavanje preporučuje se za rodno nebinarne korisnike skloništa.

2.3.2 Konfiguracije više kreveta

Maksimalan broj kreveta po sobi je četiri, bez pretrpavanja smeštajnog prostora. Deca trebaju deliti spavaću sobu sa svojim roditeljima, a deci od 0 do 3 godine treba osigurati krevetiće. Format sa četiri kreveta takođe se može konfigurisati kao trokrevetni raspored koji uključuje tuš i WC, sa posebnim umivaonikom na mestu četvrtog kreveta. Trokrevetne i četvorokrevetne konfiguracije nude mogućnost projektovanja da se dve sobe u budućnosti kombinuju u mali stan.

Minimalne preporučene površine poda su:

- ❖ Jednokrevetna soba – minimalno 3,0 m x 3,9 m sa ili bez toaleta
- ❖ Jednokrevetna soba – minimalno 3,9 m x 4,0 m sa pristupom za invalide, sa ili bez toaleta
- ❖ Dvokrevetna soba – minimalno 2.8 m x 4.3 m, bez toaleta
- ❖ Trokrevetna soba – minimalno 3.5 m x 5.3 m, sa toaletom
- ❖ Četvorokrevetna soba – minimalno 3.5 m x 5.3 m, bez toaleta.

Prostorije treba testirati prema rasporedu nameštaja. Potrebne površine i dimenzije mere se između gotovih zidnih površina.⁹⁵

Ostale preporučene funkcije uključuju:

⁹⁵ BC Smernice za projektovanje stanova i građevinski standardi (2019).

<https://www.bchousing.org/publications/BCH-Design-Guidelines-Construction-Standards.pdf>

- ❖ Za svaki krevet u višesobnim konfiguracijama trebalo bi osigurati ormarić i mali pomoćni stolić, kao i izdržljivo zidno rasvetno telo;
- ❖ Omogućite otvaranje prozora ili tendi;
- ❖ Za skladištenje u prostorije, po potrebi osigurajte dodatni ormar ili police.

2.4 Potrebe kancelarijskog prostora za osoblje

Zaštitni stambeni objekti pružaju usluge bez prestanka: 24 sata dnevno, sedam dana u nedelji i 365 dana u godini. Rad njihovog osoblja i njihova profesionalnost ključ su uspešnog rada skloništa i vitalni doprinos u procesu reintegracije žrtava u društveni život. Jednako važno za njihovo uspešno funkcionisanje skloništa i održavanje kvaliteta usluga.

Zaštitni stambeni objekti i pružalac programa podrške i operator/operatori trebali bi imati svoj radni prostor. Veličina i organizacija uveliko zavisi od veličine objekta i programa kojima upravljaju. Određena radna mesta zahtevaju kancelarijski prostor za čitav radni dan, dok druga radna mesta zahtevaju poslovni prostor samo za deo njihovog radnog dana. Određeno osoblje će u skloništu raditi puno radno vreme, dok drugi timovi u njemu mogu raditi samo skraćeno radno vreme. Kancelarijska okruženja u skloništima treba da stvore moderna i kolaborativna okruženja, omogućće svom osoblju pristup kancelarijskom prostoru po potrebi i da efikasno koriste prostor dopuštajući deljenje radnih stanica prema rasporedu.⁹⁶

Razmatranje projektovanja treba uključivati:

- Osim ako to ne zahtevaju posebni zahtevi susedstva, svi kancelarijski prostori trebali bi biti smešteni u centralnom kancelarijskom prostoru za deljenje soba za sastanke, osoblja i opreme (višenamenski uređaji). Glavni kancelarijski prostor trebao bi imati jedan kraj blizu prostora za zajedničku upotrebu, a drugi kraj udaljen od prostora za korisnike skloništa⁹⁷.
- Glavni kancelarijski prostor trebao bi imati tri glavna prostora: *prostorije za kancelarije osoblja, prostorije za sastanke osoblja i prostorije za pružanje podrške osoblja.*
- U najmanju ruku, osigurajte glavnu kancelariju/ recepciju, kancelariju rukovodioca i prostoriju za podršku/ savetovanje korisnika skloništa. Omogućite drvenariju, sigurnost, telefon, kablove i podatkovne izlaze na utičnicama.
- Najmanje osigurajte ormarić za osoblje, tuš kabinu i svlačionicu za njihovu smenu.
- Za osoblje skloništa treba obezbediti posebne sanitarne prostorije. Ovo je dobar zdravstveni standard za zaštitu osoblja skloništa.

⁹⁶ Projektovanje skloništa i tehničke smernice. Pripremio Hildich Architect Inc. (2021). Projektovanje skloništa i tehničke smernice grada Toronta. <https://www.toronto.ca/wp-content/uploads/2021/01/8cea-shelter-design-and-technical-guidelines.pdf>

⁹⁷ Ibid.

- Toaleti za osoblje trebaju biti smešteni uz radne prostore osoblja i prostore za podršku ključnom osoblju.
- Omogućite jednu pristupačnu dvodelnu privatnu kupaonicu za svakih 10 članova osoblja.
- Prostorije za osoblje trebale bi ponuditi maksimalnu pristupačnost.
- Omogućite akustičnu privatnost za razgovore sa osobljem.

ANEKS

ANEKS. BIBLIOGRAFIJA

Beattie, S. i Hutchins, H. 2015. Skloništa za zlostavljane žene u Kanadi, 2014. Juristat. *Statistički podaci Kanade, katalog br. 85-002-X*. Preuzeto sa:

<https://www150.statcan.gc.ca/n1/pub/85-002-x/2015001/article/14207-eng.htm#r1>

Blau, F.D. (2012). Rod, nejednakost i plate, Oxford, Ujedinjeno Kraljevstvo. Oxford University Press.

Smernice za stanovanje Britanske Kolumbije i građevinski standardi, (2019).

<https://www.bchousing.org/publications/BCH-Design-Guidelines-Construction-Standards.pdf>

Savet za planiranje mentalnog zdravlja i upotrebe supstanci u provinciji Britanska Kolumbija (2013). Vodič za praksu informisan o traumati. Preuzeto sa: http://bccewh.bc.ca/wp-content/uploads/2012/05/2013_TIP-Guide.pdf

Izgradnja dostojanstva: strategije za projektovanje skloništa za nasilje u porodici (2021).

Preuzeto sa: [Site Design: Harmonize \(wscadv.org\)](http://www.wscadv.org)

Chanley, Sh. A., Chanley Jr., J.J. & Campbell, H.E. (2001) Pružanje utočišta: vrednost usluga skloništa za nasilje u porodici. Objavljeno u American Review of Public Administration, Vol. 31. br.4. Decembra 2001.

Correia, A. & Melbin, A. (2005) Usluge privremenog smeštaja za žrtve nasilja u porodici.

<https://safehousingpartnerships.org/sites/default/files/2017-01/TransHousingServices.pdf>

Savet Evrope (2008). Borba protiv nasilja nad ženama: minimalni standardi za usluge podrške. Kelley, L. & Dubois, L.

[https://www.coe.int/t/dg2/equality/domesticviolencecampaign/Source/EG-VAW-CONF\(2007\)Study%20rev.en.pdf](https://www.coe.int/t/dg2/equality/domesticviolencecampaign/Source/EG-VAW-CONF(2007)Study%20rev.en.pdf)

Savet Evrope (2008). Završni izveštaj o aktivnostima - Radna grupa Saveta Evrope za borbu protiv nasilja nad ženama, uključujući nasilje u porodici (EG -TFV). Preuzeto sa:

https://www.coe.int/t/dg2/equality/domesticviolencecampaign/Source/Final_Activity_Report.pdf

Savet Evrope (2017). Mapiranje usluga podrške žrtvama nasilja nad ženama na Kosovu*.

Krol, P., Kabashi, E. & Bala Ramizi, A. Preuzeto sa: <https://rm.coe.int/mapping-support-services-for-victims-of-violence-against-women-in-koso/168072d125>

Savet Evrope (2021). Smernice o kvalitetu skloništa za žrtve nasilja nad ženama i nasilja u porodici. Poboljšanje usluga za žrtve na Kosovu *.Logar, R. & Qosaj-Mustafaj, A. Preuzeto

sa: <https://rm.coe.int/shelter-guideline-eng/1680a24ced>

Crabtree-Nelson, S. V. (2010) Kako savetovanje pomaže: detaljni pogled na savetovanje o nasilju u porodici. Loyola University Chicago. *Preuzeto sa:*

https://ecommons.luc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1262&context=luc_diss

De Paris Ritter, S. i Lopes L.N. C. Problem fleksibilnosti stanovanja: Pregled nedavnih ograničenja i rešenja. Objavljeno u *Frontiers of Architectural Design*, [Volume 7, Issue 1](#), mart 2018, strane 80-91. *Preuzeto sa:*

<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2095263517300742>

Nasilje u porodici i kućni ljubimci (2021). *Preuzeto 2021. godine sa:*

<https://redrover.org/resource/domestic-violence-and-pets/>

Garcia, A.M. (2020). *Empatija u arhitekturi: Korišćenje dizajna zasnovanog na traumi za podsticanje ozdravljenja*. Objavljeno u *Environment for Health Architecture*.

<https://e4harchitecture.com/empathy-in-architecture-using-trauma-informed-design-to-promote-healing/>

Gierman T. & Liska, A. (2011). Sklonište za žene i devojke koje su izložene riziku ili koje su preživele nasilje. str 9-10. *Preuzeto sa:*

<https://www.endvawnow.org/uploads/modules/pdf/1363538451.pdf>

Vlada Zapadne Australije (2015). *Odgovor na različitosti*. *Preuzeto sa:*

<https://www.dcp.wa.gov.au/CrisisAndEmergency/FDV/Documents/2015/FactSheet8Respondingtodiversity.pdf>

Ferencik, D. S. & Ramirez-Hammond, R. Najbolje prakse i protokoli za negu u skladu sa traumom i protokoli za Ohajove programe nasilja u porodici, koje finansira Mreža za nasilje u porodici Ohio. *Preuzeto sa:* http://www.ncdsv.org/images/odvn_trauma-informedcarebestpracticesandprotocols.pdf

Hilditch Architect Inc. (2021). *Projektovanje i tehničke smernice skloništa grada Toronta*.

<https://www.toronto.ca/wp-content/uploads/2021/01/8cea-shelter-design-and-technical-guidelines.pdf>

Hoffart, I. (2014). *Projekat skloništa u drugoj fazi: Prelazak iz nasilja u porodici u stabilnost*. Izveštaj o projektu za Kanadsku žensku fondaciju. Savet skloništa za žene Alberta. *Preuzeto sa:* <https://endvaw.ca/wp-content/uploads/2016/05/Alberta-Revised-Second-stage-Shelter-Report-CWF.pdf>

Jalongo, M. R. (2004). *Svetska deca i njihove životinje pratioci: Razvojni i obrazovni značaj veze deteta/kućnog ljubimca*.

Kim, M. (2010). Inovativne strategije za rešavanje nasilja u porodici u azijskim i pacifičkim ostrvskim zajednicama: ispitivanje tema, modela i intervencija. Azijski i pacifički ostrvski institut za nasilje u porodici. *Preuzeto sa:* <https://s3.amazonaws.com/gbv-wp-uploads/wp-content/uploads/2017/07/20193227/Innovative-Strategies-Rpt-2010.pdf>

Mreža žena Kosova (2012). Po kojoj ceni? Budžetiranje za sprovođenje pravnog okvira protiv nasilja u porodici na Kosovu.

Mreža žena Kosova (2008). Bezbednost počinje kod kuće: Istraživanje za informisanje prve nacionalne strategije i Akcionog plana protiv nasilja u porodici na Kosovu. Farnsworth, N. & *Preuzeto sa:* https://womensnetwork.org/resources_type/security-begins-at-home-research-to-inform-the-first-national-strategy-and-action-plan-against-domestic-violence-in-kosovo/

Mreža žena Kosova (2009). Više od "Reči na papiru"? Odgovor pružalaca pravosuđa na nasilje u porodici na Kosovu. Qosaj - Mustafa, A. i Farnsworth, N. *Preuzeto sa:* https://womensnetwork.org/resources_type/more-than-words-on-paper-the-response-of-justice-providers-to-domestic-violence-in-kosovo/

Kulkarni, Sh. (2017). Usluge međusektorskog nasilja nad intimnim partnerima (IPV) zasnovane na traumi: sužavanje jaza između pružanja usluga IPV-a i potreba preživelih. Časopis za nasilje u porodici 32(1)1-134

Model politike koja uključuje LGBTQ osobe-Projekat protiv nasilja NYC. 2017. *Preuzeto sa:* http://avp.org/wp-content/uploads/2017/04/VAVP_LGBTQ-Inclusive_Model_Policies.pdf.

Melson, G. F. (2001). Zašto su divlje stvari: Životinje u životima dece. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Fondacija za otvoreno društvo (2007). Nasilje nad ženama: Da li je Vladi stalo do Kosova? *Preuzeto sa:* <https://womensnetwork.org/wp-content/uploads/2018/10/20130510152804806.pdf>

Praxis International (2010). Nacrt za sigurnost 12. *Preuzeto sa:* https://www.stopvaw.org/inter-agency_response

Speed, A., Callum, T. & Richardson, K. (2020) Ostanite kod kuće, ostanite sigurni, spasite živote? Analiza uticaja COVID-19 na sposobnost žrtava rodno zasnovanog nasilja da pristupe pravdi. Časopis za krivično pravo. *Volume: 84 izdanje: 6,* stranice: 539-572. <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0022018320948280>

Uprava za zloupotrebu supstanci i usluge mentalnog zdravlja, SAMHSA koncept traume i smernice za pristup zasnovan na traumi (Rockville, MD: Uprava za zloupotrebu supstanci i

usluge mentalnog zdravlja, 2014). *Preuzeto sa:*

<https://store.samhsa.gov/system/files/sma14-4884.pdf>

Sullivan, C. (2012). Usluge skloništa za nasilje u porodici: pregled empirijskih dokaza.

Preuzeto sa: [http://www.dvevidenceproject.org/wp-](http://www.dvevidenceproject.org/wp-content/themes/DVEProject/files/research/DVShelterResearchSummary10-2012.pdf)

[content/themes/DVEProject/files/research/DVShelterResearchSummary10-2012.pdf](http://www.dvevidenceproject.org/wp-content/themes/DVEProject/files/research/DVShelterResearchSummary10-2012.pdf)

Sullivan, C. M., Warshaw, C., Rivera, E. A. (2013). Savetodavne usluge za osobe koje su preživele nasilje u porodici. Pregled empirijskih dokaza. Nacionalni resursni centar za nasilje u porodici (NRC DV). *Preuzeto sa:* [https://www.dvevidenceproject.org/wp-](https://www.dvevidenceproject.org/wp-content/uploads/CounselingResearchSummary.pdf)

[content/uploads/CounselingResearchSummary.pdf](https://www.dvevidenceproject.org/wp-content/uploads/CounselingResearchSummary.pdf)

Komitet Ujedinjenih nacija za uklanjanje svih oblika diskriminacije žena (1992). Opšta preporuka br. 19, 11. sednica 1992. stav 6-7. *Preuzeto sa:*

https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CEDAW/Shared%20Documents/1_Global/INT_CEDAW_GEC_3731_E.pdf

UNWOMEN (2006). Sklonište. Virtualni centar znanja za okončanje nasilja nad ženama i devojčicama. *Preuzeto sa:* [https://www.endvawnow.org/en/articles/1384-staffing-and-](https://www.endvawnow.org/en/articles/1384-staffing-and-management.html)

[management.html](https://www.endvawnow.org/en/articles/1384-staffing-and-management.html)

Welsh, B.C., & Farrington, D.P. (2000) Monetarni troškovi i koristi od programa prevencije kriminala, u Tonry, M. (urednik), Kriminal i pravda: Pregled istraživanja, svezak 25, University of Toronto Press, Chicago, 1999b. *Preuzeto sa:*

<https://www.journals.uchicago.edu/doi/abs/10.1086/652202>

Svetska zdravstvena organizacija (SZO). (2021) SLUČAJ INVESTIRANJA U MENTALNO ZDRAVLJE: SMERNICA. <https://apps.who.int/iris/rest/bitstreams/1336737/retrieve>

Wimer, D.L. & Vining, A.R. (2009). Investiranje u siromašne. Procena koristi i troškova socijalne politike. Georgetown University Press. Washington D.C.